

ПРИРУЧНИК ЗА ШКОЛЕ У РЕАЛИЗАЦИЈИ СТРУЧНОГ УПУТСТВА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА ИЗБЕГЛИЦА / ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА У СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Различитост
у школи
21. века

**ПРИРУЧНИК ЗА ШКОЛЕ У РЕАЛИЗАЦИЈИ
СТРУЧНОГ УПУТСТВА ЗА УКЉУЧИВАЊЕ
УЧЕНИКА ИЗБЕГЛИЦА/ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА
У СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА**

Различитост у школи 21. века

Децембар, 2017.

Издавач

Министарство просвете, науке и технолошког развоја

За издавача

Младен Шарчевић

Министар просвете, науке и технолошког развоја

Аутори

Дарко Станојковић

Љиљана Пањковић

Марина Тодић

Љиљана Арбутина

Тања Ранковић

Ивана Ценерић

Жаклина Веселиновић

Јасминка Чекић Марковић

Ана Вушуровић Лазаревић

Др Снежана Вуковић

Катарина Станић

Весна Недељковић

Др Косана Бекер

Лектура

Светлана Стојковић

Дизајн корица

Растко Тохол

Штампа

Досије студио, Београд

Тираж

1.000 примерака

ISBN 978-86-7452-068-0

Приручник је настао у оквиру пројекта „Подршка ученицима избеглицама/мигрантима на територији Републике Србије“ који је реализовао Центар за образовне политике у партнерству са УНИЦЕФ-ом у Србији и Министарством просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Ставови и мишљења изнети у публикацији не одражавају нужно ставове УНИЦЕФ-а и донатора.

Сви термини који се у Приручнику користе у граматичком мушком роду подразумевају природни мушки и женски род особа на које се односе. Реч/и „родитељ/и“ се користи/е у значењу биолошки родитељ/и, старатељ/и и означава све оне који су водили или воде примарну бригу о ученицима.

САДРЖАЈ

Листа скраћеница	9
Увод	11
1. Међународни и национални законски оквир и право на образовање избеглица, миграната и тражилаца азила	14
1.1. Међународни правни оквир.....	15
1.2. Правни оквир Републике Србије	17
2. Изазови у образовању деце миграната, избеглица и тражилаца азила	23
3. Планирање укључивања деце миграната и избеглица у образовни систем: организација и координација процеса укључивања нових ученика	26
3.1. „Колективни“ упис.....	26
3.2. Појединачни ниво – индивидуални упис.....	28
4. Стварање сигурног и подстицајног окружења	29
4.1. Школски план укључивања и пружања подршке ученицима мигрантима/избеглицима.....	34
4.2. Рад Стручног тима за инклузивно образовање на укључивању ученика миграната/избеглица у образовни процес.....	38
5. Активности укључивања на нивоу целе школе	40
5.1. Припрема наставника за пријем нових ученика миграната и избеглица	40
5.2. Припрема свих ученика школе и њихових родитеља за пријем нових ученика миграната и избеглица	42
5.3. Промоција интеркултуралности и језичког диверзитета. .	43
5.4. Јачање веза са породицом и локалном заједницом	44
5.5. Мобилисање вршњачке подршке	46
6. Настава, учење, индивидуална процена и дефинисање плана подршке ученику	49
6.1. Општи принципи наставе усмерене на учење	49
6.2. Индивидуална процена.....	51

6.3. План подршке ученику	53
7. Организација nastave	56
7.1. Организациони модел 1 – Прилагођавање организације nastave	56
7.2. Организациони модел 2 – Настава по већ постојећем школском распореду по данима и предметима	58
7.3. Организациони модел 3 – Индивидуални рад	60
7.4. Допунска настава	63
7.5. Укључивање у ваннаставне активности и културни живот школе	65
8. Школска и педагошка документација	69
9. Праћење укључености и образовања деце миграната и избеглица у циљу унапређивања подршке школама	71
10. Спољашња мрежа подршке за укључивање деце избеглица и миграната у образовни систем.....	73
11. Шта још треба да имамо у виду.....	78
11.1. Мотивација као фактор успеха.....	78
11.2. Стрес код деце у ситуацији избеглиштва.....	82
ПРИЛОЗИ	
Прилог 1. СВОТ анализа	89
Прилог 2. Анализа заинтересованих страна/актера	91
Прилог 3. Пример тематске интеркултуралне nastave	92
Прилог 4. Вршњачка подршка.....	94
Прилог 5. Пример обрасца за портфолио ученика.....	99
Прилог 6. Лични картон – један од могућих модела	101
Прилог 7. Пример формулара за процену међупредметних компетенција из једне школе	102
Прилог 8. Пример плана подршке школе (празан и попуњен образац).....	108
Прилог 9. Пример формулара школског извештаја	111
Прилог 10. Школска и педагошка документација и евиденција.....	114

Прилог 10а Примери документације.....	118
Прилог 11. Сценарији радионица са наставницима и ученицима	135
Прилог 12. Целокупан текст Стручног упутства	144
Прилог 13. Примери распореда похађања наставе ученика избеглица/миграната	148
Коришћени извори	151

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

ЦОП	Центар за образовне политике
ЦСР	Центар за социјални рад
ЕУ	Европска унија
ФБ	Друштвена мрежа Фејсбук
ИКТ/ИТ	Информационо-комуникационе технологије/ Информационе технологије
ИОМ	Међународна организација за миграције (енгл. <i>International Organization for Migration</i>)
Комесаријат	Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије
МПНТР	Министарство просвете, науке и технолошког развоја
НВО	Невладина организација
ОШ	Основна школа
Приручник	Приручник намењен школама које укључују ученике мигранте/избеглице/тражиоце азила у образовни систем Републике Србије
ПТС	Посттрауматски стрес
РС	Република Србија
РЗС	Републички завод за статистику
СЕ	Савет Европе
СШ	Средња школа
СТИО	Стручни тим за инклузивно образовање
Стручно упутство	Стручно упутство за укључивање ученика избеглица/ тражилаца азила у систем образовања и васпитања које је донело Министарство просвете, науке и технолошког развоја
СВОТ	Метода анализе снага, слабости, могућности и претњи (енгл. <i>SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats</i>)
ШУ	Школска управа

УН	Уједињене нације
УНЕСКО	Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (енгл. <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
УНИЦЕФ	Дечји фонд Уједињених нација (енгл. <i>United Nations Children's Fund</i>)

УВОД

Током 2015. и 2016. године Србија се сусрела са великим бројем избеглица и миграната који су пролазили кроз нашу државу на путу ка земљама Европске уније, што је представљало, и још увек представља, велики изазов за државне институције. Затварањем тзв. „балканске руте“, миграторни токови су успорени и постоји велики број миграната који се дуже задржавају у Србији. Међу њима је континуирано и одређени број деце (око 40% у укупној популацији избеглица и миграната) која у Србији бораве са породицама или самостално (малолетници без пратње).

Уз подршку невладиних организација (НВО) и међународних организација, Република Србија се бави решавањем разних питања, као што су обезбеђивање смештаја и различитих врста потребне помоћи а, с обзиром на неизвесну дужину њиховог боравка, отворило се и питање образовања деце миграната/избеглица и њиховог укључивања у образовни систем наше земље.

Право на образовање деце миграната/избеглица почива на основним правима гарантованим пре свега Конвенцијом Уједињених нација о правима детета (чл. 23, 28 и 29), Уставом Републике Србије (члан 71), Законом о основама система образовања и васпитања (чл. 3 и 23), Законом о азилу (чл. 38 и 41) и Законом о забрани дискриминације. Ово подразумева законску обавезу укључивања деце миграната/избеглица у образовни систем Републике Србије, поштујући право на образовање, право на слободно време, на учешће у игри и рекреативним активностима које одговарају узрасту детета и на слободно учешће у културном животу и уметности.

Применом наведене регулативе стварају се услови за постизање многих значајних резултата који непосредно доприносе остваривању циљева образовања и васпитања како ученика миграната/избеглица тако и ученичке популације пореклом из земље домаћина. Ово се односи, пре свега, на обезбеђивање личне безбедности и заштиту деце у школи, ресоцијализацију и интеграцију у нову средину, креирање толерантне сарадничке атмосфере у школи, развој интеркултуралности и сузбијање дискриминације.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР) упутило је допис школским управама у августу 2016. године којим се

од школа и предшколских установа захтева да обезбеде несметан улазак у систем образовања и васпитања све деце из осетљивих група, а посебно деце/ученика из породица које су у статусу миграната, избеглих и тражилаца азила у Републици Србији. У мају 2017. године МПНТР је израдило *Стручно упутство за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања* (Стручно упутство) чиме се потврдило стратешко опредељење да се обезбеде неопходни системски услови потребни за успешно реализовање овог процеса. Стручним упутством уређују се „начин уписа ученика и начин пружања мера подршке укључивању у образовно-васпитни процес“, односно прецизирају се обавезе школе у вези са укључивањем и подршком образовању деце избеглица и тражилаца азила.

У току школске 2016/17. године покренут је организован процес укључивања деце и младих миграната/азиланата/избеглица у образовни систем Србије. Током те школске године било је укључено око 200 деце и младих на територији Србије у образовни систем, а имајући у виду да је тај процес био праћен различитим изазовима и недоумицама јавила се потреба да се креира и учини доступним приручник који ће послужити као подршка свима који учествују и који ће учествовати у укључивању деце избеглица/миграната у образовни процес у оквиру школа. У том смислу, искуства школа које су прве укључиле ученике мигранте, избеглице и тражиоце азила у образовни процес било је драгоцено у изради овог приручника.

Приручник је пре свега намењен запосленима у школи и његова структура, осим општих напомена које се тичу међународног и националног правног оквира који представљају окосницу укључивања ученика избеглица/миграната у образовни систем, прати структуру Стручног упутства које је Министарство просвете, науке и технолошког развоја израдило и доставило школама у априлу 2017. године.

Конкретније, поглавље у коме се описује правни оквир служи томе да се запосленима у школама детаљније објасни обавезност укључивања деце избеглица у образовни систем, док наредна поглавља (базирана на споменутом Стручном упутству) дају смернице како школа треба да поступа када добије захтев за упис ученика избеглице/мигранта, ко и како се ангажује у даље активности укључивања ових ученика, како се креира и шта треба да садржи план подршке школе, како би требало да изгледа период адаптације ученика избеглица/миграната, шта све школу очекује у том периоду, као и

на шта треба усмерити напоре и активности. Приручник упућује и на важност стварања сигурног и подстицајног окружења у школи, организационе моделе наставе који су се показали одговарајућим у школама које имају искуства у укључивању ученика избеглица/миграната и подсећа на принципе наставе усмерене на учење. Посебна пажња је посвећена индивидуалној процени образовних и других потреба ученика који се укључују и креирању индивидуалних планова подршке. Такође, а као својеврсна допуна сензитизацији запослених у школама и њиховој инспирацији на које све механизме подршке у школи и ван ње могу да се ослоне, овај приручник нуди делове који се односе на укључивање родитеља, коришћење капацитета вршњачке подршке, листу националних и међународних организација са којима школа може да сарађује када је у питању образовање ученика избеглица/миграната. На крају, школама се нуди и подсетник шта је све законом прописана евиденција и педагошка документација која се помиње у Стручном упутству. Оно што школама може да буде од посебног значаја је и то да је приручник допуњен различитим прилозима који су у највећој мери креирани од стране школа које имају искуство у укључивању ученика избеглица/миграната и који садрже различите формуларе који су се користили као педагошка документација, описе спроведених радионица са ученицима и наставницима, формуларе за почетну процену знања итд.

Веома је важно истаћи да овај приручник може да се користи и као подршка у раду са другим ученицима који не говоре језик наставе, који долазе из другачијег социо-културног окружења и који имају прекиде у образовању или се касније укључују, као нпр. ромска деца која се у земљу враћају по основу споразума о реадмисији.

Такође, у овом приручнику ће бити доминанто коришћен термин „деца/ученици избеглице/мигранти“ без обзира на различите дефиниције и типове миграција, правне положаје миграната и узроке њиховог кретања, јер оно што је неспорно јесте то да свако дете има право на образовање. Такође, под децом избеглицама/мигрантима подразумевамо пре свега децу која су у протеклих неколико година била у транзиту или боравила у Републици Србији, а воде порекло из неке од земаља као што су Сирија, Авганистан, Ирак итд.

1. МЕЂУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ЗАКОНСКИ ОКВИР И ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ ИЗБЕГЛИЦА, МИГРАНАТА И ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА

Миграције су, према Међународној организацији за миграције (ИОМ), кретања особе или групе особа, унутар једне државе или преко међународне границе, без обзира на дужину, састав и узроке; миграције подразумевају кретања избеглица, расељених лица, економских миграната и особа које се крећу у друге сврхе, укључујући поновно спајање породица.¹ Миграције нису савремени феномен, али јесу феномен глобалних размера.²

С обзиром на варијације дефиниција миграција и разне категоризације у оквиру миграционих политика различитих држава, евидентно је да не постоји објективна и јединствена дефиниција миграција, али главни облици миграција могу се разликовати према мотивима миграната (избеглиштво, економски мотиви, спајање породице) или према правном статусу миграната (нерегуларне миграције, контролисана емиграција/имиграција, слободна емиграција/имиграција) (УНЕСКО, Речник термина везаних за миграције). Мигранти нису хомогена група, међу њима има великих разлика, како у погледу разлога за миграцију тако и у погледу правног статуса, а најшира подела је на мигранте који добровољно и оне који принудно напуштају део територије или територију своје земље (лица која траже азил, избеглице, интерно расељена лица, жртве трговине људима, повратници по споразуму о реадмисији). Иако мигранти који се крећу принудно имају различит положај, за све њих је „карактеристична заједничка обавеза власти да предузму позитивне кораке како би олакшале њихову интеграцију“ (Крстић, 2012:13).

Међу мигрантима има много деце која су са породицама (са оба родитеља, са једним родитељем, рођаком итд.), раздвојени од породица или су без пратње. Важно је имати на уму да деца у процесу миграција имају права, укључујући и право на образовање, без обзира на разлог миграције и без обзира на свој правни статус.

1 Више информација је доступно на интернет страници: <https://www.iom.int/key-migration-terms>

2 Више информација о глобалним трендовима миграција је доступно на интернет страници: <http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>

1.1. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОКВИР

За положај избеглица и миграната важни су међународни документи којима је забрањена дискриминација, као и међународни документи којима је посебно уређен положај ових група, који су донети на нивоу Уједињених нација (УН), Савета Европе (СЕ) и Европске уније (ЕУ). Треба нарочито указати на то да се међународни уговори и прописи примењују на све, односно да и у случајевима када нема специфичних одредаба које се односе на мигранте, одредбе међународних документа примењују се и на њих. Поред тога, одредбе међународних уговора односе се и примењују и на децу и у случајевима када то није посебно наглашено.

Најважнији документи донети под окриљем Уједињених нација су: Повеља Уједињених нација (1945), Универзална декларација о људским правима (1948), Конвенција о статусу избеглица (1951), Конвенција о статусу лица без држављанства (1954), Конвенција о смањењу броја лица без држављанства (1961), Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966), Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), Конвенција о правима детета (1989) и Конвенција о правима особа са инвалидитетом (2006). Једина међународна конвенција која се односи специфично на мигранте јесте Међународна конвенција о заштити права радника миграната и њихових породица (1990), коју Република Србија није ратификовала.

Конвенција о правима детета почива на четири основна принципа: право на живот, опстанак и развој; недискриминација; најбољи интерес детета и уважавање мишљења детета. Прописано је да сва деца имају право на бесплатно обавезно основно образовање, а државе су се обавезале да ће подстицати развој различитих облика средњег образовања, које би било доступно сваком детету (члан 28). образовање детета је усмерено, између осталог, на развој дететове личности и талената, поштовање људских права, развој поштовања дететових родитеља, културног идентитета, језика и вредности детета, вредности државе у којој дете живи, државе из које потиче и др. (члан 29). Од значаја су и следећи општи коментари Комитета за права детета: **Општи коментар бр. 1 – Циљеви образовања**, у којем су разрађене одредбе конвенције које се односе на право детета на образовање и наглашено је да свако дете има право на квалитетно образовање; **Општи коментар бр. 6 – Третман**

непраћене и раздвојене деце изван њихове државе порекла, којим је наглашено да се обавезе из Конвенције о правима детета примењују на сву децу која се нађу на територији државе или на територији под њеном јурисдикцијом, као и да је остваривање права из конвенције доступно свој деци, укључујући децу која траже азил, децу избеглице и мигранте, без обзира на њихову националност, мигрантски статус или непостојање земље порекла. Свако дете без пратње или раздвојено дете, без обзира на статус, имаће потпун приступ образовању у држави у коју су дошли, без дискриминације, уз посебно обраћање пажње на девојчице и децу са инвалидитетом. Дете без пратње и раздвојено дете биће регистровано у образовној институцији у најкраћем могућем року и биће му пружена помоћ да у највећој могућој мери увећа могућности за учење, уз право на очување свог културног идентитета и вредности, укључујући и очување и развој матерњег језика. Свим адолесцентима биће омогућен приступ стручном образовању и професионалној обуци, а млађој деци биће доступни програми раног учења; **Општи коментар бр. 20 – Остваривање права детета у адолесценцији**, у којем је потврђено право на квалитетно и инклузивно образовање адолесцената, укључујући и мигранте, а државе су позване да предузму неопходне мере у вези са окончавањем дискриминације у приступу образовању, борбу против малтретирања и дискриминаторних ставова у оквиру образовног система и обезбеђивање образовања у избегличким камповима.

Међу најновијим међународним документима у вези са избеглицама и мигрантима је **Њујоршка декларација о избеглицама и мигрантима**, којом су се државе обавезале да ће штитити људска права и основне слободе деце избеглица и миграната, без обзира на њихов статус и водећи првенствено рачуна о најбољем интересу детета. Између осталог, државе су се обавезале да ће обезбедити основну здравствену заштиту, образовање, психосоцијални развој и регистрацију чињенице рођења на својој територији. Образовање ће бити обезбеђено у року од неколико месеци по доласку детета, а за то ће бити обезбеђена новчана средства, укључујући и подршку државама на чијој се територији деца налазе, уколико је потребно.

Од међународних докумената на нивоу Савета Европе за остваривање права избеглица и миграната, између осталог и права на образовање, релевантни су следећи документи: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950), Протокол бр. 1 уз конвенцију којом је гарантовано право на образовање и Протокол бр. 12 којим је успостављена свеобухватна заштита од дискриминације, као и Ревидирана Европска социјална повеља (1996). Комитет

Конвенције о признавању квалификација у вези са високим образовањем у Европском региону (Лисабонска конвенција о признању) усвојио је на ванредној седници, одржаној 14. новембра 2017. у Стразбуру, нову Препоруку о признавању квалификација које имају избеглице, расељена лица и лица у ситуацији попут избеглица.

Европска унија има читав сет прописа који се односе на мигранте³. У оквиру ових прописа, гарантовано је и право деце на образовање, без обзира на њихов статус у погледу миграција/азила, тако што је прописано да се приступ образовању деце миграната остварује на исти или сличан начин као и за децу држављане Европске уније (УНИЦЕФ, 2016). Разлика између „истог“ и „сличног“ начина остваривања права на образовање може бити веома значајна, а обично се утврђује по правном статусу детета (УНИЦЕФ, 2016). У најповољнијем положају су деца миграната у ЕУ која се преселе у другу чланицу ЕУ, затим следе деца мигранти из трећих земаља која редовно бораве у ЕУ и корисници су међународне заштите (исти приступ образовању, али не аутоматски и другим бенефицијама, као што су нпр. стипендије), док су на последњем месту деца тражиоци азила, који имају право на приступ образовном систему државе домаћина под сличним, али не и истим условима (нпр. настава може да се одржава у смештајним центрима уместо у школама, а државе чланице могу да одложе пун приступ школи до три месеца од датума подношења пријаве за азил) (УНИЦЕФ, 2016).

1.2. ПРАВНИ ОКВИР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Људска права, право на равноправност и недискриминацију, права детета, као и право на образовање гарантовани су низом докумената, почевши од Устава Републике Србије, преко закона и стратегија, до подзаконских аката. Сва права која су гарантована држављанима Републике Србије гарантују се и странцима, осим права за која је изричито прописано да се односе само на држављане (нпр. активно и пасивно бирачко право).

У овом делу биће представљене најважније одредбе националних прописа које су у вези са остваривањем права избеглица и миграната у Србији, посебно права на образовање.

Уставом Републике Србије прописано је да странци, у складу са међународним уговорима, имају у Републици Србији сва права

3 Више информација доступно је на делу интернет презентације Европске комисије о миграцијама – https://ec.europa.eu/commission/priorities/migration_en

зајемчена Уставом и законом, изузев права која по Уставу и закону имају само држављани Републике Србије (члан 17), а људска и мањинска права зајемчена Уставом, општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима непосредно се примењују (члан 18). Уставом је забрањена дискриминација и прописано је да су сви једнаки пред законом и да имају право на једнаку законску заштиту, без дискриминације (члан 21). У Србији свако има право на обавезно и бесплатно основно образовање и бесплатно средње образовање (члан 71).

Улазак странаца у Републику Србију и боравак у њој уређује се законом. Странац може бити протеран само на основу одлуке надлежног органа, у законом предвиђеном поступку и ако му је обезбеђено право жалбе, и то само тамо где му не прети прогон због његове расе, пола, вере, националне припадности, држављанства, припадности одређеној друштвеној групи, политичког мишљења или где му не прети озбиљно кршење права зајемчених овим уставом (члан 39. став 3). Странац који основано страхује од прогона због своје расе, пола, језика, вероисповести, националне припадности или припадности некој групи или због својих политичких уверења, има право на уточиште у Републици Србији, у поступку који се уређује законом (члан 57).

Законом о забрани дискриминације уређена је општа забрана дискриминације, облици и случајеви дискриминације, као и поступци заштите од дискриминације. Прописано је да је дискриминација свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима, док изрази „лице“ и „свако“ означавају оног ко борави на територији Републике Србије или на територији под њеном јурисдикцијом, без обзира на то да ли је држављанин Републике Србије, неке друге државе или је лице без држављанства, као и правно лице које је регистровано, односно обавља делатност на територији Републике Србије (члан 2. став 1. тач. 1. и 2). Поред тога, прописано је да свако има право на пред-

школско, основно, средње и високо образовање и стручно оспособљавање под једнаким условима, а забрањено је лицу или групи лица на основу њиховог личног својства, отежати или онемогућити упис у васпитно-образовну установу или их искључити из ових установа, отежати или ускратити могућност праћења наставе и учешћа у другим васпитним, односно образовним активностима или разврставати ученике по личном својству (члан 19).

У Закону о забрани дискриминације не помињу се изричито мигранти, али је евидентно да се и на њих односи забрана дискриминације, посебно ако се има у виду да листа личних својстава није затворена. Влада Републике Србије усвојила је **Стратегију превенције и заштите од дискриминације**, којом је утврђена целовита антидискриминациона политика, а донет је и **Акциони план за спровођење Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период 2014–2018.** године, којим су утврђене конкретне мере и активности, одговорни субјекти и финансијски ресурси за реализацију мера и активности, као и показатељи за процену успешности остваривања циљева који су постављени. Акционим планом су планиране измене и допуне Закона о забрани дискриминације, између осталог, да се дискриминација избеглица, интерно расељених лица и других угрожених мигрантских група (избеглице, тражиоци азила и лица која уживају неки вид међународне заштите) пропише као посебан случај дискриминације (тачка 3.1.1).

Законом о азилу прописују се начела, услови и поступак за добијање и престанак азила, као и положај, права и обавезе лица која траже азил и лица којима је признато право азила у Републици Србији. Прописано је да ће се у поступку азила водити рачуна о специфичној ситуацији одређених лица која траже азил, као што су малолетници, деца одвојена од родитеља или старатеља и друга лица (члан 15). Лице које тражи азил и лице коме је одобрен азил има право на бесплатно основно и средње образовање и право на социјалну помоћ, у складу са посебним прописом (члан 41. став 1), а странац коме је одобрена привремена заштита, између осталог, има право на бесплатно основно и средње образовање у државним школама у складу са посебним прописом, док је у погледу обавеза изједначен са лицима којима је признато право на уточиште (члан 38. став 1. тачка 4. и став 2).

Према **Закону о управљању миграцијама**, управљање миграцијама спроводи се уз поштовање потврђених међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права у области миграција (члан 8). Управљање миграцијама заснива се на заштити права лица у процесу миграција, уз уважавање у највећој могућој мери

специфичности њихових потреба и интереса, у складу са могућностима Републике Србије (члан 7), а лицу којем је признато право на уточиште обезбеђује се укључивање у друштвени, културни и привредни живот (члан 16).

Законом о основама система образовања и васпитања прописано је да систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу, ученике и одрасле једнако право и доступност образовања и васпитања без дискриминације по било ком основу (члан 7. став 1. тачка 1). Свако има право на образовање и васпитање, а страни држављани, лица без држављанства и лица тражиоци држављанства имају право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан за држављане Републике Србије (члан 3. ст. 1. и 5). У установи су забрањене дискриминација и дискриминаторско поступање, којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривени начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства) у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиских лица а које се заснива на стварним, односно претпостављеним личним својствима (члан 110).

У државним установама обезбеђује се бесплатно основно образовање и васпитање, васпитање и образовање деце у години пред полазак у школу, као и средње образовање редовних и ванредних ученика, под једнаким условима (члан 4). Страни држављанин, лице без држављанства и тражилац држављанства уписују се у школу и остварују право на образовање под истим условима и на начин прописан законом за држављане Републике Србије, а за децу и ученике из ових група, као и за прогнана и расељена лица и децу и ученике који су враћени у земљу на основу споразума о реадмисији, која не познају језик на коме се изводи образовно-васпитни рад или поједине програмске садржаје од значаја за наставак образовања, школа организује учење језика, односно припрему за наставу и допунску наставу, по посебном упутству које доноси министар (члан 23).

Правилником о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања дефинисана је и забрањена дискриминација и дискриминаторско поступање у образовању и васпитању, а статуси мигранта и расељеног лица експлицитно су наведени међу стварним, односно претпостављеним, личним својствима, на основу којих је дискриминација забрањена (члан 2).

Уредбом о начину укључивања у друштвени, културни и привредни живот лица којима је признато право на уточиште прописано је да Комесаријат за избеглице и миграције обезбеђује укључивање кроз: 1) потпуно и правовремено информисање о правима, могућностима и обавезама; 2) учење српског језика; 3) упознавање са српском историјом, културом и уставним поретком; 4) помоћ при укључивању у образовни систем; 5) помоћ у остваривању права на здравствену и социјалну заштиту и 6) помоћ при укључивању на тржиште рада (члан 2). Учење српског језика и писма, између осталог, обезбеђује се за лица која нису укључена у редовно школовање, а лицима која похађају редовну школу, поред часова српског језика у оквиру редовног школовања, обезбеђује се 140 додатних часова учења српског језика и писма у школама за стране језике или у редовним школама ако за то постоји могућност, а Комесаријат за избеглице и миграције упућује лице на часове српског језика најкасније у року од два месеца од дана правоснажности решења о признавању права на уточиште (члан 4).

Деци укљученој у предшколско, основно и средње образовање, као и одраслим неписменим лицима којима је признато право на уточиште, обезбеђује се помоћ приликом укључивања у образовни систем у Републици Србији. Деци се ова помоћ обезбеђује у виду 1) обезбеђивања уџбеника и школског прибора; 2) помоћи у започињању процедуре признавања страних школских исправа; 3) обезбеђивања помоћи при учењу (у сарадњи са школама и удружењима) и 4) финансијске помоћи ради укључивања у ваннаставне активности (члан 6).

Стручним упутством за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања прописан је начин уписа у установе васпитања и образовања, план подршке на нивоу школе, план подршке ученику, процена и праћење, као и вођење и издавање документације. Избеглице/тражиоци азила који имају доказ о претходно стеченом образовању уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе од стране ЕНИЦ НАРИК центра, док се они који немају доказ о стеченом образовању уписују након претходне провере знања. **Школа је дужна да у року од пет радних дана одговори на захтев за упис у школу, након чега Стручни тим за инклузивно образовање сачињава План подршке школе укључивању ученика избеглица/тражиоца азила. Тим за претходну проверу знања дужан је да проверу заврши у року од седам радних дана, а на основу ове процене формулише се План подршке ученику и одређује се у који ће разред**

бити уписан, а установа организује додатну подршку у складу са ресурсима и прописима. Целокупан текст Стручног упутства се налази у Прилогу 13.

План подршке ученику садржи: програм адаптације и превладавања стреса; програм интензивног учења језика средине; индивидуализацију наставних активности и укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку. Праћење напредовања ученика врши се свакодневно и ревидира на две недеље до месец дана, у зависности од процеса прилагођавања ученика и реализације планираних циљева.

Установа о ученику води законом прописану евиденцију и педагошку документацију. Портфолио ученика садржи постигнуће ученика, извештаје о реализацији Плана подршке ученику, посебна интересовања ученика, познавање језика, преписку са родитељима или старатељима и другим установама/институцијама. Уколико ученик напусти установу у току школске године, родитељима/старатељима предаје се извод из портфолија на српском и енглеском језику (тзв. School Report) како би постојао доказ за наставак школовања у земљи која ће бити следећа дестинација.

2. ИЗАЗОВИ У ОБРАЗОВАЊУ ДЕЦЕ МИГРАНАТА, ИЗБЕГЛИЦА И ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА⁴

Образовање деце из осетљивих група увек носи посебне изазове и тешкоће, стога је нарочито битно да је школско особље упознато са специфичностима положаја ученика који припадају избегличкој популацији, као и са изузетном важношћу **укључивања у образовни систем** за ученика избеглицу. Укљученост у образовање помаже да се ублаже психосоцијални утицаји конфликта и катастрофа пружањем осећаја рутине, стабилности, структуре и наде за будућност.

Приликом израде стратегија за укључивање деце избеглица и миграната у образовне институције, важно је имати у виду да се ради о хетерогеној групи деце која су дуже време била искључена из образовног система (нису ишла у школу) у држави порекла; затим о деци која су дуже време била искључена из образовног система у држави порекла, али која су била укључена у образовање у транзитној земљи (земљама) у којима су провела више времена, уз честе прекиде у образовању, као и о деци која нису уопште била укључена у образовни систем, било у земљи порекла или у транзитној земљи (земљама).

Кључни изазови са којима се суочавају школе при укључивању ученика миграната и избеглица обухватају:

- Језичку баријеру, која представља и најочигледнију препреку;
- Потребно време за прилагођавање школе потребама детета, процени његових компетенција и припреми и реализацији плана подршке. Додатне потешкоће за децу избеглице/мигранте могу да створе разлике између наставног програма у домовини и у земљи домаћину;
- Социјално-економска депривираност – ученици избеглице и мигранти се суочавају не само са траумом, губитком вољених, новим и непознатим окружењем већ и са финансијском несигурношћу, привременим и несигурним смештајем, што може утицати на њихово учење на различите начине, а то школа треба да препозна и уважи;

⁴ Поглавље је настало на основу: УНИЦЕФ (2016). Избегличка и мигрантска криза у Европи – Унапређење будућности деце кроз приступ образовању.

- Обезбеђивање подршке у успостављање, нових пријатељстава – језичке баријере могу онемогућити нова пријатељства, а деца мигранти често остају у оквиру повезаних група етничких заједница;
- Превенција дискриминације – деца се могу суочити са низом предрасуда и негативних стереотипа код других ученика, родитеља, па чак и неких наставника.

Изложеност траумама може нарушити ментално здравље избеглица и миграната што може озбиљно да умањи њихове шансе за образовање, или чак и њихову мотивацију за образовањем. Треба имати у виду трауме донете из рата који су доживели пре него што су избегли, укључујући и тежак губитак породице, друштвене мреже, стила живота и имовине, као и трауме из актуелног периода у изгнанству (доживљај материјалне угрожености, губитак професионалног идентитета, зависност од других, беспомоћност и друштвена маргинализација) уз неспокојство везано за неизвесну будућност. У овом контексту су нарочито угрожени млади избеглице јер и сами осећају наведене проблеме, али доживљавају и то да њихове породице нису у стању да их заштите.

Социопсихолошки изазови са којима се суочавају деца избеглице

- Многа од те деце су доживела рат и губитак и пате од трауме што би могло да доведе до нечега што се може тумачити као проблеми у понашању. Неки би могли да имају и осећај кривице зато што су морали да побегну и оставе чланове породице.
- Деца тражиоци азила и избеглице често морају да се изборе са променама у породичним односима, нпр. морају да се снађу у ситуацијама у којима њихови родитељи постају угрожени и кад зависе од своје деце или у којима почну да се понашају сувише заштитнички и ауторитарно.
- Деца тражиоци азила и избеглице често морају да се носе са неспокојством због процеса тражења азила и неизвесности своје будућности.
- Деца тражиоци азила и избеглице имају бројне друштвене потребе и често пате услед сиромаштва и лоших стамбених услова.
- Деца тражиоци азила и избеглице би могла да имају посебне или чешће здравствене проблеме.
- Многа од те деце су изложена узнемиравању и малтретирању на расној основи.

Извор: Избегличка и мигрантска криза у Европи – Унапређење будућности деце кроз приступ образовању, УНИЦЕФ, 2016.

Међународна искуства указују да деца мигранти/избеглице могу имати озбиљне проблеме у приступу образовању, обезбеђивању редовног похађања школе, достизању стандарда, а такође и у напредовању ка вишим нивоима образовања и под већим су ризиком од неуспеха у образовању него деца домаћег порекла.

3. ПЛАНИРАЊЕ УКЉУЧИВАЊА ДЕЦЕ МИГРАНАТА И ИЗБЕГЛИЦА У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ: ОРГАНИЗАЦИЈА И КООРДИНАЦИЈА ПРОЦЕСА УКЉУЧИВАЊА НОВИХ УЧЕНИКА

Иницијатива за укључивање деце миграната, избеглица и тражилаца азила у образовни систем у Србији може потећи од Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Покрајинског секретаријата за образовање, прописе, управу и националне мањине – националне заједнице, Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, центара за социјални рад, невладиних организација, као и самих породица/ученика миграната.

3.1. „КОЛЕКТИВНИ“ УПИС

Уколико се у краћем временском року у Републици Србији планира упис већег броја деце миграната, избеглица и тражилаца азила, иницијатива потиче од МПНТР, Покрајинског секретаријата за образовање, прописе, управу и националне мањине – националне заједнице и Комесаријата, планирање уписа треба да обухвати дефинисање свих корака и мера за обезбеђивање приступа образовању за сву децу на територији одређене локалне самоуправе. То подразумева анализу могућих баријера за упис и редовно похађање (нпр. локација, односно удаљеност школа од смештаја у коме се деца налазе, начин обезбеђивања исхране деце) и прављење акционог плана за њихово превазилажење.

Да би се обезбедио равноправан приступ образовању, избегла сегрегација и пружила ефикасна и ефективна подршка школи за укључивање деце миграната и избеглица, планирање уписа координира надлежна школска управа у сарадњи са Комесаријатом, активима директора са територије где се центри налазе, уз сарадњу представника локалне самоуправе.

Кораци у планирању укључивања на нивоу целе локалне самоуправе су следећи:

1. Надлежна школска управа МПНТР мапира све расположиве капацитете у образовним установама (укључујући и издвојена одељења) у близини центара у којима бораве мигранти, избеглице и тражиоци азила (број уписане деце по одељењима, расположив наставни кадар и сл.).
2. Представници надлежне школске управе МПНТР, Комесаријата за избеглице и миграције и школа у које се планира укључивање деце посећују центар у коме бораве мигранти, избеглице и тражиоци азила (све посете центрима се претходно најављују Комесаријату). Ове посете треба искористити за разговор са родитељима и децом о мотивацији да деца наставе школовање и за представљање нашег система образовања, као и конкретних школа у која ће деца бити укључена (са посебним нагласком на информисање о расположивим образовним профилима у средњим школама у близини центара у којима бораве мигранти, избеглице и тражиоци азила).
3. Потребно је и прикупити податке од Комесаријата и од невладиних организација које раде са децом о узрасту, пореклу (језику) и образовном статусу деце која се уписују у школу. Пажљиво планирање уписа укључује и анализу локалног превоза. Приликом одређивања које школе имају приоритет за упис, увек треба прво покрити оне школе које су у близини учениковог места боравка или центра у који је смештен, затим до којих се може стићи постојећим локалним превозом или, ако постоји таква могућност, школским аутобусом. Све друге опције, нпр. оне које подразумевају додатни наменски превоз, треба избегавати јер их није увек могуће обезбедити.
4. Представници школских управа МПНТР, Комесаријата, школа и других актера (уколико је могуће) развијају план уписа по школама, а на основу свих прикупљених података. Приликом развоја плана уписа по школама, треба обратити пажњу на равномерну расподелу деце по школама, како би се избегао било који вид сегрегације. Треба, такође, водити рачуна о томе да деца из исте породице и са истог језичког поднебља буду заједно, као и о томе да није пожељно формирати премале групе ученика (троје или мање) који се укључују у једну установу јер, иако искуства показују да се деца брзо уклопе у средину и да остваре контакт са вршњацима, период навикавања на нову средину је лакши када у школу иду са групом деце из кампа коју већ знају.

Локални партнери и ресурси имају важну улогу у планирању и остваривању подршке ученицима избеглицама и мигрантима. Једна

од најважнијих активности школе у тренутку када уписује ученика јесте стварање мреже свих партнера, као и стварање система координације, комуникације, одговорности и праћења процеса и резултата укључивања ученика.

Део плана се односи и на здравствени систем и његову обавезу да се обаве здравствени прегледи деце и да се издају потврде о здравственом стању на основу којих деца могу да се укључе у колектив.

Систем социјалне заштите је у улози стараоца малолетним лицима без пратње, тако да су представници центара за социјални рад такође део локалне групе која мора да сарађује при упису.

Остали кораци, односно радње које је потребно предузети у школи при укључивању ученика су исте и за колективни и индивидуални упис (поглавља у наставку Приручника).

Важно! Приликом креирања плана за укључивање и мера подршке на нивоу локалне самоуправе, поред подршке деци мигрантима и избеглицама, увек треба узети у обзир и локално становништво и породице које су нарочито социо-економски угрожене, па уколико је могуће укључити и њих у мере подршке (нпр. школе су добиле и бесплатне ранчеве за децу из таквих породица итд.).

3.2. ПОЈЕДИНАЧНИ НИВО – ИНДИВИДУАЛНИ УПИС

Школа је дужна да упише ученика у складу са законским прописима и Стручним упутством по добијеном захтеву за упис. Текст Стручног упутства дат је у Прилогу 13. Према Стручном упутству, школа на захтев за упис одговара у року од пет радних дана и у истом року обавештава просветне саветнике задужене за инклузивно образовање у надлежној школској управи о својој одлуци. Установа која није у могућности да прими ученика доставља писано образложење школској управи која ће проценити оправданост навода и предузети мере уписа ученика у школе где је то могуће, о чему обавештава организациону јединицу у МПНТР надлежну за образовање миграната, избеглица и тражилаца азила.

Додатне информације о упису ученика се могу пронаћи у Поглављу 8 – Школска и педагошка документација.

4. СТВАРАЊЕ СИГУРНОГ И ПОДСТИЦАЈНОГ ОКРУЖЕЊА

Школа је заједница различитих актера који могу да имају различите интересе, вредности, ставове, компетенције и интеракције и зато представља изазован простор за укључивање ученика миграната и избеглица. Системски приступ целокупној школској пракси и свим њеним сегментима је предуслов за квалитетно укључивање деце миграната и избеглица и развијање интеркултуралности.

Политика целе школе, а не само ентузијазам појединих наставника, треба да обезбеди да се нови ученици избеглице осећају добродошлим, безбедним и прихваћеним. Школска атмосфера и шири контекст могу да буду плодно тло за подршку развоју свих ученика, али исто тако и да буду препрека напорима укључених актера да се ученицима пружи неопходна подршка.

Поред активности везаних за саме ученике, важно је део активности усмерити на целокупни школски колектив.

Стручни тим за инклузивно образовање (СТИО) обавезан је да сачини **План подршке школе укључивању ученика избеглица/тражилаца азила** који садржи активности одељенског старешине, организације општих родитељских састанака, часова одељењске заједнице у циљу припреме родитеља и ученика за долазак новог ученика коме је потребна подршка (према Стручном упутству). Погледајте Прилог 8 у коме се налазе предлози за формулар за План подршке школе, као и пример попуњеног Плана подршке школе.

Припремне активности школе за укључивање ученика миграната/избеглица

- Активности тима усмерене према члановима колектива –информисање наставника и савета родитеља; састанци наставника/учитеља који ће радити са децом;
- Планирање укључивања тј. начина реализације, праћење и евалуација процеса, формирање базе података о процесу;
- Анализа доступних спољних ресурса на које школа може да се ослони током рада са учеником: подршка коју тренутно добијају од социјалних служби, Комесаријата за избеглице

и миграције Републике Србије, здравствених установа, невладиног сектора (неке од организација које реализују програме неформалног образовања у центрима у којима су деца смештена имају портфолио деце који може имати корисне информације за Тим), преводилаца и волонтера;

- Анализа расположивости ресурса у школи који би омогућили флексибилну организацију наставе у циљу прилагођавања потребама циљне групе;
- Идентификовање могућности за додатном подршком као што је материјална подршка (одећа, обућа, прибор), обезбеђивање превоза, здравствене заштите, обезбеђивање подршке у учењу кроз активности НВО у центрима (нпр. неке НВО су успоставиле тзв. „клубове за домаће задатке“ као подршку учењу и редовном похађању) и др.

Праћење реализације и прилагођавање плана подршке школе укључивању ученика избеглица/тражиоца азила

- Одржавање редовних састанака и консултација са учитељима, наставницима, подтимовима, родитељима/старатељима, особама које у центрима за социјални рад раде са децом и процена остварености и ефеката појединачних планова и процеса укључивања на нивоу школе;
- Праћење реализације појединачних мера и прилагођавање;
- Процена квалитета остварене сарадње са спољним сарадницима.

СТИО мора јасно поделити улоге чланова/подтимова који координирају имплементацију и учествују у имплементацији плана. Тако нпр. одређени чланови (редовни и/или додатни), односно подтимови, могу да буду задужени за проверу знања, други за сарадњу са родитељима и спољном мрежом (локалном самоуправом или невладиним организацијама) или за организацију наставе. Тачније, СТИО је такође одговоран за предлагање Тима за додатну подршку ученику (директор именује решењем) који ће се бавити подршком појединачном ученику.

Такође, Стручно упутство МПНТР прописује да Тим за претходну проверу знања може да укључује и преводиоца, наставника страног језика, педагошког асистента (уколико већ ради у школи), координатора или члана СТИО, секретара установе, педагошког саветника уколико ради у установи, представника стручне службе установе, родитеља или старатеља из центра за социјални рад.

С обзиром на то да је улога СТИО од велике важности за успешност процеса и резултате пружања подршке, она несумњиво носи са собом и одговорност. Рад са овом осетљивом групом ученика је неизванстан, често непредвидив и не може се ставити у круте временске или просторне оквире. Планиране активности и њихов распоред су неретко под утицајем различитих нежељених околности (престанак похађања наставе, проблем у групном смештају, чести покушаји преласка границе...), па тако у целој школи мора постојати спремност да се, у односу на новонастале промене, тренутно реагује. **Флексибилност и сарадња целог колектива** у овим тренуцима ублажавају нежељену ситуацију, јер се подршка прилагођава тренутним потребама.

На наредним странама су разне сугестије које могу да буду од користи наставницима да се што боље припреме за укључивање ученика избеглица у наставу и живот школе. Основна сугестија је да наставници рефлектују сопствену праксу у односу на дате сугестије и савете.

Не заборавите!

1. Оставите довољно времена за адаптацију и упознавање

- Не инсистирајте да деца одмах узму учешће у активностима – понудите им и дозволите да сама донесу одлуку. Посебно када се ради о вербалним активностима пред великом групом вршњака.
- Деца треба да поделе своја искуства ако желе и са ким желе. Не инсистирајте да причају кроз шта су прошла, али уколико то желе, нека имају прилике да се изразе кроз било који медиј.
- Распитајте се да ли деца имају нека специфична религијска и/или дијетална ограничења.
- Будите сигурни да сви у школи правилно изговарају име детета. Организујте по потреби активности у којима ће сва деца симболично или вербално описати значења њихових имена.
- Уколико је потребно, у почетку, све особље у школи може да носи картице са именима.
- Организујте интензивну подршку у учењу језика кроз додатне часове и различите активности.
- Направите зидни речник са кључним речима потребним за „опстанак“ у школи као што су: тоалет, књига, сто, звоно,

домаћи задатак и сл. У нижим разредима могуће је и обележити предмете у учионици налепницама на више језика.

- Упознајте децу са просторијама у школи, нека старији ученици нацртају мапе школе, дворишта и важних места у школи и око ње.
- Осмехујте се деци и гледајте их у очи. Када им се вербално обраћате, користите и невербалну комуникацију и проверавајте да ли вас је дете разумело.
- Уколико је могуће, организујте посету кући у којој живи дете или центру уколико су деца у њему смештена.
- Не показујте да их сажалевате, већ да имате емпатију за ситуацију у којој се налазе. Исто покушајте да развијете код других ученика.
- Информишите родитеље деце миграната о томе шта се дешава са њиховом децом док су у школи, о важности да похађају школу чак и ако ће наставити путовање у догледно време.

2. Активирајте и друге ученике у школи

- Укључите Ученички парламент у планирање активности за укључивање деце миграната у школу.
- Успоставите систем вршњачке подршке, позовите заинтересоване ученике и понудите им различите начине пружања подршке – учење, израда домаћих задатака, спортске активности, одлазак у град и сл.
- Ангажујте старију децу међу мигрантима да брину о млађој. Уколико су нека деца већ дуже време у вашој школи, ангажујте их да пруже подршку новоприспелој деци.
- Укључите ученике у израду мапа школе, фотографија, израду књиге о школи коју деца мигранти могу однети кући или у центар и показати старатељима и родитељима.
- Постарајте се да остали ученици брину о томе да ли њихови другови имају сав потребан материјал за израду домаћих задатака (свеске, оловке, бојице и сл.)

3. Негујте самопоштовање код деце избеглица

- Укључите у лекције теме које се односе на њихову културу и традицију, на оно на шта би они могли бити поносни. Сувише се говори о рату, страдањима и негативним темама, зато је изузетно важно да изаберете теме које истичу оно што је добро и позитивно.
- Размислите и откријте чему деца мигранти могу да науче другу децу у школи. Такође их можете подстаћи да другу децу науче неким речима из њиховог језика или да им причају о различитим земљама кроз које су прошли на свом путу.

- Ставите вишејезичке натписе на разна места у школи, фотографије из земаља из којих деца долазе, фотографије неких познатих уметничких дела или грађевина из њихових земаља.
- Хвалите постигнућа деце и не упоређујте их са домицилном децом, већ са њиховим почетним постигнућима.

4. Учините предметне садржаје доступнијим

- Користите сва могућа доступна наставна средства и сл.
- Вреднујте постигнућа и у предметима који нису у великој мери зависни од знања језика нпр. математика и сл.
- Максимизирајте коришћење интернета и интернет преводаца, различитих апликација и информационо-комуникационих технологија уопште.
- Користите друштвене игре као што су карте, шах, „човече не љути се“ и сл. да подстакнете комуникацију међу децом и подстакнете учење језика.

5. Рад у учионици

- Подстичите ученике да у складу са узрастом донесу у школу музику коју слушају, књиге које читају, омиљене играчке и сл. и да их размењују са другима, водећи рачуна да се деца која немају играчке и књиге (а међу њима су и деца мигранти) не осећају искључено.
- Организујте интерактивне активности, радионице и подстичите сарадњу међу ученицима. Користите и активности које доприносе изградњи заједнице у одељењу.
- У процесу подучавања користите и објекте из свакодневног живота нпр. новине, јеловнике, филмове и сл.

6. Тражите подршку и помоћ

- Направите листу свих релевантних докумената.
- Повежите се са библиотекама, институцијама културе и сл. на локалу и потражите ресурсе на језицима које говоре новопридошла деца и ресурсе о земљама из којих долазе.
- Мапирајте релевантне институције, невладине организације, установе и сервисе које деци и породици могу да пруже информације и услуге које им требају. Дефинишите сарадњу са њима и отворите школу за додатне услуге у складу са законом, нпр. долазак лекара, психолога и сл.

7. Принципи делотворне праксе

- *Приступ заснован на снагама детета* – Да би деца учила, морају да се осећају уважено, вредно и поштовано.

- *Уважавање и укључивање родитеља и/или старатеља* – Информишите родитеље о свему и покажите им да имају прилику да питају шта желе и да такође имају обавезу да подрже своју децу и школу.
- *Активно превазилажење предрасуда и супротстављање дискриминацији* – Присуство деце из других религија и култура креира простор за дискусију о предрасудама, али и за активну промоцију уважавања различитости, емпатије, солидарности и интеркултуралности.
- *Разумевање ефеката и последица траума, одвајања, неизвесности и евентуално посттрауматског стресног синдрома* – Свако дете ће се на свој начин борити са ситуацијом у којој се налази и са свим оним кроз шта је прошло. Запослени у школи могу да подрже децу и да им пруже подршку. Они, такође, треба да прате децу и потраже стручну помоћ уколико дете има озбиљне проблеме.
- *Истицање добробити за школу и ученике од доласка деце миграната* – Деца и родитељи избеглице и мигранти доносе у школу нова знања, искуства и снаге. Они такође подстичу школу да се мења и унапређује свој рад.
- *Настава усмерена на ученика и његове потребе.*

Извор: National Union of Teachers: Welcoming Refugee Children to your School, UK, доступно на <https://www.teachers.org.uk/sites/default/files2014/refugee-teaching-guide-web--10248-.pdf>

4.1. ШКОЛСКИ ПЛАН УКЉУЧИВАЊА И ПРУЖАЊА ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА МИГРАНТИМА/ИЗБЕГЛИЦАМА⁵

Активности укључивања и интеграције ученика избеглица/миграната у образовни систем уопште, али пре свега у живот појединачне школе, захтева јасно дефинисане и добро испланиране активности, са јасно истакнутим циљевима.

Већ је поменуто да је у Прилогу 8 дат пример формулара за израду плана подршке школе као и пример попуњеног плана, а како није посебно прописан изглед/формулар, у наставку су дате додатне сугестије за израду овог плана на нивоу школе.

⁵ Делови овог поглавља су преузети из Веселиновић, Ж. и сар. (2016). *Приручник за школе – планирање, спровођење и праћење мера за спречавање осипања ученика из образовног система*, Београд: Центар за образовне политике.

План треба да буде што јаснији и што једноставнији, реалан и остварив, да је лак за разумевање и спровођење, а нарочито за праћење и процену остварених резултата.

Елементи плана могу бити:

- 1. Активности на нивоу целе школе у циљу стварања прихватајуће атмосфере**
 - Активности одељењског старешине;
 - Организација општих родитељских састанака и часова одељењске заједнице у циљу припреме родитеља и ученика за пријем нових ученика којима је потребна додатна подршка;
 - Састанци наставничког већа и тимова;
 - Активности за промоцију интеркултуралности;
- 2. Планирање и организација различитих облика образовно-васпитног рада у периоду адаптације ученика и у каснијем периоду;**
- 3. Планирање стручног усавршавања запослених зарад успешнијег рада са ученицима избеглицама/мигрантима;**
- 4. Индивидуална процена и планирање индивидуалних мера за План подршке ученику (о самом Плану подршке ученику више у Поглављу 6);**
- 5. Праћење процеса и решавање могућих проблема, превазилажење потешкоћа (редовни састанци тима који би се одржавали недељно, двонедељно или месечно).**

План треба да садржи неколико основних информација:

План треба да обухвата период од најмање шест месеци. Активности не морају нужно да буду поређане хронолошки, а у наставку се налазе два примера формулара:

Пример 1:

План подршке школе укључивању ученика миграната/избеглица					
Активност	Ко учествује	Одговорна особа	Време одржавања	Очекивани резултат	Показатељ успешности
Опис активности 1					
Опис активности 2					

Пример 2:

План подршке школе укључивању ученика миграната/избеглица	
Време одржавања	Опис активности – ко учествује, ко је одговоран, који је резултат, када се одржава, како пратимо и меримо резултат...
Први месец	Опис активности 1; Опис активности 2...
Други месец	Опис активности 1; Опис активности 2...

Активности у плану могу бити следеће:

1. Припрема за израду **школског плана укључивања и пружања подршке ученицима мигрантима/избеглицима**, који би требало да обухвати:
 - **анализу ситуације** – свеобухватно снимање ситуације у којој се деца налазе, услови у којима бораве, мотивација за наставак школовања; удаљеност и могућност обезбеђивања превоза до школе; анализу подршке коју тренутно добијају од стране социјалних служби, Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, здравствених установа, невладиног сектора, преводилаца и волонтера, испитивање могућности сарадње са школом;
 - **анализу расположивих ресурса у школи** – могућност њихове максималне искоришћености, флексибилност запослених и организацију рада у циљу прилагођавања потребама циљне групе;
 - **сарадњу са другим школама и локалним актерима** – сарадња са другим школама које укључују избеглице и мигранте, испитивање могућности сарадње са НВО и другим организацијама у вези са недостајућим ресурсима (нпр. преводиоци).
2. Израда **школског плана укључивања и пружања подршке ученицима мигрантима/избеглицима**;

3. **Праћење процеса** и решавање могућих проблема, превазилажење потешкоћа (редовни састанци тима који би се одржавали недељно, двонедељно или месечно) **и ревидирање плана подршке** у складу са резултатима праћења;
4. **Евалуација процеса** укључивања, израда извештаја, базе података и закључивање процеса (или само једне фазе, полугодисте или школска година).

Препорука је да надлежни тим представи наставничком већу израђени план наглашавајући важност учешћа свих актера да би се осигурало успешно спровођење.

СВОТ анализа

План подршке школе треба да садржи кратку анализу почетног стања у школи, постављене циљеве и очекиване резултате на крају спровођења, као и начин провере остварености резултата. Кључно је да препознате све капацитете који вам могу бити на располагању и да антиципирате потенцијалне тешкоће како бисте што успешније спроводили активности за укључивање и интеграцију ученика миграната/избеглица у образовање.

Алат који вам као тиму може помоћи у расветљавању тренутне ситуације је такозвана **СВОТ анализа** (снаге, слабости, могућности, претње). Алат можете применити при процењивању вашег тима, школе, локалне заједнице, а можете га применити и у сарадњи са изабраним партнерима, као и са самим ученицима. Примена СВОТ анализе ће вам пружити вишедимензионални приказ реалног стања у коме се школа налази. У табелу за СВОТ анализу се уносе све снаге и слабости школе, прецизно и спонтано изречене, без (ауто)цензуре међу члановима тима, ради избегавања следећих грешака:

- приликом препознавања снага неки квалитети се подразумевају, они су ту и с временом их више не региструјемо и не вреднујемо, све их мање користимо и превиђамо их;
- приликом препознавања слабости о некима се не говори, скривају се или игноришу.

Форму СВОТ анализе и додатне смернице можете пронаћи у Прилогу 1 Приручника.

Уколико је могуће, треба урадити и анализу заинтересованих страна на локалном нивоу у циљу идентификације њиховог укључивања у планиране активности (смернице за анализу заинтересованих страна можете пронаћи у Прилогу 2 Приручника).

Осмишљавање, координацију, праћење активности укључивања ученика избеглица/миграната координира **Стручни тим за инклузивно образовање (СТИО)**.

4.2. РАД СТРУЧНОГ ТИМА ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ НА УКЉУЧИВАЊУ УЧЕНИКА МИГРАНАТА/ ИЗБЕГЛИЦА У ОБРАЗОВНИ ПРОЦЕС

Почетна активност у школи приликом укључивања деце миграната/избеглица је сазивање **Стручног тима за инклузивно образовање** који је задужен да координира рад подтимова који се формирају у школи и треба да раде на укључивању ових ученика.

Да би успешно извршили све задатке при укључивању ученика миграната и избеглица, СТИО треба да буде подржан формирањем подтимова који се баве специфичним задацима у оквиру активности укључивања деце избеглица/миграната. СТИО треба да координише рад ових подтимова. Подтимова могу чинити наставници из колектива школе и релевантне особе или стручњаци за поједина питања.

Дакле, **подтимова се могу формирати из редова наставника који раде у школи** (нпр. наставници српског и енглеског језика, математике, различитих уметности, физичке културе, грађанског васпитања, верске наставе, разредне наставе итд.), односно свих оних наставника чија стручност може допринети успешном укључивању ученика избеглица/миграната. Такође, у тимове се могу укључити и **стручњаци ван школе који имају експертизу у различитим областима релевантним за укључивање деце избеглица у образовање**, и то би требало да буду особе које су у честом контакту са децом миграната и које су упућене у околности и услове у којима се деца налазе, у њихов тренутни статус, психо-социјално стање и тренутне потребе. Ту се пре свега мисли на: социјалне раднике – привремене старатеље деце без родитељске пратње, особе које су у центрима задужене за дечју заштиту или су укључене у реализацију програма неформалног образовања, преводиоци/културни медијатори, представници локалних самоуправа итд. Они морају поседовати кредибилитет и имати јасно одређену функцију и задужење у раду са овом осетљивом групом деце, а тимовима би се придруживали по позиву.

Важно! Уколико желимо да постигнемо ефективно деловање свих тимова када је у питању укључивање ученика избеглица/миграната, неопходна је спремност на брзо прилагођавање које подразумева могуће повећање броја чланова тима, укључивање представника различитих стручних већа и остваривање сарадње са спољним сарадницима током самог процеса укључивања и рада. Представници Ученичког парламента и Савета родитеља морали би бити део система подршке како ученицима избеглицама тако и СТИО (као главном тиму за укључивање).

Подтимови могу имати различите функције/задатке, а СТИО мора јасно поделити улоге чланова/подтимова који координирају имплементацију и учествују у имплементацији плана. Тако нпр. одређени чланови (редовни и/или додатни), односно подтимови, могу да буду задужени за проверу знања, други за сарадњу са родитељима и спољном мрежом (локалном самоуправом или невладиним организацијама) или за организацију наставе.

Како је већ поменуто, школа треба да (на препоруку СТИО тима, а решењем директора) оформи **Тим за претходну проверу знања** који треба да чине: учитељ/предметни наставник, стручни сарадник, особа од поверења која добро познаје дете (родитељ, привремени старатељ, представник НВО који има искуства у раду са дететом). У Тим за претходну проверу знања могу се укључити и преводилац, наставник страног језика, педагошки асистент (ако већ ради у школи), координатор или члан СТИО, секретар установе, педагошки саветник (уколико ради у установи), родитељ или старатељ центра за социјални рад. Према Стручном упутству, претходна провера знања се мора завршити у року од седам дана од доласка ученика у школу. Препознавање почетног нивоа је од кључне важности за правилно усмеравање детета кроз процес учења и за дефинисање мера подршке.

Било би идеално да за сваког ученика избеглицу/мигранта постоји **Тим за пружање додатне подршке** који ће чинити одељењски старшина, наставник српског и наставник страног језика, стручни сарадник и вршњаци који желе да се укључе у подршку.

ПРИМЕР

- Тим за укључивање ученика миграната и избеглица - ОШ „Раде Драинац“

Након иницијалне обуке тренера коју је спровео Центар за образовне политике у партнерству са УНИЦЕФ-ом, и одређивања ментора, у школи „Раде Драинац“ формиран је Тим за укључивање ученика миграната и избеглица и извршене су унутрашње припреме за пријем ученика миграната и избеглица. Приликом формирања тима првенствено смо имали у виду деликатност ситуације у којој се избеглице налазе. Тим броји десет чланова и сем директора школе и стручних сарадника водили смо рачуна да буду заступљени наставници различитих профила и професионалних компетенција. Већ на првом састанку, уз подршку ментора реализован је договор и разрада кључних елемената плана и пројекта свеобухватне припреме за укључивање ученика избеглица. После урађене СВОТ анализе, када смо утврдили које су нам јаке, а које слабе стране, шта су нам предности, а шта недостаци, започели смо планирање конкретних активности.

5. АКТИВНОСТИ УКЉУЧИВАЊА НА НИВОУ ЦЕЛЕ ШКОЛЕ

Активности у оквиру укључивања ученика избеглица/миграната на нивоу целе школе требало би да буду комплементарне са активностима усмереним на ученика и такође су део Плана подршке. Кључне активности које укључују целу школу могу бити:

- припрема наставника за пријем нових ученика миграната и избеглица;
- припрема свих ученика школе и њихових родитеља за пријем нових ученика миграната и избеглица;
- промоција интеркултуралности и језичког диверзитета;
- јачање веза са породицом и локалном заједницом;
- мобилисање вршњачке подршке.

Ове активности доприносе унапређивању етоса и промени климе у школи. Активности на нивоу целе школе треба осмислити и планирати тако да позитивно утичу на ангажовање и мотивацију свих ученика.

У складу са школским контекстом, препознатим потребама и потенцијалима школе, школе ће одлучити које ће конкретне активности спроводити.

5.1. ПРИПРЕМА НАСТАВНИКА ЗА ПРИЈЕМ НОВИХ УЧЕНИКА МИГРАНАТА И ИЗБЕГЛИЦА

О успешности укључивања избеглица у образовно-васпитни процес умногоме одлучује атмосфера у школи што подразумева организацију активности наставника и осталих актера који реализују наставу, пружање подршке у редовној и прилагођеној настави или приликом превазилажења могућих препрека и потешкоћа, информисање и координисање радом наставника, обезбеђивање ресурса. Зато је важно организовати:

- наставничка већа на којима ће се запослени у школи упознати са основним подацима о деци која се укључују у образовање/школу;

- радионице за превазилажење предрасуда и приhvатање културолошких разлика;
- састанке актива и усаглашавање начина рада;
- стручне трибине на којима ће се запослени у школи упознати са образовним системом, културом, уметношћу, али и политичким приликама земаља из које долазе нови ученици;
- састанке са осталим учесницима у процесу: центром за социјални рад, Комесаријатом за избеглице и миграције Републике Србије, Министарством просвете, науке и технолошког развоја.

Такође, континуирана и правовремена размена информација међу члановима тима од кључне је важности за благовремено реаговање и обезбеђивање успешности реализације процеса укључивања јер се тако омогућава увид у ситуацију са различитих страна и самим тим ствара више могућности за брзо сагледавање и превазилажење препрека. Мрежа подршке може бити унутрашња (међу колегама) и спољашња (родитељи, центри за социјални рад, домови здравља, Комесаријат, невладине организације које реализују програме дечје заштите и неформалног образовања деце избеглица и миграната, Црвени крст и друге релевантне организације у свакој од локалних заједница итд.). Неопходна је размена контаката (бројева телефона, имејл адреса, друштвене мреже) чланова тима међусобно, што уз помоћ савремених средстава информисања умногоме олакшава рад и заједничко деловање.

ПРИМЕР АКТИВНОСТИ

– Припреме наставника за пријем ученика избеглица/миграната – ОШ „Раде Драинац“, Београд

Сви запослени у ОШ „Раде Драинац“ на наставничком већу су информисани о доласку ученика миграната/избеглица у школу. Тренери који су завршили обуку за укључивање деце миграната и избеглица кроз УНИЦЕФ-ов пројекат, који спроводи Центар за образовне политике, реализовали су интерно обучавање наставника и пренели им своја стечена искуства у циљу јачања професионалних капацитета запослених. Обрађиване су теме: стереотипи и предрасуде; интеркултурална комуникација; системи образовања у Авганистану и Сирији; индивидуализација и образовна подршка деци мигрантима. Посебна пажња је посвећена раду са разредним старешинама и предметним наставницима који предају у одељењима у која су распоређени ученици мигранти/избеглице. Разредне старешине су биле посебно значајне у избору ученика ментора, као и у организацији наставног процеса.

5.2. ПРИПРЕМА СВИХ УЧЕНИКА ШКОЛЕ И ЊИХОВИХ РОДИТЕЉА ЗА ПРИЈЕМ НОВИХ УЧЕНИКА МИГРАНАТА И ИЗБЕГЛИЦА

За укључивање ученика избеглица у образовно-васпитни процес од велике је важности претходна припрема свих ученика школе и њихових родитеља за укључивање у наставу нових ученика.

Неки од ефикасних начина за упознавање ученика су:

- упознавање ученика са културом и традицијом земље из које нови ученици долазе, на часовима одељењске заједнице, историје, географије, грађанског васпитања и верске наставе, а кроз презентације, предавања и радионице;
- укључивање Ученичког парламента и предочавање ученицима важности њихове улоге у целом процесу путем састанака, презентација, предавања, радионица;
- формирање вршњачког тима за подршку новопродошлим ученицима;
- извођење представа, форум театра или игроказа у циљу изградње интеркултуралности.

Улога родитеља у креирању атмосфере прихватања других је нарочито изражена јер се изграђује кроз систем породичних вредности. Учење по моделу је код деце основношколског узраста доминантан облик учења социјалних улога, тако да би требало очекивати да ће се позитиван став и емпатија родитеља према ученицима мигрантима/избеглицама пренети и на децу.

Кораци које школа треба да предузме су:

- организација састанка Савета родитеља и обавештавање Савета о новим ученицима у школи, ситуацији у којој се налазе, обавези уписа у школу, користи коју ће сви ученици имати од интеркултуралног амбијента који се креира у школи. На овом састанку Савету би требало представити План укључивања;
- организација родитељских састанака (све одељењске старешине организују састанке са родитељима) на којима ће родитељи бити упознати са основним информацијама којима се располаже у вези са новим ученицима и на којима ће им бити представљен План укључивања.

ПРИМЕР АКТИВНОСТИ
- Сензитизација запослених и ученика
за прихватање различитости –
ОШ „Бранко Пешић“, Београд

Запослени у ОШ „Бранко Пешић“ су знања и вештине за образовање ученика из осетљивих група која су добили на различитим релевантним стручним обукама постепено преносили остатку колектива током седница наставничких већа и кроз појединачне консултације, размену искустава и истицање примера добре праксе.

Када је у питању сензитизација ученика школе, они су за прихватање ученика избеглица припремани на часовима одељенске заједнице током којих су рађене различите вежбе које за циљ имају сензитизацију ученика и њихово припремање за прихватање различитости (нпр. игра улога где су се наставници или ученици налазили у непознатој земљи, говорили језиком који нико не разуме и нису разумели језик људи које су сретали, а морали су да реше проблемску ситуацију у којој су се нашли; упознавање земаља одакле деца мигранти долазе – где су ученици школе уз помоћ наставника откривали лепоте ових земаља, упознавали културу, препознавали речи и сл.) (сценарији за неке од радионица које су дале добре резултате у раду са наставницима и ученицима налазе се у Прилогу 12 Приручника).

5.3. ПРОМОЦИЈА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТИ И ЈЕЗИЧКОГ ДИВЕРЗИТЕТА

За успешно укључивање деце миграната и избеглица потребно је сензитивисати наставнике о питањима миграције, акултурације, социјалне психологије, етничких идентитета који су релевантни за школско окружење у којем раде.

Искуства у раду са школама показују да је неопходно додатно развијати интеркултуралне вредности у школи разбијањем стереотипа и предрасуда, учењем о различитим културама које мигранти и избеглице уносе у школско окружење и које постају део културе саме школе. Разумевање ових питања, која су специфична за децу мигранте и избеглице, помаже наставницима да подрже све ученике, да развију позитиван став према различитости и да користе различитост као извор учења у учионици.

Пример активности промоције интеркултуралности коју је реализовала једна од школа можете пронаћи у Прилогу 3 Приручника.

5.4. ЈАЧАЊЕ ВЕЗА СА ПОРОДИЦОМ И ЛОКАЛНОМ ЗАЈЕДНИЦОМ

Успешно и одрживо укључивање деце миграната и избеглица у образовање треба да почне и да се реализује у заједници кроз сарадњу школе са заједницом и породицом (нпр. партнерски рад на укључивању, подршка за похађање, неформално комплементарно учење у програмима у заједници). У исто време, кроз активности укључивања у живот школе, и родитељи мигранти имају користи јер се могу осећати испуњеније, имаће одређену рутину и сл.

Важно је да школе препознају ресурсе и партнере у заједници, али и да сензибилишу локалну заједницу за укључивање деце избеглица и миграната, што је један од предуслова за успешно учешће и учење ученика избеглица и миграната у школи.

Сарадња са породицом деце избеглица је једна од најрелевантнијих области за успех у укључивању деце миграната и избеглица, али и један од највећих изазова са којим су се сусреле школе у Србији у првој години укључивања деце избеглица и миграната. Искуства наших пилот-школа показују да родитељи желе да деца похађају школу, али те породице, из објективних разлога, често нису у ситуацији да се укључе у активности подршке.

Укључивање родитеља ученика миграната и избеглица у живот школе. Родитељи ученика избеглица и миграната су веома разнолика група (етничка разноликост, различити разлози за емиграцију, разнолике су образовне структуре итд.) са различитим потребама и искуствима. Неке од специфичних баријера и изазова са којима се суочавају односе се на несигурност њиховог статуса у погледу азила или планова за даљи пут, језичка баријера, социјална изолација и низак социо-економски статус. Родитељи имају различита очекивања (неки и искуства) о начинима укључивања у живот школе.

Информисање о образовном систему у нашој земљи. Први корак у укључивању родитеља је информисање о образовном систему у нашој земљи на језику који разумеју и у приступачном формату. Лифлете са основним информацијама можете наћи на сајту www.remis.rs у одељку Документи.

Родитељима су неопходне основне информације:

- Како функционише систем образовања и васпитања? – Године у којима се деца уписују у обавезно образовање, уписни процес, структура школског дана, похађање, школски календар, домаћи задаци итд.

- Очекивања – У зависности од земље порекла, родитељи могу имати различита очекивања од школе, дисциплине, процене, напредовања, па је важно објаснити разлике између система образовања.
- Информације о школовању и школи – где их могу наћи? – Будући да многе невладине организације раде у центрима, оне, поред Комесаријата, могу преузети ту функцију у сарадњи са школама.
- Верска настава – На који начин се у школи организује верска настава и које вероисповести су понуђене, да ли дете може да изостане са часова због верских празника, да ли постоји нека просторија где би дете могло да се током дана моли ако то практикује?
- Упис у средњу школу – Важно је објаснити наш систем и које су све опције и могућности на располагању ученицима (редовно, ванредно похађање и др.)

Укључивање родитеља у ваннаставне активности. Један од успешних и проверених начина за укључивање родитеља у живот школе чине ваннаставне активности које школа може да организује. Оне могу бити спортског, културног, образовног или хуманитарног карактера. Укључивање родитеља у овакве активности показује ученицима да родитељи вреднују образовање, да је важно да деца наставе школовање и да су родитељи посвећени образовном процесу кроз који њихова деца пролазе. Препорука је да се родитељи консултују око тога који су уобичајени начини укључивања родитеља у живот школе у земљама из којих долазе ученици мигранти/избеглице, како би се стекли увиди у могућа очекивања родитеља од школе.

Родитељи као ресурс. Родитељи деце миграната и избеглица могу бити изузетна подршка и ресурс школи у процесу наставе и учења. Приликом контакта са родитељима обавезно проверите да ли међу њима има наставника који вам могу помоћи око одређених аспеката наставе у почетном периоду.

ПРИМЕР АКТИВНОСТИ

– Укључивање родитеља – ОШ „Бранко Пешић“, Београд

Прва група ученика миграната/избеглица коју је требало укључити била је без родитељског старања, те је из тог разлога први контакт био са старатељем ученика у циљу прикупљања основних података о ученицима, упознавање са њиховим узрастом и нивоом образовања. Са старатељем је тада договорен први сусрет и присуство ученика на приредби и упознавање са друговима и школским простором.

Пре самог укључивања ученика миграната/избеглица у пратњи родитеља, одржан је родитељски састанак у Центру, где је присутним родитељима представљена школа, организација рада и искуства наставника у раду са ученицима мигрантима/избеглицама.

Након иницијалног контакта одвијала се континуирана сарадња на више нивоа: укључивање родитеља у планирање активности за ученике, родитељски састанци, свакодневна размена информација преко волонтера и преводиоца, по потреби индивидуални разговори. Родитељи су редовно информисани о свим образовно-васпитним и ваннаставним активностима, а за извођење тих активности тражена је писмена сагласност родитеља.

Од почетка похађања наставе ученика избеглица, родитељи/старатељи деце су континуирано обавештавани о свим активностима, а уредно је вођена и евиденција о доласку ученика на наставу. Координатор тима је свакодневно обилазио наставу и пратио процес адаптације ученика и обављао разговоре са наставницима који су били укључени у реализацију планираних активности за ученике.

Школа је имала и добру сарадњу са преводиоцем, чија помоћ је била драгоцене не само у превазилажењу језичке баријере већ и у реализацији планираних активности јер се на тај начин од самих ученика избеглица добила информација о њиховим интересовањима, потребама, жељама, али су се прикупиле и информације о томе како су прихваћени од стране наставника и вршњака.

5.5. МОБИЛИСАЊЕ ВРШЊАЧКЕ ПОДРШКЕ

Вршњачка подршка може бити коришћена као ресурс при укључивању нових ученика у школу. Облици и аспекти вршњачке подршке:

- подршка приликом укључивања у нову школску средину (сналажење у простору, распореду обавеза, упознавању предметних наставника, савладавању обавеза, процесу учења, учењу језика ...);
- слободно време у школи;
- ваннаставне активности;
- дружење ван школе (слободно време, прославе, друштвене мреже итд.).

Приликом мобилисања вршњачке подршке важно је поштовати следеће принципе:

- принцип добровољности (ко жели, када може, колико може и у сегменту који сам одабере);

- принцип иницијативе (појединац или група вршњака иницирају вид подршке који реализују);
- принцип сарадње са другим школским актерима (кроз сарадњу са Ученичким парламентом, СТИО, одељењским старешином, предметним наставницима, родитељима).

Добит од ангажовања вршњачке подршке је многострука, како за ученике којима је подршка потребна и за њихове родитеље тако и за ученике који пружају подршку, за школу и ширу друштвену заједницу, а више о вршњачкој подршци можете прочитати у прилогу 4 Приручника.

Један од облика ангажовања ученика у животу школе јесте **успостављање Вршњачког тима за пружање подршке другим ученицима**. Овај тим може деловати у склопу Ученичког парламента или одвојено. Вршњачки тим се успоставља са основном идејом да су ученици ти који у великом броју случајева могу да помогну једни другима, будући да је вршњацима који су у сличном узрасту понекад лакше да успоставе контакт и комуникацију између себе и отворено причају о свим изазовима са којима се сусрећу у школи. Наравно, као и у случају Ученичког парламента, деловање Вршњачког тима се не може организовати без пуне и искрене подршке наставника који их усмеравају, помажу у планирању и прате рад ученика.

Ученици ментори. С обзиром на то да ученици избеглице и мигранти не знају језик наставе, а често говоре енглески језик, дружење са друговима и другарицама из одељења значајно доприноси и бржем учењу српског језика. Вршњаци могу преузети улогу ментора у учењу језика средине чиме су у процесу учења и напредовања на добитку и ученик ментор и ученик мигрант.

ПРИМЕР

- Ученици ментори - ОШ „Бранко Пешић“, Београд

ОШ „Бранко Пешић“ је организовала вршњачку подршку новим ученицима тако што су се ученици сами јавили да буду „ментори“ ученицима мигрантима у упознавању са школом, правилима, у пружању помоћи у савладавању српског језика у почетном периоду, комуникацији са школским особљем и сл.

ПРИМЕР

- Вршњачки тим – ОШ „Раде Драинац“, Београд

Улога Вршњачког тима у ОШ „Раде Драинац“ се показала као веома значајна када је у питању реализација различитих школских активности. Богато искуство Вршњачког тима било је од велике помоћи у припремним активностима за пријем ученика избеглица. Организовали су састанке на којима су одредили ученике менторе који су вршњацима мигрантима помагали у учењу, направили припрему добродошлице за ученике мигранте/избеглице на пашто и енглеском језику, организовали хуманитарне акције (посета дневном центру и подела хуманитарне помоћи), поделили задужења у вези са пријемом нових ђака. На иницијативу ученика чланова Вршњачког тима, прикупљао се школски прибор, слаткиши и играчке у знак добродошлице ученицима мигрантима/избеглицама. Акција је наишла на подршку свих ученика и наставника од 1. до 8. разреда и на радост свих учесника, ученика, наставника и родитеља, прикупљена је велика количина слаткиша и играчака, што је код чланова Вршњачког тима покренуло идеју да се део пакетића однесе и осталој деци мигрантима/избеглицама у Центар, што је и учињено.

6. НАСТАВА, УЧЕЊЕ, ИНДИВИДУАЛНА ПРОЦЕНА И ДЕФИНИСАЊЕ ПЛАНА ПОДРШКЕ УЧЕНИКУ

6.1. ОПШТИ ПРИНЦИПИ НАСТАВЕ УСМЕРЕНЕ НА УЧЕЊЕ

Савремена настава и учење подразумевају веома активну улогу ученика у процесу учења и схватање тока учења као конструкције знања, а не његове једноставне репродукције. Такав облик учења захтева флексибилну организацију, интердисциплинарност, оријентацију на јасне циљеве учења у виду стицања компетенција и рад у групама ученика који могу бити хетерогени по узрасту, пореклу, образовној историји. У овом смислу, приликом организације наставе и учења, посебно је важно обезбедити:

- а) **Кооперативно учење и тимски рад.** Ова метода је битна с једне стране због квалитета учења које обезбеђује, али и због посебне вредности у социјализацији ученика и применљивости у раду са хетерогеним групама. У циљној популацији миграната и избеглица кооперативно учење ће обезбедити јачу социјалну мрежу која је деци и омладини у ситуацији кризе још важнија него у редовним условима. Поред тога, посебну пажњу треба посветити вршњачкој подршци и вршњачком учењу. С обзиром на то да ови облици учења и подршке понекад не дају очекиване резултате, њихово вођење и олакшавање захтева да наставник поседује одговарајуће компетенције и практично искуство.
- б) **Пројектни приступ учењу.** Пројектни приступ учењу интегрише различите стратегије учења: учење кроз истраживање, учење кроз игру, учење засновано на имагинацији, учење кроз решавање проблема, искуствено учење, ситуационо учење. Кроз пројектни приступ се интегришу игра, планирано учење и учење у животно практичним ситуацијама.
- в) **Индивидуализацију и активности у зони наредног развоја.** С обзиром на хетерогеност група по многим битним карактеристикама, настава и учење ће се најбоље организовати по принципима индивидуализације и зоне наредног развоја. То значи да сваки учесник у активности добије донекле различите задатке који су нешто сложенији од оног што он/она већ уме да ради сам/а, а да истовремено унутар групе то представља

одређен допринос. Овај принцип тражи да свако у групи учи, и то врло често и једни од других. При томе и онима који највише знају и умеју задатак треба да буде тако постављен да кроз помагање другима извлаче одређене закључке, рефлексije и добију даље увиде.

- г) **Мотивацију за учење.** Мотивација за учење се понекад тешко покреће и/или одржава. Важно је водити рачуна о томе да се током активности мотивација додатно негује, нарочито унутрашња мотивација. Кључно је да се омогућава доживљај успеха сваком ученику, подстиче аутономија у учењу, укључујући и развијање механизма самомотивисања. Казне, забране, покуде, директивност наставника и осећање неуспеха, уз репетитивност и досаду увек блокирају мотивацију, стога то треба избегавати.
- д) **Конструктивну повратну информацију.** Повратна информација је најмоћније средство учења уколико стиже у позитивној формулацији („ово што си рекао/урадио је веома добро, и важно је да у наредном периоду наставиш вежбање писања... савладаш....“) и садржи конкретне сугестије за даљи рад и побољшање. За повратну информацију је важно да стиже на време, што најчешће значи да она треба да непосредно прати активност или одређену фазу активности. Од велике важности је имати на уму да повратна информација не треба да се односи на ученика, него на њену/његову активност (не „ти си добра“ него „ово си добро урадила“).
- ђ) **Саморегулисано учење и метакогницију.** Аспект учења који независно од његовог садржаја има позитивне последице по било које следеће учење или интелектуални ангажман јесте рефлексija на сопствене процесе учења и размишљања, на стратегије које користимо, проверавање њихове ефикасности, регистровање пратећих доживљаја, застоја или дилема итд. Таква врста рефлексije и учења развија самосвест, самопоуздање, иницијативу и ствара саморегулисано учење, односно зрели облик учења које више не тражи сталну подршку и организовану понуду.
- е) **Комуникација са уважавањем.** Она је још један важан аспект рада који не спада у ужем смислу у методе рада, али боји све што се ради у оквиру образовне активности. У ситуацији у којој се налазе ученици веома је важно поставити комуникацију на веома висок ниво уважавања према деци и младима, њиховим родитељима/старатељима, њиховој култури, језику и претходном знању и искуству.

6.2. ИНДИВИДУАЛНА ПРОЦЕНА

Одређивање одговарајућих врста подршке је један од првих корака које треба предузети приликом уписа ученика миграната и избеглица. Приликом уписа ученика у школу, примењује се свеобухватна психолошко-педагошка процена и процена претходног знања и језичких вештина.

Уколико ученици избеглице и мигранти немају доказ о претходно стеченом образовању, ученици се уписују у школе у одговарајући разред на основу процене претходно стеченог знања.⁶

Извод из Стручног упутства

Процена и праћење

Процена се заснива на целовитом и индивидуализованом приступу, заснованом на једнаким могућностима у сагледавању потреба ученика, са циљем израде Плана подршке ученику, у његовом најбољем интересу.

Процену врши Тим за претходну проверу знања, који именује директор на препоруку Стручног тима за инклузивно образовање, у сарадњи са особама које најбоље познају ученика и уз потребну подршку преводиоца. Том приликом прикупљају се основни подаци о досадашњим образовним искуствима, језичким компетенцијама и интересовањима ученика и на основу њих прави план за првих месец дана рада.

Након претходне провере знања, врши се упис у одговарајући разред.

Праћење напредовања ученика се врши свакодневно и ревидира се на две недеље до месец дана у зависности од процеса прилагођавања ученика и реализације планираних циљева.

Родитељи или други законски заступници су укључени у целокупан процес као сарадници и морају бити обавештени и сагласни с изменама активности унутар Плана подршке ученику, пре његове реализације.

Процена претходног знања и језичких вештина будућих ученика обавља се у циљу организације мера подршке и прилагођавања наставног процеса. Тим треба да заврши претходну проверу знања у року од седам радних дана. Индивидуална процена почиње израдом **портфолија ученика** (пример обрасца се налази у Прилогу 5) прикупљањем основних података о ученику. Ови подаци могу да буду почетни прилог у портфолију ученика који ће се стално допуњавати.

⁶ Уколико малолетне избеглице/тражиоци азила који се уписују у установе образовања и васпитања са собом имају доказ о претходно стеченом образовању, уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе од стране ЕНИК НАРИК центра (МПНТР).

Портфолио ученика израђују стручни сарадници заједно са учеником и његовим родитељима старатељима/рођацима, особама које су реализовале програме дечје заштите и неформалног образовања са децом и које познају дете. Портфолио ученика треба да помогне школи да укључи ученика у одговарајући разред (уз претходну проверу знања) и да организује неопходну подршку. Према Стручном упутству, портфолио треба да садржи и постигнуће ученика, извештаје о реализацији Плана подршке ученику, посебна интересовања, познавање језика, преписку са родитељима/старатељима и другим установама/организацијама.

Прикупљање личних података и информација о сваком ученику врши се из више извора:

- од родитеља, чланова породице, односно старатеља уколико је дете без родитељске пратње;
- од самог ученика (интервју који прати попуњавање личних података који су део Портфолија ученика, Прилог б). Интервју обављају чланови СТИО;
- од социјалних радника који су важна карика у прикупљању података, јер су упознати са комплетном ситуацијом у којој се дете налази;
- од Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, полиције, волонтера и осталих служби које су у непосредном контакту са ученицима;
- од представника НВО који су радили са учеником и који га познају.

Почетна индивидуална процена и утврђивање тренутног нивоа усвојеног знања и развијених компетенција врши се кроз **индивидуални рад са учеником и кроз опсервације на часовима и другим активностима у које је укључен**. У почетној фази укључивања требало би пажљиво посматрати ученика и пратити његово понашање и залагање на часовима кроз све активности, уочити његове реакције и на крају, на основу обављеног интервјуа и индивидуалних консултација, забележити процену.

Процењују се пре свега развијене **међупредметне компетенције**, а акценат је на комуникационим вештинама, коришћењу математике и информационо-комуникационих технологија, тако што се посматра и бележи њихова функционална примена. Потребно је истаћи дететову јаку страну (оне компетенције и способности које су најразвијеније) и потребу за подршком (оне компетенције и способности које треба развијати). У прилозима се налази **формулар за процену међупредметних компетенција** (Прилог 7).

Искуство је показало да период процењивања није дуг уколико постоји редован контакт наставника и ученика. Препорука је да се почетна процена врши уз помоћ преводиоца на матерњем језику детета. Ако у школи не постоји таква могућност, школа треба да ангажује преводиоца (кроз сарадњу са локалним НВО или директним ангажовањем). Уколико ученик говори неки други страни језик (енглески, немачки језик итд.), предметни наставници тих предмета се укључују у Тим за претходну проверу знања.

На основу индивидуалне процене креира се педагошки профил ученика и уз координацију **Тима за пружање подршке** дефинише се **план подршке ученику**.

6.3. ПЛАН ПОДРШКЕ УЧЕНИКУ

План подршке ученику се креира на основу индивидуалне процене. План подршке ученику настаје као резултат рада **Тима за додатну подршку**. Тим за додатну подршку формира се на основу препоруке СТИО тима решењем директора.

Елементи плана подршке ученику су:

1. Период адаптације – Обухвата мере подршке и организацију образовног васпитног рада у периоду од две недеље до два месеца (индивидуално). Током овог периода потребно је испланирати:

- интензивно учење језика средине/језика на коме се настава одвија;
- мере за превладавање стреса;
- прилагођену и допунску наставу.

Овде је посебно важно истаћи активности које се односе на интензивно учење језика средине, односно језика на коме се одвија настава. Досадашња искуства показују да већина деце миграната/избеглица не познаје и не користи српски језик функционално, а да само одређени број њих користи енглески језик. Имајући то у виду, важно је организовати убрзано учење језика, које се може организовати на различите начине у зависности од расположивих људских ресурса у школи: групне радионице у мешовитим групама које води наставник српског и наставник страног језика и/или учитељ, студенти, апсолвенти, учитељи или будући наставници српског језика, приправници ангажовани преко тржишта рада; индивидуални часови; допунска настава.

Учење српског језика треба пре свега да буде фокусирано на ситуациони говор како би ученик што пре развио самосталност у комуникацији у свакодневним ситуацијама, као и на учење термина и појмова важних за разумевање градива разреда у коме се налази. Школама је доступан приручник Филолошког факултета у Београду „Од српског као страног језика до српског као језика окружења и образовања“, на основу ког се реализује језичка подршка у већини школа у Србији.⁷

Подршка вршњака је изузетно важна за учење језика, стога се препоручује да се формирају парови за подршку тако да ученик из мигрантске популације који боље зна језик може да помогне другом ученику, док домаћи ученици могу да помажу као преводиоци и приликом израде заједничких задатака.

2. Укључивање у редовну наставу уз индивидуализацију и диференцијацију (прилагођавањем распореда похађања наставе, дидактичког материјала, метода и начина рада).

3. Укључивање у ваннаставне активности и вршњачку подршку.

4. Планско укључивање породице/старатеља (родитељи или други законски заступници су укључени у целокупан процес као сарадници и морају бити обавештени о изменама активности унутар Плана подршке ученику, пре његове реализације и сагласни са њима).

5. Сарадња са центром за социјални рад.

6. Сарадња са НВО које раде у неформалном образовању (ради остваривања синергијских ефеката подршке).

7. Праћење напредовања ученика.

Посебан изазов за сваког наставника јесте праћење постигнућа ученика. Имајући у виду да је то изазов и у редовном наставном процесу, још је теже осмислити на који начин ће се пратити постигнућа ученика миграната/избеглица. Не постоји идеално и право решење за то, али свакако је неопходно на самом почетку проценити ниво знања (предзнања) ученика као и њихова постигнућа након извесног периода.

Искуства других земаља показују да се за праћење постигнућа ученика користи формативно оцењивање.

⁷ Вучо, Ј. и сар. (2017) *Од српског као страног језика до српског као језика окружења и образовања – Оквир програма језичке подршке*, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Формативно оцењивање се дешава током процеса наставе и учења, а не на крају, што значи да се оцењивање врши више пута. Овакво оцењивање помаже ученицима да схвате шта и зашто уче, као и шта се од њих очекује, односно формативним оцењивањем се усмерава процес и даљи ток учења, ученици развијају одговорност за сопствено учење и учествују у планирању даљег учења. То се обезбеђује захваљујући редовним повратним информацијама које наставник пружа ученицима и њиховим родитељима о напредовању и постигнућима ученика, као и о оним областима у којима је ученицима потребна додатна подршка у учењу. На тај начин се доприноси развијању сарадње између школе и породице, а оцењивање постаје интерактивно јер у њему учествују и наставник и ученик.

Улога наставника у процесу формативног оцењивања је прикупљање низа података на основу којих модификује даљи процес подучавања и учења. Улога оцењивања није поређење ученика по постигнућима, већ идентификовање снага и слабости сваког ученика и давање повратних информација за побољшање њиховог даљег учења.

Захваљујући формативном оцењивању, наставник коригује своје планове и подучавање у складу са потребама ученика, а све у циљу успешног остварења циљева и стандарда, а формативно оцењивање доприноси и томе да наставник уместо доношења „судова“ креира описе који се користе у циљу даљег напредовања у учењу. Праћење напредовања ученика се врши свакодневно и ревидира се на две недеље до месец дана у зависности од процеса прилагођавања ученика и реализације планираних циљева.

Пример плана подршке (празан и попуњен образац) представљен је у Прилогу 8.

Сви облици рада са учеником бележе се у портфолију ученика, а напредак остварен кроз различите начине рада у личном школском извештају ученика.

7. ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

Школе могу да пруже широк спектар мера подршке ученицима на основу њихових индивидуалних потреба.

Наш образовни систем предвиђа да школа има аутономију у организацији периода адаптације ученика на нову средину и тај период може трајати од две недеље до два месеца (индивидуално је за сваког ученика), како је и наведено у Стручном упутству.

Планирање наставе увек треба започети индивидуалном проценом потреба ученика за додатном подршком, што укључује и предзнање из различитих предмета, чиме се омогућава креирање прилагођених индивидуализованих мера подршке, као што је и описано у претходном поглављу. Након овог почетног корака и након сагледавања различитих наставничких процена ученика, могуће је на неколико различитих начина организовати целокупни наставни процес, од којих су најчешћа три следећа:

1. Прилагођавање организације наставе,
2. Настава по постојећем распореду и
3. Индивидуални рад са ученицима.

Одабир „модела“ организације наставног процеса заснива се на процени ситуације, зависи од самих ученика и спољних ресурса подршке школе, али један модел не искључује други због чега се они могу и преклапати.

7.1. ОРГАНИЗАЦИОНИ МОДЕЛ 1 – ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ НАСТАВЕ

Организација наставе за ученике мигранте и избеглице подразумева комбиновање редовне наставе, односно наставе по већ постојећем школском распореду и допунских, циљаних видова учења. Укључивање деце миграната/избеглица у наставни процес, посебно у почетном периоду, тражи прилагођавање већег дела наставног процеса које се тиче не само планирања и реализовања активности на часовима већ и комплетне организације наставе у школи. То је условљено разлозима који се односе на знатно измењене услове у којима живе ученици мигранти и избеглице:

- деца су у највећем броју случајева у колективном смештају са прописаним распоредом и сатницом (распоред пријављивања, оброка, провера);
- велики број деце је без родитељске пратње и подршке;
- уколико је дете у колективном смештају са родитељима, ограничавајућа материјална средства условљавају изостанак културних, социјалних и ваншколских едукативних садржаја.

Прилагођавање наставе у периоду адаптације односи се и на **прављење прилагођеног распореда за децу која се тек укључују у школу**. Овај распоред треба делимично преклапати са уобичајеним распоредом, али он у себи носи специфичности као што су избор предмета, трајање школског дана и организација рада. Прилагођавање наставе спроводи се на основу Плана подршке ученику где су потребе ученика за додатном подршком адекватно процењене.

Школе које су имале искуства са ученицима мигрантима и избеглицама одлучиле су да организују **радионице у трајању од два школска часа, а фреквентност ових часова зависила је од самих ученика** (у неким школама су се ови часови одржавали сваког дана). Општи циљ овако организоване наставе је усвајање српског језика као језика средине и инструкције у школама и његова функционална примена. Специфични циљ представља усвајање садржаја и компетенција везаних за тему која се обрађује. Садржаји који се обрађују изабрани су у сарадњи са ученицима и вођени су њиховим интересовањима, уз учешће наставника различитих предмета који ове садржаје тематски повезују у смислене целине. Овај вид наставе се спроводи заједно са похађањем редовне наставе и изводи се у школи, тако да деца нису лишена могућности да оформе пријатељске односе и интеракцију са вршњацима (на редовним часовима, одморима и ваннаставним активностима). Школе су практиковале да радионице одржавају након редовних часова, али то у потпуности зависи од просторних капацитета школе и флексибилности распореда па може бити и у било ком другом делу дана.

Ученици мигранти/избеглице се током ових радионица окупљају на једном месту и само за њих се, у адекватним условима рада, изводи прилагођена настава радионичарског типа. Ако то услови у школи дозвољавају, за овакве часове посебно је важно присуство најмање два наставника, преводиоца и/или педагошког асистента да би ученици према својим способностима усвајали предвиђене садржаје. Помоћ преводиоца, али и друге деце миграната која боље познају језик, доводи до већег разумевања и бољег усвајања садржаја. Овим радионицама наравно могу да присуствују и домаћи ученици ако то унапређује рад.

Досадашња искуства показују да је овакав вид наставе веома важан при укључивању деце миграната у школу (почетна фаза). Она омогућава лакше уклапање у школску средину, премомошћује језичку баријеру, смањује страх од непознатог и ствара нове и повољне школске услове у којима се деца налазе.

Искуства школа у организацији и реализацији прилагођене наставе кроз радионице

Наставници би требало да пронађу идеју усмерену на конкретну тему и појмове који су приказани кроз реалне проблеме и ситуације. Ова идеја се затим истражује и кроз дискусију разрађује, рашчлањује и надограђује. Проналазе се споне са предметима уз помоћ којих би се тема проучавала – из различитих углова и међупредметно. Важно је поставити опште и специфичне циљеве радионице. Активности би требало да буду осмишљене тако да се често смењују и да воде ка остварењу постављених циљева. Бирају се очигледна и практична средства уз помоћ којих би дошло до реализације активности на занимљив и динамичан начин уз прилагођене материјале. Израђују се и диференцирани задаци на различитим нивоима сложености.

Наставници би требало да сарађују током планирања, израде припрема за часове и дидактичког материјала, као и да правовремено одреде простор за спровођење радионице, штампају и израђују материјал за рад. Потребно је и да: координишу индивидуалну подршку од стране преводиоца, волонтера, вршњака; иницирају вршњачко менторство и сарадњу; јасно истичу начин спровођења активности и усмеравају га; прате усвајање садржаја и активности, бележе га; повезују тему са следећом планираном; задају задатке за рад ван школе; траже од ученика евалуацију свог рада; анализирају сопствену и општу успешност спроведене радионице; пишу извештај о радионици и чувају га у бази података.

7.2. ОРГАНИЗАЦИОНИ МОДЕЛ 2 – НАСТАВА ПО ВЕЋ ПОСТОЈЕЋЕМ ШКОЛСКОМ РАСПОРЕДУ ПО ДАНИМА И ПРЕДМЕТИМА

Након извршене почетне процене предзнања, интересовања и анализе потреба за додатном подршком, ученик се укључује у већ постојеће одељење где део наставе прати са ученицима у разреду. Вршњачко окружење помаже у брзој адаптацији на нову средину и подстиче процес учења језика.

Постојећи наставни план се реализује на редовним часовима уз прилагођавање метода, средстава и облика рада на часу. Примену

индивидуализације потпомажу стручни сарадници и преводилац, када је то погодно и смислено. Треба водити рачуна о начину и распореду седења и доступности садржаја и информација свим ученицима.

У току свих наставних активности потребно је пружати индивидуализовану подршку ученику. Потребно је пружати додатне инструкције и објашњења ученику мигранту/избеглици који улази у групу вршњака и усваја исти садржај на страном језику. За процес наставе је важно наћи начин за премошћавање језичке баријере и пружање додатне подршке. Могуће је да то буде преводилац, вршњак који говори језик ученика или неки заједнички језик (нпр. енглески) или волонтер који помаже у реализовању активности.

ПОДСЕТНИК

– Кључни елементи диференциране наставе

Диференцирана настава је приступ који обезбеђује „више путева“ у наставном процесу и процесу учења у зависности од нивоа ученичког знања и других карактеристика ученика, са циљем да се наставни процес у што већој мери прилагоди потребама и могућностима ученика. Циљ диференциране наставе је дефинисање стратегија које ће одговорити на потребе свих ученика укључујући и оне којима је потребна додатна подршка. Кључни елементи диференциране наставе су:

- стимулативно окружење за учење;
- диференцирани наставни садржаји према нивоу постигнућа и стиловима учења;
- релевантни садржаји;
- оцењивање/процена које/која обезбеђује информације битне за наставу и учење;
- настава која се прилагођава/реагује на различитости међу ученицима;
- организовање учионице на начин који омогућава наставнику да води и управља учењем;
- диференцирана настава је организациони алат који је дизајниран да фокусира инструкцију тако да максимизира учење за све ученике.

ПРИМЕР

- Планирање рада са ученицима мигрантима/избеглицама – ОШ „Раде Драинац“ Београд

Приликом планирања укључивања ученика миграната/избеглица, поред учења српског језика, примарни циљеви су нам били њихова интеграција у вршњачке групе, социјализација и адаптација на нову средину. Водили смо рачуна, због удаљености школе од центра у коме су смештени, да сви ученици буду распоређени у исту смену, ради лакше организације доласка и одласка из школе. Ради постепене адаптације на школску средину ученици су током прве недеље похађали само по два часа (трећи и четврти по распореду), а већ од друге недеље настава је почела да се одвија по испланираном распореду активности, јер је иницијална процена наставника и СТИО била да ученици према својим способностима могу да се укључе у редовну наставу у одељењима у која су распоређени. Ипак, организација рада и наставног процеса за ученике првог и другог циклуса се знатно разликовала.

Организација рада за ученике првог циклуса. – Ученици првог циклуса су похађали наставу по постојећем распореду часова, с тим што су додатно, свакодневно, похађали часове српског или енглеског језика. Ови часови су се реализовали као двочас са групом ученика избеглица и миграната од првог до четвртог разреда. Часови језика су се реализовали у посебној учионици која је опремљена адекватним наставним средствима и дидактичким материјалом.

Организација рада за ученике другог циклуса. – Ученици другог циклуса су наставу похађали по комбинованом моделу, што значи да су одређене часове похађали у одељењу у којем похађају наставу, а део часова издвојено. Часови у одељењу са осталим ученицима су били: српски језик, енглески језик, ликовна култура, музичка култура, математика, техничко и информатичко образовање, физичко васпитање и физичко васпитање – изабрани спорт, информатика и исламска верска настава. Издвојено су похађали додатне часове српског и енглеског језика, који су се остваривали као двочас са групом тих ученика, а у све остале облике образовно-васпитног рада (допунска, додатна настава и слободне активности) укључивани су у складу са потребама и интересовањима.

7.3. ОРГАНИЗАЦИОНИ МОДЕЛ 3 – ИНДИВИДУАЛНИ РАД

Индивидуални рад са децом избеглицама и мигрантима је неопходан и требало би да буде укључен у план подршке ученику. Услед различитих околности које прате ученика у избегличком/мигрантском статусу који похађа наставу у новим условима, педагошким радницима се отвара потпуно нови простор за деловање како

би се негативан утицај ових околности на дете барем делимично смањило. Важно је омогућити да ученик усваја садржаје и вештине на приближним основама као и остали ученици.

Индивидуалном раду са учеником треба да претходи почетна процена индивидуалних способности, интересовања и нивоа претходног знања како би се што прецизније израдио појединачни школски извештај (пример школског извештаја је представљен у Прилогу 9).

Овај вид наставе би требало да спроводе учитељи, предметни наставници, стручни сарадници (школски педагог, школски психолог, социјални радник, дефектолог, педагошки асистент) и спољни стручни сарадници (представници осталих васпитнообразовних установа које школа користи као ресурс, нпр. студенти апсолвенти наставничких факултета и педагошких струка итд.). Оваква настава се посебно планира и примењује, у зависности од потреба и услова.

Разлози због којих је важно организовати индивидуални рад са учеником мигрантом/избеглицом су:

- ученик је направио велику паузу у школовању или му је ово први сусрет са школом;
- ученик је у потпуно новој, непознатој средини;
- знатно је ослабљена подршка ближњих (другова, породице, претходних наставника) што може створити различите социјалне баријере код ученика;
- ученик похађа наставу на њему страном језику, што отежава и успорава усвајање нових садржаја и развијање компетенција;
- ученик се може осећати ограничено у испољавању сопствених потреба, жеља и осећања;
- ученик са собом носи трауме прошлости (нестабилна ситуација у држави из које долази или разлози који су утицали да је напусти), трауме садашњости (страна држава, усамљеност, погоршано психо-социјално стање, лоше материјално стање, анксиозност, демотивисаност) и има неизвесну будућност (нејасна перспектива, несигурност и непредвидивост даљих догађаја).

Наставник кроз индивидуални рад може да:

- брже и лакше процењује индивидуалне способности, интересовања и ниво претходног знања ученика мигранта/избеглице;
- снажније утиче на учвршћивање поверења у односу са учеником;

- боље упозна и снажније мотивише, усмерава и води ученика кроз наставни процес;
- лакше планира и диференцира задатке и захтеве;
- лакше прати и мери постигнућа;
- обезбеди више времена за подучавање.

Добити за ученика кроз индивидуални рад:

- добија довољно времена за усвајање знања и вештина и јачање сопствених компетенција;
- добија пуну усмереност и пажњу од стране наставника само за своје потребе;
- сусреће се са прилагођеним методама, средствима и садржајима учења;
- у ситуацији је да стиче поверење наставника јер је у чешћем директном контакту с њим;
- има могућност да из више покушаја испуни захтеве и задатке;
- има веће задовољство током наставе због посвећености наставника;
- лакше превазилази страх од неуспеха и лакше се ослобађа анксиозности и нелагодности.

Индивидуални рад са учеником мигрантом/избеглицом се реализује у школи, од стране предметног наставника/учитеља, а затим и стручних сарадника. Овакав начин рада подразумева прилагођене методе, технике и алате у раду, уз материјал креиран по мери индивидуалних способности, потреба, интересовања и напредовања ученика.

Већини ученика миграната/избеглица који се укључују на овакав начин потребан је појачан индивидуални рад. На наставнику је да препозна приоритетне, појединачне случајеве и крене да пружа индивидуалну наставу баш овој деци. Приоритети би свакако били усмерени на рад са ученицима који показују анксиозност, који су затворена и којима је потребна посебна социо-емоционална подршка. Овакав вид подршке обавезно прати посебно прилагођен низ захтева и садржаја које би ученик усвајао а тичу се појединих наставних области. Током рада кључно је јачати однос и поверење како би ученик сам увидео да је посебна врста рада посвећена њему, његовим потребама, интересовањима и способностима. Овакав вид активности за резултат најчешће има јачање мотивације и веће залагање ученика.

Искуство је показало да индивидуалну наставу наставници и стручни сарадници могу да спроводе у току радног времена када имају

паузу у распореду, ако скрате време предвиђено за попуњавање педагошке документације или кад год се стекну услови за њено одржавање. Примери распореда часова се могу видети у Прилогу 13 Приручника.

Савети за наставнике:

- Користите јаке стране ученика као покретач за јачање области у којима му је потребна подршка. На пример, уколико ученик има развијену компетенцију за рад на информационом и комуникационим технологијама, а потребна му је подршка у природним наукама, наставу треба спроводити уз помоћ савремених средстава комуникације (рачунара и паметних телефона). Тако се ученик усмерава да претражује и складишти информације из области где му је потребна подршка. Ученику се може задати задатак да издвоји главне податке у вези са темом која се обрађује, да истражи слике и повеже их са подацима, креира сопствену презентацију коју ће осталим члановима групе презентовати на заједничком часу. На овакав начин, ученик ће усвојити садржај, добити улогу у заједничкој активности, постати самосвеснији и слободнији, срушити баријеру ка садржајима које не познаје, а притом ће користити оно што је његова развијена вештина, оно у чему је најбољи.
- Прилагођавајте садржаје и захтеве процењеним могућностима и постепено их повећавајте.
- Презентовани садржај мора бити препознатљив и лако објашњив. Треба радити са очигледним средствима и на детету познатим примерима.
- Говорите афирмативно, подстичите их и јачајте њихово самопоуздање.
- Водите рачуна о томе да се дете осећа растерећено и да је вољно за рад.
- Имајте у виду наредни садржај који ће се усвајати на следећем индивидуалном часу и стварајте везу са њим тако што ћете детету дати мање захтевне задатке за самосталну припрему код куће.

7.4. ДОПУНСКА НАСТАВА⁸

Допунска настава представља додатну подршку редовној настави и процесу учења свих ученика. Кроз пројекат „Спречавање осипања ученика из образовног система Републике Србије“ развијен је и пилотиран приступ допунској настави који помера фокус са садржаја

⁸ Преузето из Ковач Церовић, Т., Ценерић, И. и Јокић, Т. (2017). *Како до квалитетне допунске наставе – ослонци за унапређење и примери добре праксе*, Београд: Центар за образовне политике.

које је потребно усвојити на потребе детета, његове снаге и слабости, али и на изворе подршке усмерене како према наставницима тако и према деци у процесу. Детаљније о овом приступу можете прочитати у публикацији *Како до квалитетне допунске наставе*.

Допунска настава мора се заснивати на приступу који је прилагођен потребама и предзнањима ученика, она мора да укључује разноврсне стратегије поучавања, материјале за наставу и учење и наставна средства, као и да подстиче мотивацију ученика кроз омогућавање да доживе искуство успеха. Допунска настава за ученике мигранте може се реализовати само за њих као групу (нпр. ако је у питању убрзано учење српског), али ученици могу похађати и допунску наставу са осталим ученицима а да се за њих припреме материјали у складу са њиховим планом учења. Допунска настава би требало да пружа прилике за учење и стицање социјалних вештина, што је од великог значаја за ученике из социјално депривираних средина.

Приликом организовања допунске наставе, пожељно је увидети три широка системска поља која утичу на ресурсе важне за успешну допунску наставу. Ово значи да допунску наставу не треба посматрати само из перспективе садржаја и броја часова. У пракси, то значи да би приликом планирања требало размотрити на које **спољне ресурсе** можете да се ослоните: помоћ колега, корисни приручници и родитељи као сарадници у процесу. Такође, обуке које се односе на нека питања од посебног значаја за организацију допунске наставе за ученике који нису претходно похађали школу или не знају језик инструкције требало би да буду уврштене у школски план и у личне планове стручног усавршавања. За допунску наставу нужно је обезбедити основне предуслове а то је просторија за несметан рад и адекватно време.

Приликом реализације праћење и процена треба да буду што редовније како би се подучавање прилагођавало напретку ученика. Праћење и процена се не реализују само на допунској настави већ током свих редовних часова, у сарадњи са колегама, како би се деловало пре свега превентивно и на време уочиле главне тешкоће у савладавању градива. То значи да можете да се ослоните и на **унутрашњу мрежу подршке** у реализацији. На крају, сам **однос са учеником** је кључан фактор успеха. Ученицима мигрантима/избеглицама потребно је дати довољно времена да стекну поверење у нове људе, тј. у своје наставнике, па тако фокус на садржајима не сме да буде важнији од сагледавања личности ученика у целини, његове мотивације, самоперцепције и снага и слабости.

7.5. УКЉУЧИВАЊЕ У ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ ШКОЛЕ

Школски програм и Годишњи план рада школе садрже детаљно планиране различите облике образовно- васпитног рада: додатну и допунску наставу, секције, посете, такмичења, школске приредбе и културне манифестације. Подједнако су значајни и различити пројекти који се реализују у школама, као и рад Ученичког парламента и других ученичких тимова. Ученике мигранте/избеглице треба упознати са свим активностима и пружити им могућност да се према својим склоностима, потребама и афинитетима укључе у реализацију, заједно са својим вршњацима. То би допринело лакшем уклапању у групу, неговању сопствених културних и уметничких достигнућа уз прихватање и уважавање дела државе у којој се налазе. На овај начин би ученици боље развијали толеранцију, међусобну сарадњу, спортски дух, а јака партиципација у животу школе помогла би ученицима да у опуштенијим условима усвајају нове речи српског језика и усвајају комуникационе вештине. Рад са групом вршњака значајно повећава комуникационе вештине јер ученици проналазе начине да комуницирају и невербално и вербално, проналазе нове начине споразумевања и лакше уче језик.

Укључивање у ваннаставне активности и културни живот школе је веома важно за праћење и стварање нових могућности за исказивање талената ученика мигранта/избеглице. Идеалне прилике за то су драмска, ликовна, новинарска или било која друга секција. Таленат који ученик мигрант/избеглица развија доприноси развијању интеркултуралности у школи и негује традицију и обичаје народа коме припада. Ученици мигранти/избеглице могу бити ангажовани на школским приредбама, представама, ликовним радионицама и изложбама, спортским такмичењима, у изради школских новина...

ПРИМЕР

– Ваннаставне активности – ОШ „Бранко Пешић“, Београд

Након што су се ученици мигранти уписали у школу, организована је приредба добродошлице на којој су ученици школе певали песме које осликавају нашу средину: Деца са месеца, Бећарац о нашој школи, Ђелем Ђелем и Прогеја, Ерско коло и две нумере наших ђака, бивших ученика – Cartoon cave и Знање је моћ, које се могу наћи на *Jutjubi*. После тога, учесници приредбе су деци мигрантима поделили ранчеве са прибором.

Директор је поздравио све присутне, новим ученицима пожелео добродошлицу и упознао их са активностима предвиђеним за следећу недељу. Нагласио је да су његова врата и врата свих запослених отворена за све ученичке потребе у свако доба. Ученицима је директорове речи превео преводаца кога је ангажовала НВО Адра.

Потом су уследиле две кратке презентације.

Добродошлица деци: Србија, Београд, Земун, школа и активности које се у школи нуде.

Друга презентација се односила на речи које се исто изговарају на фарси, пашто и српском језику.

После ове прве приредбе, ученици су учествовали и у другим школским приредбама као што су приредба за дан школе и за 8. март и на свакој су ученици мигранти имали прилику да се представе на свом језику, али и да покажу познавање српског језика читајући песме и прозу.

ПРИМЕР

– Ваннаставне активности – ОШ „Олга Петров“ Београд

Чланови вршњачког тима ове школе у сарадњи са наставницима и другим ученицима организовали су различите ваннаставне активности са циљем да унапреде и подрже међусобно разумевање ученика, толеранцију и размену информација о различитим обележјима култура и држава из којих ученици мигранти долазе.

Једна од тих активности је била и снимање филма за који су вршњачки тим и наставник српског језика прикупили материјал, израдили сценарио и снимили едукативни филм на тему „Миграције“. Текст који је пратио филм говорили су ученици истичући да је важно да се људи из различитих култура боље упознају јер се тиме подстиче разумевање, сазнаје се шта нас све повезује, а не само по чему смо различити и шта нас дели. Филм је постављен на интернет страници школе и изазвао је велико интересовање.

Поред филма, неколико других активности су имале позитиван одјек и утицај на прихватање ученика миграната међу којима и оне када су чланови ученичког парламента и координатор тима за подршку ученицима мигрантима осмислили и израдили пано са поздравима и порукама добродошлице на језицима различитих народа, а израђене су и зидне новине о Сирији и Авганистану, државама из којих су дошли ученици мигранти.

МПНТР је припремило Препоруке за школе у вези са креирањем и дистрибуцијом слика/видео-материјала ученика миграната на друштвеним мрежама и путем интернета.

Дигитално насиље представља коришћење дигиталне технологије (интернета и мобилних телефона) с циљем да се друга особа узнемири, повреди, понизи и да јој се нанесе штета.

Дешава се да различите активности ученика у коришћењу дигиталне технологије које, иако за циљ немају повређивање, узнемиравање и понижававање друге особе, могу бити ризичне и индикретно довести друге особе у опасност.

С обзиром на то да деца мигранти долазе из ратом захваћених подручја, креирање и дистрибуција њихових слика представљају посебно осетљиву област. Садржаји могу лако да измакну контроли и да доспеју на много више адреса него што је планирано и него што би они желели, чиме могу да буду угрожени и деца и њихове породице.

У циљу превентивног деловања и заштите деце миграната од могућих штетних последица у вези са постављањем њихових фотографија на друштвене мреже, школе треба да предузму следеће активности:

- на наставничком већу или стручним већима организовати предавање за наставнике на тему превенције дигиталног насиља и безбедне употребе дигиталне технологије са акцентом на то који садржаји (слике и видео-материјали) могу да се објављују на друштвеним мрежама;
- у оквиру рада одељењских заједница планирати радионице/предавања на тему дигиталног насиља и безбедне употребе дигиталне технологије са акцентом на то који садржаји (слике и видео-материјали) могу да се објављују на друштвеним мрежама. О значају безбедног коришћења интернета са посебним нагласком на безбедно коришћење друштвених мрежа потребно је разговарати кад год је то тематски блиско садржају који се обрађује, а посебно планирати активности о овим питањима на часовима информатике;
- организовати тематске родитељске састанке/трибине за родитеље на тему превенције дигиталног насиља и безбедне употребе дигиталне технологије;
- потребно је да се свим актерима посебно укаже на то који садржаји (слике и видео-материјали) могу да се објављују на друштвеним мрежама, али и континуирано истицати значај заштите личних података свих ученика школе;
- родитељима нагласити да је неопходно да са својом децом разговарају о коришћењу друштвених мрежа, да континуирано прате присуство своје деце на интернету и друштвеним

мрежама, као и да проверавају садржаје које деца објављују, коментаришу и деле. Нагласити да Фејсбук профили нису предвиђени за узраст испод 12 година и да је из много разлога важно поштовање овог правила.

Приликом планирања превентивних активности потребно је да се на нивоу школе изврши анализа ситуације и сагледају проблеми којима би се посветила нарочита пажња током рада са ученицима, родитељима и наставницима.

8. ШКОЛСКА И ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Вођење школске и педагошке документације захтева од наставника време и ангажовање које је прописано и нормом рада наставника, а оно је неопходно и од велике важности. Да би сва потребна подршка била добро испланирана, остварена и прилагођена, потребно је континуирано прикупљати податке о целокупном наставном процесу, пратити постигнућа ученика, вредновати рад сваког ученика током наставног процеса и обезбедити услове за наставак његовог школовања.

Битно је нагласити да ће на овај начин свака школа себи створити збирке примера добре праксе, отворити могућности за писање и објављивање брошура, часописа или уџбеника, а уз то кориговати грешке настале у процесу рада и подићи свој ниво квалитета рада и самовредновања.

**План подршке школе укључивању ученика
миграната/избеглица треба да постане саставни део
Годишњег плана рада школе!**

Уколико је планирано да се новопридошли ученици укључе у наставу од почетка школске године, овај план би требало да буде интегрални део Годишњег плана рада школе. Уколико се ученици прикључе настави касније, план укључивања се може додати као анекс Годишњег плана рада школе.

Такође је потребно извршити и допуне Школског програма и Развојног плана школе у виду анекса или укључивања и овог садржаја, уколико је време за усвајање нових докумената. Сви видови извештавања о раду школе би требало да садрже информације и о овом облику рада, а информације треба да буду доступне свим члановима колектива.

Као подсећање, у **Прилогу 10** се налазе изводи из регулативе који се односе на школску и педагошку документацију и евиденцију.

Када је у питању сам упис ученика, важно је обратити пажњу на наредно:

1. Ако дете не поседује доказ о претходном школовању, потребно је прво организовати иницијални разговор са породицом у присуству преводиоца (ако је потребно) или особе из Комесаријата за избеглице и миграције.

На иницијалном састанку школа прикупља само основне податке:

- име и презиме,
- узраст,
- порекло,
- језик порекла и језике којим се дете служи.

2. Родитељи/старатељи су дужни да у складу са законом обезбеде потврду о обављеном систематском здравственом прегледу.
3. Упис у одговарајући разред, према Стручном упутству, врши се након претходне провере знања и ту процену спроводи школски Тим за претходну проверу знања, у сарадњи са особама које најбоље познају ученика и у присуству преводиоца (ако је то потребно). Том приликом се прикупљају основни подаци о досадашњим образовним искуствима, језичким компетенцијама и интересовањима ученика и на основу њих прави план за првих месец дана рада. Процену на основу претходне провере знања Тим завршава у року од седам радних дана.

9. ПРАЋЕЊЕ УКЉУЧЕНОСТИ И ОБРАЗОВАЊА ДЕЦЕ МИГРАНАТА И ИЗБЕГЛИЦА У ЦИЉУ УНАПРЕЂИВАЊА ПОДРШКЕ ШКОЛАМА

Праћење и процена укључености и образовања деце миграната/избеглица има вишеструку функцију: с једне стране праћење нам омогућава увид у то какве су импликације мера које спроводимо на добробит све деце у образовном систему, а с друге стране праћење нам омогућава да сагледамо који су ресурси и системи подршке неопходни образовним институцијама и запосленима у систему образовања како би се рад одвијао несметано и квалитетно.

Да би се оствариле ове две основне функције, неопходно је да план за праћење и процену буде саставни део школског плана укључивања и пружања подршке ученицима. Осим јасно дефинисаних циљева и активности које се реализују на нивоу целе школе и са ученицима, школски план треба да садржи јасно дефинисане показатеље које је важно пратити, као и начине праћења, прикупљања података и извештавања.

Систематско и редовно праћење омогућава:

- увид у то како се реализују активности;
- предузимање одговарајућих корективних мера;
- правовремено преиспитивање показатеља и циљева које смо поставили.

Систем праћења представља основ за процену резултата. Процена омогућава увид у то:

- да ли су активности које спроводимо сврсисходне, ефикасне и квалитетне;
- да ли су циљеви које смо поставили реалистични, довољно специфични, мерљиви.

Процес праћења и процене се одвија на нивоу: детета/ученика, наставника и школе.

Праћење и процена на нивоу детета омогућавају да сагледамо како тече процес адаптације сваког детета, да проценимо објективност претходне провере знања и да ли је и план подршке учењу

адекватно креиран, како тече процес укључивања сваког детета у различите активности на нивоу школе и како дете/ученик остварује напредак.

На нивоу наставника, процена и праћење подразумевају сагледавање система подршке коју добија наставник за рад са децом избеглицама/мигрантима од стране управе школе, СТИО тима и других стручних тела и осталих колега на нивоу школе и локалне заједнице; сагледавање значаја обука и других инструктивних материјала који су на располагању наставницима.

Праћење и процена на нивоу школе дају нам значајне информације о ефикасности и квалитету плана подршке за децу и наставнике који се креира на нивоу школе; информације о организацији наставе, мотивацији запослених, стварању подстицајног окружења на нивоу школе, активностима са родитељима и активностима на промоцији значаја интеркултуралности.

Подаци које прикупљамо и анализирамо могу бити квантитативни (на пример: број и проценат родитеља који су укључени у активности на нивоу школе /раздвојено по врстама активности/) и квалитативни (на пример: квалитет подршке коју наставник добија на нивоу школе за рад са децом избеглицама/мигрантима).

Анализа индивидуалног плана подршке и портфолија за децу значајан је извор података за наставника о адаптацији и напредовању сваког детета. Податке на нивоу наставника и на нивоу школе прикупљају координатори СТИО тима.

Како би се подаци редовно прикупљали и анализирали, неопходно је успоставити редовне састанке на нивоу школе (на две недеље) на којима би се дискутовало о резултатима праћења и аспектима које је важно унапредити.

Процена ефеката ради се на крају полугодишта и на крају школске године и представља основ за унапређење школског програма за наредну школску годину. Надлежни тим представља резултате праћења и процене наставничком већу, као и препоруке за унапређење како би се обезбедило учешће свих актера и осигурало успешно спровођење активности за укључивање и образовање деце избеглица/миграната.

Праћење и процена које се одвијају на нивоу школа омогућиће и успостављање сврсисходне и правовремене подршке школама и добијање повратних информација за даљи развој политика и програма јачања капацитета образовних установа за школовање деце избеглица/миграната.

10. СПОЉАШЊА МРЕЖА ПОДРШКЕ ЗА УКЉУЧИВАЊЕ ДЕЦЕ ИЗБЕГЛИЦА И МИГРАНАТА У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ

Када је у питању брига о ученицима који долазе из осетљивих и маргинализованих група, различити делови заједнице и сектори показују велику спремност да пруже подршку школама и наставницима. У случају деце миграната/избеглица, постоје бројни актери који могу да подрже и створе мрежу подршке око школе, усмерену на најбољи интерес детета. Осим директне подршке школама, у виду професионалне подршке и материјалних ресурса, сарадња са спољним сарадницима школама може да помогне да омогуће да ученици имају богатије и адекватније искуство учења.

Зашто су нам спољни сарадници од велике важности за интеграцију деце избеглица/миграната? Многе невладине и међународне организације и агенције поседују опсежне експертизе у раду са избеглицама/мигрантима или имају одељење/сектор посвећен само избеглицама/мигрантима. Остваривањем партнерства са овим организацијама, школе могу да имају велику корист од њихове експертизе и капацитета. С обзиром на чињеницу да смо стално суочени са недовољним људским ресурсима и недовољним финансијским средствима у образовању, што може да угрожава увођење новина и унапређивање реализације наставе и учења, сарадња свих учесника који могу да допринесу је неопходна. Умрежавање организација које се баве избеглицама/мигрантима у процесу укључивања у образовање је много ефикасније и изводљивије него да се трудимо да систем преузме све улоге које овакве организације покривају у оквиру својих примарних послова.

У којим областима/пословима би требало и можемо да контактирамо партнере? Више пута смо у овом приручнику наводили могуће изазове и баријере на које наилазе и деца мигранти/избеглице и школе прво приликом иницијалног периода укључивања, а касније и у раду са њима. Неке се могу превазићи организационим мерама у оквиру школе, а за неке је ипак потребно упућивање на друге институције. Значајан део решења је свакако могуће наћи кроз заједничку сарадњу.

Комуникација и културна медијација У првим данима похађања школе, комуникација деце миграната са наставницима и вршњацима представља изазов за обе стране и преводиоци су изузетно важни за сналажење у новом окружењу. Искуства пилот-школа показују да су преводиоци добар ослонац деци, јер су најчешће и добри познаваоци културе земље порекла детета, често и сами пореклом из тих земаља или су боравили неко време у њима тако да обезбеђују спону између двеју култура. Због тога преводиоци често преузимају улогу културних медијатора помажући запосленима у школи да боље разумеју понашање деце, њихове потребе и да их посаветују како да се развије позитивна атмосфера и сараднички однос између деце и наставника/учитеља.

Пожељно је да преводилац буде члан тима за претходну проверу знања. У зависности од броја деце и њиховог распореда по одељењима, школа ће заједно са преводиоцем и организацијом која га подржава дефинисати план његовог ангажовања, који ће бити прилагођен реалним потребама и повремено ревидиран. Праћење напредовања ученика у развоју комуникационих и језичких компетенција и благовремено смањивање и искључивање коришћења услуге превођења од изузетног су значаја будући да преводилац може да постане баријера за функционалнији начин учења, односно директну комуникацију са вршњацима и наставницима.

Преводилац пружа услугу превођења у складу са Кодексом професионалног понашања Друштва симултаних и консекутивних преводилаца Србије⁹. При закључењу уговора са школом, преводилац даје писмену изјаву под пуном одговорношћу да није кажњаван и да ће податке и информације о детету и његовој породици чувати, као што је то формулисано чланом 2. Кодекса. Важно је да се кроз разговор са преводиоцем разјасне правила и додатно дефинишу очекивања, будући да особе ангажоване као преводиоци често нису професионални преводиоци.

Услуге ван образовног система. Деца избеглице носе са собом све ожиљке и терет избегличког живота. Њима је често потребна додатна здравствена или психолошка помоћ. Школа би требало да у својој бази контаката има јасно назначене институције и организације којима може да се обрати у случају да је детету потребно нешто више од онога што може да пружи школски стручни сарадник. Невладине организације имају стручњаке специјализоване за трауме жртава оружаних сукоба, злостављања, трговине људима, а то су све страшне околности са којима су нека од деце била

⁹ http://www.acis.org.rs/pdf/x_Kodeks_profionalnog_ponasanja_DSKPS_LAT.pdf

суочена. Неке од организација које су у овоме пружиле значајну подршку током трајања пројекта и које могу бити значајан ресурс будуће подршке школама су ПИН (*Psychosocial Innovation Network* – www.psychosocialinnovation.net), Међународна мрежа подршке (*International Aid Network* – www.ian.org.rs) и Дански савет за избеглице (*Danish Refugee Council* – www.drc.org.rs).

Правни савети. Ако запослени у школи имају било какву дилему у вези са правима или обавезама деце и родитеља избеглица/миграната, могу се обратити и некој од организација које пружају специјализовану правну помоћ. За општа питања ту су Београдски центар за људска права (www.bgcentar.org.rs) и Балкански центар за миграције (www.bcm.org.rs), а за питања везана за трговину људима или родно засновано насиље ту су АСТРА (www.astra.rs) и АТИНА (www.atina.org.rs)

Комуникација са родитељима преко представника организација и/или Комесаријата. Осим малог броја деце која се налазе у установама социјалне заштите, као што је нпр. „Васа Стајић“, и врло ретких у хранитељским породицама, већина ученика избеглица/миграната у Србији борави са породицама или сами у оквиру прихватних/транзитних центара и центара за азил. То значи да ако дете не дође у школу или ако је потребно хитно контактирати родитеље, није могуће окренути један број и ступити у контакт директно. У већини центара процедура захтева ранију најаву посете. Зато је одлична мера успостављање контакта са једном особом која је редовно у центру, било да је то повереник из Комесаријата за избеглице и миграције или особа из невладине организације која спроводи активности у центру. Школа може да има једну или више особа као контакт када је потребна брза размена информација и то се углавном договара приликом укључивања првог детета у наставни процес. За свако наредно дете важиће исти договори. Неопходно је да особа у центру зна у коју школу дете иде и у ком периоду дана како би могла да обавести школу у случају неких непредвиђених околности. Родитељи би такође морали да знају ко је особа којој могу да се обрате у оваквим ситуацијама.

Набавка. Деца која су смештена у центрима углавном имају само основну гардеробу у недовољним количинама за одређено годишње доба или временске услове. Школски прибор, већином, дозирају међународне и невладине организације у складу са својим пројектима и на локацијама на којима делују. Школа би требало да се информише којој организацији може да се обрати када је у питању набавка прибора за школу и када је ученицима избеглицама/

мигрантима потребна додатна гардероба. Искуство је показало да је у већини случајева најбоље почети од УН организација јер оне обично покривају читаве центре. Локалне невладине организације у одређеним случајевима могу да обезбеде неки мањи број пакета, али добро знају ко шта ради на терену и повезане су са потенцијалним донаторима те ако оне саме нису у могућности да донирају прибор или одећу, могу да упуте школе на организацију која то може или да обавесте одговорно особље да постоји потреба.

Релевантна министарства и институције. Осим Министарства просвете, науке и технолошког развоја, за могућа питања школа може да контактира и са Комесаријатом за избеглице и миграције, јер је он надлежан за обављање стручних и других послова који се односе на збрињавање, повратак и интеграцију избеглица. Министарство за рад, запошљавање, социјална и борачка питања задужено је да на националном нивоу доноси мере за управљање мигрантском кризом на територији РС.

Мапирање спољашњих ресурса. Када су школе у питању, пре укључивања деце избеглица, потребно је да Тим за укључивање ученика избеглица/миграната направи мапирање организација и ресурса у околини, укључујући и локалну заједницу која би могла да помогне у процесу укључивања ученика избеглица/миграната. Добро је обратити се прво онима који су нам најближи, па тако локална пекара и продавница могу да буду кориснији партнер него велике организације које могу да буду споре и неефикасне због својих административних процедура.

За мапирање организација потребно је имати у виду неколико ствари:

- важно је да организација буде позната и призната, тј. да је активна током мигрантске кризе и да се бави питањима мигрантске кризе, да је позната Комесаријату за избеглице и миграције и другим организацијама и да не постоје неке представке на њен рад (уколико је то могуће сазнати);
- потребно је имати у виду да ли организација има сарадњу са неком већом међународном организацијом;
- да ли су активисти одређене организације прошли обуку за заштиту и рад са децом;
- важно је сагледати све активности организације јер су неке фокусиране само на заступање или подизање свести, неке на материјалну подршку, неке пружају специјализоване обуке, правне савете, услуге преводилаца итд. Ова информација треба да буде јасно предочена свим запосленим у школи како

би знали у случају да им је потребна нека од услуга да одмах могу да идентификују коме се обраћају;

- када се идентификује организација која би могла да буде партнер у укључивању деце избеглица/миграната, након иницијалног проучавања информација доступних на интернет страници организације или друштвеној мрежи, пожељно је контактирати и иницирати састанак на ком би се договориле области сарадње. Понекад то могу да буду оне које нисмо првобитно планирали јер су се у међувремену створиле нове идеје;
- сарадња може бити неформална, али ако је могуће увек је најбоље направити макар оквирни споразум о сарадњи или уговор о донацији како би све стране имале подједнако разумевање начина и предмета сарадње.

Локална заједница. Није реткост да стварање мреже подршке не захтева ни сате истраживања по интернету ни формализована партнерства, већ само добру вољу и иницијативу усмерену ка онима који су нам у околини. Представници школе би могли да организују састанак са локалним актерима као што су ресторани, пекаре или мање продавнице, а који могу да помогну школи. Деца мигранти/избеглице иако имају обезбеђену исхрану у центрима, тешко да тиме што добијају могу да задовоље своје развојне потребе у потпуности. Да би несметано на часовима пратили наставу и редовно похађали школу, значило би им и то да им се обезбеди ужина или нека друга врста помоћи од стране локалних партнера.

Локални омладински или спортски клубови могу да буду прави партнери за организацију ваннаставних интеркултуралних догађаја. Овакве иницијативе ће користити не само деци већ ће и помоћи да се избегличке породице лакше повежу са локалном заједницом, а да притом не захтевају издвајање значајних финансијских средстава.

11. ШТА ЈОШ ТРЕБА ДА ИМАМО У ВИДУ

11.1. МОТИВАЦИЈА КАО ФАКТОР УСПЕХА

Као што је већ неколико пута наглашено, при укључивању ученика избеглица у живот и рад школе, први корак подразумева креирање позитивне климе у колективу. Начин остваривања овог корака подразумева да је у колективу:

- извршена децентрација (способност да се стави у позицију друге особе), смањени су стереотипи и предрасуде,
- развијена емпатија према овој осетљивој групи ученика,
- остварена спремност за прихватање различитости и развијен виши степен толеранције и
- наставници су мотивисани за рад и укључивање деце избеглица/миграната сматрају личним и професионалним изазовом.

Када је у питању мотивација ученика, било ученика избеглица/миграната или свих осталих ученика, задатак наставника је да континуирано стварају услове за развој и раст мотивације (кроз наставне активности, материјал за рад, задатке, промену активности, промену облика рада, пружање адекватне повратне информације итд.), као и да је континуирано подстичу и одржавају. Треба нагласити да не реагује сваки ученик подједнако на спољашње подстицаје и да увек треба да имамо у виду да мотивација може да буде унутрашња – онда када је ученик покренут да ради и истрајава на неком задатку или групи активности због тога што је то, само по себи, њему интересантно, изазовно, важно.

Мотивацију деце миграната/избеглица подстичемо на различите начине, као и код свих других ученика, али је посебно важно имати у виду да на мотивацију ученика избеглица/миграната, нарочито у почетној фази њиховог укључивања у образовање, значајно утиче њихово социо-емотивно и психичко стање које се најчешће битно разликује од стања велике већине других ученика. Стога треба знати да се **деца избеглице/мигранти у родитељској пратњи** у највећем броју случајева осећају релативно заштићеном и имају константно пружање подршке (нарочито емотивне), док су **деца избеглице/мигранти без родитељске пратње** посебно осетљива група деце/

ученика. Чест је случај да су ова деца у периоду адолесценције, на прагу зрелости, што са собом носи додатни притисак. Лишена су непосредне подршке ближњих (породице и пријатеља). Ова деца „траже себе“ уопште у животу, а сада покушавају да се и поред тога снађу у потпуно непознатој ситуацији. Код њих су приметни анксиозност, депресија, склоност ка пороцима, а понекад и агресија. Често нису у могућности да испоље себе (спутаност услед језичке баријере, спутаност у исказивању осећања – религијски и општи аспект). Зато је њихово **континуирано мотивисање** од посебног значаја.

Уколико мотивацију врше особе које не располажу потпуним информацијама, нису блиске деци или нису развиле осећај емпатије према њима у довољној мери, постоје реални ризици да у току процеса наставе може доћи до потпуно супротне реакције деце избеглица/миграната од оне која је прижељкивана. Зато се, пре свега, препоручује да се децом обавезно баве:

- особе које су већ прихваћене од стране деце и које су задобиле њихово поверење, јер ће лакше и брже подстицати децу на учење;
- особе од ауторитета, чије ангажовање у великој мери утиче на свакодневицу деце (старатељи-социјални радници и наставници који су у честом контакту са децом);
- вршњаци које су деца већ прихватила и сматрају их својим пријатељима.

Ако узмемо у обзир то да је иницијална мотивација за учење деце избеглица/миграната већ покренута (од стране старатеља-социјалних радника, вршњака или особа које већ имају остварен свакодневни контакт са њима) и да су деца постала ученици школе у новим условима (страна држава, настава на страном језику, национално мешовите групе), прави је изазов задржати их у наставном процесу.

ИСКУСТВО

- Мотивација као предуслов успеха – ОШ „Раде Драинац“, Београд

Искуство у раду са ученицима избеглицама у овој школи је показало да на подржавање и јачање њихове унутрашње мотивације највише утичу квалитетни другарски односи које су ученици избеглице успоставили са вршњацима, као и подстицајан однос наставника. Похвале, награде и добар успех на проверама знања били су, такође, добра мотивациона средства. Резултат тога је да од када је почела да похађа наставу у ОШ „Раде Драинац“, група ученика миграната/избеглица ниједан дан није изостала са наставе.

Одржавање мотивације. Услед непредвидивости периода боравка на територији државе у којој се налазе, деца мигранти често губе мотивацију за редовно похађање наставе, те долази до честог повременог или дуготрајнијег изостајања, а затим и потпуног напуштања школовања. Међутим, та непредвидивост ситуације није једини узрок напуштања образовања. Демотивишући фактори су разни. То могу бити и вести од куће, усамљеност, незадовољство, неиспаваност, неприхваћеност од стране групе у којој се налазе, „незанимљиве“ школске активности, као и многи други разлози.

На основу комуникације са децом мигрантима и њиховим старатељима може се закључити да већина њих:

- доживљава град (насеље) у ком се налази као успутну станицу ка крајњем одредишту (државе ЕУ);
- стално покушава да пређе границу на било који начин, чим се створе и минимални услови за то;
- не види јасну сврху темељног образовања на српском језику;
- има осећај спутаности и недовољне слободе због језичких баријера;
- има осећај да су услови у којима се налазе привремени и да не задовољавају њихове потребе.

Узимајући у обзир све побројане околности, није реално очекивати да ће они стално и самостално налазити мотивацију за редовне школске активности. Ипак, искуство говори да је за кратко време боравка у школи почетна тачка за осећај емотивне релаксираности и спремности за укључивање у образовни процес знатно померена. Не би требало наметати им ставове да су њихова жеља за одласком и слика будућности погрешне, јер их тако нећемо придобити. Потребно је идентификовати и повезати њихова уверења са оним што школе раде са њима, односно направити везу између њихових жеља и рада и активности које предузимају школе.

Мотивисање у току наставног процеса. Приликом укључивања деце избеглица/миграната у наставни процес и живот школе, од велике је важности јасно и пажљиво **упознати их са организацијом рада, распоредом часова и нормама понашања.** Потребно је том приликом стално водити рачуна о начину и тону излагања. Неопходно је ставити им до знања да су прихваћени и добродошли као нови ученици. Не би требало посебно утицати на развој међуљудских и међувршњачких веза, јер се оне склапају и развијају саме од себе, спонтано.

Уколико у току наставног процеса ипак дође до недостатка воље, немотивисаности и изостајања, потребно је:

- прикупити информације о детету из свих расположивих извора (од старатеља, другова из смештаја, преводиоца, другова из одељења) и одмах реаговати тако што ћете у што краћем временском року посетити дете и непосредно од њега сазнати разлоге због којих долази до нежељене ситуације;
- водити рачуна о томе да ли се дете приликом разговора боље осећа само или у друштву вршњака, пријатеља;
- пажљиво саслушати разлоге и не прекидати дете док вам се обраћа јер је потребно уважити његово тренутно емотивно стање;
- јасно ставити до знања детету да сте га саслушали и дати му сугестију да ћете предузети све што је у вашој моћи да ситуацију побољшате, али не истичати да ћете је са сигурношћу решити, јер услед неуспеха може доћи до губитка поверења;
- остварити могућност сталне комуникације како би вам се дете могло у сваком тренутку обратити (друштвене мреже, број телефона, *имејл*) јер ће оно тако осетити подршку и неће се осећати усамљено у свом проблему;
- уколико су разлози материјалне природе (недостатак гардеробе, често обуће), покренути акцију прикупљања и приликом уручивања водити рачуна да их не посрамите и да се она не осећају непријатно;
- уколико дете направи мањи прекршај правила, јасно му поставити границе у понашању (опет пажљиво), али том приликом пазити да не претерујете у потенцирању дисциплинских мера јер ћете га у већини случајева на тај начин само „демотивисати“ и погоршати ситуацију;
- уколико имате информације да је дете још увек у граду и држави, контактирати са његовим родитељем/старатељем, предочити му период изостајања и замолити га да разговара са дететом како би га додатно мотивисао;
- користити очигледне примере вршњачког успеха и наводити њихове случајеве као позитиван пример који и она сама могу пратити;
- предочити им да се њихово ангажовање и учење прати и да на крају одређење фазе у процесу учења могу добити службени документ који ће то потврдити. Веома је важно припремити и ово спровести у дело јер, у ситуацији у којој се налазе, на њих веома снажно утиче било каква врста службеног документа и

званичне видљивости, препознавања њих као равноправних чланова друштва;

- дозволити им да наставу напусте уколико се из неког разлога не осећају добро и имати пуно разумевања за њихово тренутно стање;
- омогућити им индивидуалну подршку и допунске часове уколико ће им то помоћи да својим трудом достигну ниво групе или се на тај начин боље снађу у новонасталим ситуацијама;
- и на крају, створити пријатељски однос пун разумевања и поверења иза кога ћете у потпуности стајати и не изневерити га.

Понекад је потребно неколико покушаја да се дође до онога што за одређено дете може да дâ смисао његовом боравку у школи. Зато је важна спремност запослених да консултују колеге, педагога, психолога, родитеља, старатеља, вршњаке итд. уколико примењени начин подстицања мотивације не уроди плодом или дође до погоршања ситуације. Овом приликом се очекује потпуно одсуство професионалне и личне сујете и спремност за примену нових начина и средстава мотивисања.

Бележење успешних примера. Важно је прикупити позитивне примере мотивисања и примењивати их у новим случајевима. На овај начин школа постаје не само својеврстан ресурс осталим школама него и обогаћује сопствене могућности мотивисања за све ученике.

11.2. СТРЕС КОД ДЕЦЕ У СИТУАЦИЈИ ИЗБЕГЛИШТВА

У заштити права непращене или раздвојене деце без родитељске пратње у Србији, слично као и деце са родитељском пратњом у колективним центрима, увек морамо да размишљамо о праву на заштиту здравља деце, а посебно на заштиту од последица стреса код посебно осетљиве групе деце.

Ситуација избеглиштва и миграција оптерећена је вишеструким дејством неколико симултаних траума. Миграцији која је сама по себи стресна ситуација претходи ратна траума која обилује страхом за сопствени живот и животе чланова породице, при чему принудну миграцију често прати и траума великог материјалног губитка. Породице, а међу њима и деца, остављају за собом своје куће, сигурност коју детету пружају његова соба, радни сто и играчке, пријатеље са којима су проводили време у детињству, породичне

ритуале, а у великом броју случајева деца се и раздвајају од родитеља. Некада се раздвајање дешава пре миграције, због директних ратних дејстава, а некада због потребе да деца иду пре родитеља који остају да би покушали да обезбеде имовину, али и због чињенице да су многи изгубили родитеље који су страдали пре поласка на пут или током вишемесечног путовања. За неку децу је то и вишегодишње путовање у току кога она нагло сазревају и прескачу све оно лепо што са собом носи детињство.

У Србији су породице и деца избеглице и даље на свом путу ка крајњој дестинацији, са много неизвесности. Многа деца и њихови родитељи доживели су бомбардовање, неки су видели егзекуције и директна ратна дејства, што представља ситуације које могу довести до трауматизације, психосоматских симптома и морфофункционалне дезорганизације. Поред тога, типични проблеми адаптације који се јављају у миграцији могу се искомпликовати и типом смештаја, при чему колективни смештај додатно отежава уклапање у нову средину и појачава екстерни локус контроле, осећање беспомоћности и пасивно-зависну позицију особа у колективним центрима.

Стрес је иначе проблем друштвене, индивидуалне егзистенције, а стресори могу бити дуготрајни (нпр. рат, болест, избеглиштво) и краткотрајни (нпр. аутомобилска несрећа, губитак новца). У зависности од времена трајања излагања стресору зависе и ефекти стреса. Неке студије указују да очекиваност или изненадност догађаја могу да увећају или умање стрес. Наведене дистинкције укључене са напред описаним узроцима стреса код деце и родитеља у избеглиштву говоре у прилог чињеници да се деца у колективним и азилним центрима носе са огромним количинама дуготрајног и интензивног индивидуалног, породичног и колективног стреса.

Различити интервентни програми, посебно намењени деци, уводе фактор антиципације и припреме за стресни догађај, како би се умањиле последице. За стресове везане за миграције, децу није било могуће припремити. Колико је то опасно, указују резултати ранијих испитивања са децом из избегличких центара бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије који говоре да деца избеглице показују значајно више страхова, депресивности и неуротицизма од деце староседелаца, као и да деца избеглице која су смештена у избегличким камповима показују од све три групе најизраженије присуство психопатолошких карактеристика. Ова група деце избеглица показује и знатно већу склоност интроверзији и екстерном локусу контроле, што само потврђује негативни допринос колективног смештаја у процесу социјализације и адаптације¹⁰.

10 Засновано на Биро, М. и сар. (1995). Психопатолошке карактеристике деце избеглица у колективном и ванколективном смештају, *Психологија* 1-2, 173-186.

Зато је утицај система образовања и васпитања веома важан и представља уплив неке друге реалности у дечје животе, који умањује стрес које носи избеглиштво, а може да амортизује последице кумулативног стреса и повећа снаге детета за превладавање стреса и за адаптацију. Неке стратегије превладавања стреса подразумевају по неколико специфичних акција или поступака.

Према једној класификацији, постоје две основне стратегије превладавања стреса:

- **превладавање усмерено на проблем**, напор да се препозна, модификује или елиминише утицај неког стресора, што су у овој ситуацији раздвојеност од сигурности које породица и породични дом носе, као и удаљеност циља. На то се може утицати минимално увођењем у сигурно школско окружење у једном делу дана;
- **превладавање усмерено на емоције** које представља напор да се регулише емоционално стање које је у вези са стресом или је резултат дејства стресора, на шта психолошко-педагошка служба у школи и наставници могу да утичу разним наставним и ваннаставним активностима кроз развијање пажње и стратегија које би требало да неутралишу последице стреса (рекреативне активности, излети, музичка и ликовна секција итд.), кроз мењање учениковог сагледавања стресног догађаја (примена хумора или игнорисање проблема), али и кроз поступке који мењају интеракцију између појединца и извора стреса (на пример промовисање сопственог става са циљем да се утиче на другу особу да промени своје мишљење).

Квалитетна настава коју морамо да им обезбедимо подразумева јасноћу изложеног, већу активност ученика, подстицање на солидарност и емпатију међу ученицима, као и подстицање на разумевање и прихватање различитости коју наставник показује.

Циљ емоционалне едукације у школи је да научимо дете принципима емоционалне контроле у нормалним развојним кризама, али и кризним проблем-ситуацијама. Потребно је научити дете како да живи најбоље што може у ситуацији коју не може значајно променити, затим како да промени оне аспекте ситуације на које не може утицати, а које до сада или није покушавало да мења или су покушаји били непродуктивни. Зато су потребна нова знања и нове вештине, осећања и понашања, али и технике учења треба прилагодити узрасту и емоционалном стању детета.

У свему томе, важно је учење како да се мисли оптимистички, које се показало као веома ефикасан начин за превенцију депресивности и помагање ученицима када су под стресом. Научна сазнања иду у прилог тези да индивидуалне стратегије превладавања стреса могу ублажити утицај стресора на индивидуално функционисање, а да се особе разликују према поседовању информација које су релевантне за разумевање стресних догађаја. Важно је разликовати стресоре који се могу контролисати од оних који не могу. Стратегије превладавања стреса које деца и адолесценти иначе најчешће примењују јесу: тражење социјалне подршке, подршка блиских особа (родитеља, наставника или вршњака), усмереност на решавање проблема, смањење тензије и избегавање стресних ситуација, рекреација и др.¹¹ Зато је веома важно да школа и наставници препознају активности којима ће утицати на умањење стреса код нових ученика из центара и успоставити однос поверења са њима и њиховим родитељима. Такође, породична прилагодљивост омогућава породици да се фокусира на реалне циљеве, чак и у проблематичним ситуацијама, због чега је слична породичној регенеративној снази, због које деца која се налазе у колективним центрима са другим члановима своје породице имају већу шансу за позитиван исход. Зато је потребна посебна осетљивост образовноваспитних установа према деци без пратње или раздвојеној деци без родитељске пратње, чији су старатељи представници центара за социјални рад са којима је потребна интензивна сарадња.

11 Према Вуковић, С. (2017): *Стрес родитељске улоге у контексту породичних односа и васпитног стила*, Задужбина Андрејевић, Посебна издања, ISBN 978-86-7525-0303-2

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1. СВОТ АНАЛИЗА

У наставку се налази опис елемената који улазе у СВОТ анализу (снаге, слабости, могућности и препреке), помоћу које школа може да идентификује стање у различитим областима из различитих углова. Ову анализу можете применити у многим областима када желите да процените, на пример, спремност школе да прихвати ученике избеглице, мигранте и тражиоце азила, сарадњу школе са локалном заједницом, сарадњу са родитељима итд. За сваки елемент СВОТ анализе дефинишу се ресурси који су под нашом контролом и они који нису под нашом контролом. У оквиру снага и слабости дефинише се оно што је предност у одређеној ситуацији, односно слабост, али на шта можемо да утичемо јер је под нашом контролом. Ресурси који нису под нашом контролом потпадају под могућности и препреке. То је оно што бисмо, под одређеним условима, могли да искористимо као шансу, али и што нас спутава, а у управљању тим ресурсима имамо мање утицаја. Ову анализу можете радити са већим бројем наставника, а можете укључити и ученике и родитеље или било која заинтересована лица.

СНАГЕ

Под нашом контролом.

Ресурси (капацитети) којима располажемо и који чине нашу предност. Они могу да буду људски, материјални, финансијски и треба да их на најбољи начин ставимо у пуну функцију.

На пример:

- искуство и знање у раду са одређеним циљним групама као што су деца којој је потребна додатна подршка (навести прецизно која знања и које циљне групе);
- изграђен добар однос са родитељима, ученицима, локалном самоуправом;
- простор за рад, опрема, средства за реализацију дела активности које школа планира да реализује;
- мотивисани наставници за рад са ученицима којима је потребна додатна подршка; итд.

СЛАБОСТИ

Под нашом контролом.

Дефинишемо акције или праксе које нас спутавају у остварењу циља, што нам омогућава да истовремено размислимо о начинима за њихово елиминисање или ублажавање.

На пример:

- додатна знања која би побољшала квалитет рада у школи;
- преоптерећеност стручних сарадника;
- отпор дела родитеља због укључивања деце избеглица/миграната итд. ;
- наставници недовољно познају енглески језик и теже комуницирају са ученицима; итд.

ШАНСЕ (прилике, могућности)

Нису под нашом контролом.

Погодности (претпоставке) у окружењу које нарочито можемо искористити за додатно прикупљање потребних информација, успешно спровођење и одрживост планираних активности.

На пример:

- реформски процеси у образовању који омогућују иновације (нпр. увођење саветника спољног сарадника, ментори за школе);
- сарадња са НВО сектором која отвара могућности пружања додатне подршке ученицима;
- обезбеђен транспорт ученика од стране ЛС.

ПРЕПРЕКЕ (претње)

Нису под нашом контролом.

Ризици о којима треба да водимо рачуна, јер они могу угрозити наш план.

На пример:

- нередовно похађање наставе ученика због сталног покушаја да наставе пут према другим земљама Европе;
- лоши хигијенски услови у колективним центрима;
- негативна слика миграната од стране локалних медија.

ПРИЛОГ 2. АНАЛИЗА ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА/АКТЕРА

Анализа заинтересованих страна/актера подразумева одређивање:

- 1) интереса заинтересованих актера да – учествују у процесу израде и спровођења плана укључивања ученика избеглица, миграната и тражилаца азила у образовни систем;
- 2) користи које ће бити остварене спровођењем плана (користи за сву децу у школи, школски етос итд.)
- 3) ограничења које могу да имају заинтересоване стране као што су:
 - недовољна заинтересованост и/или мотивисаност;
 - кадровска и материјална ограничења;
 - низак ниво знања и вештина;
 - законска и институционална ограничења;
 - супротстављеност стратешког интереса заинтересоване стране у односу на изразу и спровођење плана;
 - друга ограничења.
- 4) стратегије укључивања:
 - у зависности од излистаних интереса и ограничења треба дефинисати једну или највише две стратегије укључивања заинтересованих страна, којима ће се утицати на истицање интереса или отклањање ограничења заинтересоване стране, како би се она укључила у процес стратешког планирања и израде и спровођења плана.

Табела 1: Пример форме за анализу заинтересованих страна/актера

Заинтересовани учесници	Интереси	Ограничења	Стратегије укључивања
1.
2.

ПРИЛОГ 3. ПРИМЕР ТЕМАТСКЕ ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ НАСТАВЕ

Назив школе, град	ОШ „Зага Маливук“, Београд
Наставнички тим (имена наставника и предмети које предају)	Биљана Косорић – проф. разредне наставе
Ученички тим/ови и њихова структура (одељења и број ученика, мултиетничност, родна заступљеност)	IV/1, 21 ученик – 11 девојчица и 10 дечака 16 ученика из српских породица, 4 из ромских породица, 1 ученик из словачке породице
Наставна тема (из области интеркултуралности)	Упознавање обичаја народа других земаља (Индије, Пакистана, арапских земаља)
Циљ/еви (Крајња сврха изучавања теме)	Овладавање цртањем техником <i>туш и перо</i> ; упознавање обичаја цртања каном код народа Пакистана, Индије, арапских земаља, Рома.
Исходи (Након реализације теме ученик/ца ће дефинисати, описати, именовати, груписати, препознати, набројати, повезати, разврстати, разликовати, илустровати, установити, применити, оценити, произвести, употребити, решити, протумачити, анализирати, проценити, експериментисати, тестирати, категорисати, класификовати, критиковати, закључити, дати аргумент, формирати, створити, пројектовати, модификовати, резимирати, ревидирати, преуредити, формулисати, вредновати, просудити, објаснити)	Описује поступак цртања каном као обичаја народа Пакистана, Индије, арапских земаља у којима се канирање примењује. Разуме значај и сврху цртања каном, и поштује га као обичај других народа и култура. Уочава да се користе мотиви и симболи из природе који су заједнички у различитим културама. Примењује технику цртања тушем и пером користећи различите шаре, мотиве и симболе за украшавање отиска своје шаке.
Опште компетенције	Комуникација, одговорно учење у демократском друштву, одговоран однос према здрављу, естетичка компетенција.
Трајање реализације	90 минута – два школска часа
Наставна средства, потребан материјал и други ресурси	Рачунар, пројектор, УСБ са фотографијама, визуелни предлошци за ученике, папири за испробавање технике, блок за цртање, туш и перо, маказе, подлога.
Средина за учење (нпр. учионица, библиотека, музеј, позориште и др.)	Учионица

Активности наставника	<p>Разговара са ученицима о кани, начину њене обраде, као и о поступку добијања различитих боја за канирање додавањем биљака. Разговара о свечаностима приликом којих се овај обичај примењује, као и о пореклу технике и начину цртања каном по рукама. Путем пројектора приказује фотографије фаза добијања праха, а затим и течности, као и фотографије канираних руку. Упућује ученике да уз помоћ преводиоца изнесу своје искуство и мишљење о канирању, као и да упореде овај поступак са тетовирањем (трајност цртежа, здравствена безбедност, ефекат, естетика, симболика цртежа на телу). Показује ученицима визуелне предлошке, при чему подстиче уочавање разноликости линија, облика, шара, симбола. Уводи ученике у технику цртања тушем и пером, упућује их на поступак рада и добијање различитих отисака пера (испробавање на папирима). Упућује ученике на цртање отиска шаке. Мотивише ученике да се присете шара, облика линија из окружења, природе, трагова, које виђају у окружењу. Подстиче ученике да користе различите линије са визуелних предложака, али и сопствене, у осмишљавању шаре – композиције коју ће нацртати на отиску своје шаке. Подстиче заједничку анализу радова ученика у односу на договорене критеријуме процене, уз аргументовано образлагање ставова. Прави са ученицима заједничку композицију од појединачних радова ученика (дрво).</p>
Активности ученика на часовима предмета	<p>1. Слушају излагање учитељице о канирању као обичају источних народа. 2. Посматрају и анализирају пројектоване фотографије. 3. Учествују у разговору повезујући своје искуство и мишљење о канирању и тетовирању са излагањем учитељице. 4. Посматрају визуелне предлошке шара, линија, симбола, уочавају њихове карактеристике и разноликост, као и различите могућности њиховог комбиновања. 5. Упознају карактеристике технике цртања тушем и пером. 6. Испробавају поступак на датом материјалу за цртање. 7. Цртају отисак своје шаке на белом папиру. 8. Осмишљавају шаре и украшавају свој отисак руке, комбинујући мотиве са визуелног предлошка и сопствене идеје. 9. Учествују у анализи радова након завршетка цртања (у односу на договорене критеријуме процене), уз аргументовано образлагање ставова. 10. Учествују у изради заједничке композиције од појединачних радова ученика. 11. Поспремају радни простор за цртање.</p>
Међупредметно повезивање (узајамна зависност, повезаност у хармоничну целину)	<p>Ликовна култура, грађанско васпитање, природа и друштво – у функцији етнографских одлика културе Индије, Пакистана, арапских земаља и визуелног приказа.</p>
Начин праћења ученичких постигнућа	<p>Заједничко утврђивање критеријума процењивања, само/процењивање процеса и резултата рада, вршњачко оцењивање.</p>

ПРИЛОГ 4. ВРШЊАЧКА ПОДРШКА¹²

Вршњачка подршка је важан фактор који доприноси бољој интеграцији деце и ученика миграната, избеглица и тражилаца азила у школску средину. Вишегодишња истраживања инклузивне праксе показују изузетно позитиван утицај вршњачке подршке. Она доприноси социо-емоционалној интеграцији и остварује се позитивном интеракцијом између ученика. Ученици су генерално често више вољни да прихвате помоћ од вршњака него од наставника. Изграђујући атмосферу у учионици/школи, која охрабрује вршњачку подршку, ми оснажујемо ученике и њихове односе.

Многи радови (Adams, 1977; Hartter, 1987, 1989; Lerner & Brackney, 1987, према Опачићу 1995) указују на то да је најважнија окосница глобалног самопоштовања адолесцената између 13. и 16. године прихваћеност од стране вршњака. У раној адолесценцији нема значајне разлике између утицаја родитеља и вршњака, док је у каснијој адолесценцији израженији утицај вршњака (Опачић, 1995). Идентификациони процеси са вршњацима постају алтернатива родитељском утицају. Овде је важно раздвојити утицај који имају блиски пријатељи и остали вршњаци. Резултати истраживања показују да на глобално самопоштовање више утичу мишљења осталих вршњака него мишљења блиских пријатеља. Тај налаз би се могао објаснити тиме што блиски пријатељи прихватају своје пријатеље онакве какви јесу у већој мери, док су остали вршњаци склони одбацавању. Значај вршњачке подршке и прихватања од стране вршњака зато представља веома битан фактор за развој самопоштовања.

С друге стране, самоопажање је у значајној вези са опажањем других људи. Компарација са другима (вршњацима) може бити извор како повољног тако и неповољног мишљења о себи. Важно је имати на уму да постоји природна тенденција избегавања негативних извора информација, па тако није необична тенденција избегавања људи који када се са њима поредимо, нарушавају нашу слику о себи. Наведени налази говоре о томе да је вршњачка подршка битна

¹² Засновано на Опачић, Г. (1995). *Личност у социјалном огледалу*, Београд: Институт за педагошка истраживања.

компонента која захтева пажљиво промишљање, осмишљавање и реализацију активности. Важно је водити рачуна о томе да први вршњаци који пружају подршку буду они међу којима не постоје екстремно велике разлике, како би ученици мигранти могли брзо и лако да се осећају добро поредећи се са својим вршњацима, што доприноси њиховој интеграцији. Важно је такође да вршњаци који пружају подршку буду сензибилисани да похвале своје вршњаке, да партиципарају у активностима које ће допринети да ученици избеглице, мигранти и тражиоци азила брзо доживе успех остварујући задатке у које су укључени, како би се допринело њиховом осећању самоефикасности и позитивној слици о себи.

УЛОГА НАСТАВНИКА У ОРГАНИЗОВАЊУ ВРШЊАЧКЕ ПОДРШКЕ

Вршњачка подршка се не одвија аутоматски. Наставници би требало да препознају значај и улогу вршњачке подршке и да активно доприносе њеној организацији и функционалности. Вршњачка подршка не елиминише потребу за подршком одраслих. Она подразумева праћење и интервенцију наставника, али не тако да наставници све организују и да буду контролори, него да буду права подршка, која ће да препознаје потребе и ученика који пружају подршку и ученика који су предмет подршке и да доприноси њиховом оснаживању.

Наставници добро познају своје ученике, њихова интересовања, емоционално-психолошке капацитете и сензибилитет и веома је важна њихова процена током планирања активности и додељивања улога у оквиру вршњачке подршке. Наравно, с временом ће се неки процеси природно одвијати, рецимо ученици ће сами међу собом почети да се друже и да спонтано пружају подршку, али је важно да на почетку постоји организација и структура вршњачке подршке.

Улога наставника је и у организацији атмосфере у одељењу када је вршњачка подршка у питању, посебно у случају да дође до проблема да се неки ученици осећају ускраћено зато што се другима „поклања више пажње“. Овде је умешност наставника веома важна.

Један од начина да се Вршњачки тим и Ученички парламент оснаже за адекватно пружање вршњачке подршке јесте претходна обука

кроз коју би прошли. Обуку може реализовати психолошко-педагошка служба у сарадњи са наставницима историје, српског језика, страних језика, географије и др. О циљевима обуке биће речи касније.

НЕКИ ОБЛИЦИ ПОДРШКЕ (ДОСАДАШЊА ИСКУСТВА)

Веома је важно припремити децу у школама за долазак деце избеглица, миграната и тражилаца азила и оснажити их за пружање вршњачке подршке. Препорука је зато да деца из Ученичког парламента похађају радионице из области интеркултуралности, толеранције, антидискриминације, предрасуде и стереотипа, ненасилне комуникације, али и неке радионице о мотивацији, утицају похвале, награде и доживљаја успеха на постигнућа и осећање припадности, па самим тим и на бољу интеграцију. Могуће је користити радионице из предмета Грађанско васпитање, као и обуке „Ни црно ни бело“ и „Социјална правда“ уз претходно прилагођавање за потребе пружања вршњачке подршке. Циљ ових радионица је да се постане свестан баријера у интеркултуралној комуникацији, посебно стереотипа и предрасуда и начина за њихово превазилажење. Веома је важно постати свестан стратегија мишљења и понашања које доводе до искључивања (док не постану свесни, не могу ни да се промене), те је потребно и овладати техникама ненасилне комуникације и разумети суштину вршњачке подршке. У некој каснијој фази вршњачки тим може организовати исте те радионице у којима ће учествовати деца избеглице, мигранти и тражиоци азила. Продукте са заједничких радионица (коришћене флип чарт папире, постере и сл.) добро је поставити на видно место у учионици или холу школе, како би се видео и уважио њихов рад.

Важно је оснажити Ученички парламент и у виду представљања културе земаља из којих деца долазе, како би разумели културолошке разлике на прави начин, и како би се спречила потенцијална погрешна тумачења и интерпретације нечијег понашања и размишљања.

Препорука је да свака школа планира неки програм добродошлице за децу избеглице, мигранте и тражиоце азила. Важно је да вршњаци учествују у том програму. Један од начина је да сваком детету који се уписује у школу буде додељен пар, вршњак, тј. ученик школе у коју је уписан. Улога вршњака који пружа подршку може почети од тога што ће свом „пару“ пожелети добродошлицу, бити са њим док упознаје школски простор, проводити време на одмору,

уознавати га са осталим вршњацама и бити ту да му помогне на сваки начин.

Ова врста подршке позитивно утиче на све ученике. Вршњачки тим, а касније и остали вршњаци, имаће прилике да се осећају корисно, а самим тим и добро, јер помажу свом вршњаку. На овај начин уједно се ради и на превенцији евентуалних проблема који се могу јавити, јер, на пример, деца из Србије могу осећати да се деци из колективних центара поклања већа пажња. Важно је да вршњацима који пружају подршку буде јасно која је њихова улога и која су очекивања од њих.

Један од задатака Вршњачког тима може да буде израда школских правила и представљање правила на креативан начин. Та правила не треба да буду у форми забрана, попут „у школи није дозвољено да се касни на час“, већ треба да имају афирмативну поруку, попут „волимо другима да укажемо поштовање тако што долазимо на време“.

Вршњачку подршку је погодно организовати када су било какве ваннаставне активности у питању (нпр. организовање заједничких спортских активности). Међутим, вршњачка подршка је важна и на самој настави. Наставник/разредни старешина треба да процени који ученик би био најбољи „пар“ за новопридошлог ученика. Приликом процене наставника, важно је узети у обзир и постигнућа ученика и емоционалне и психолошке карактеристике оба детета. Важно је разумети и подржавати да оба ученика добијају најбоље из тог вршњачког партнерства. Искуства из основне школе „Бранко Пешић“ показују, по изјавама наставника, да вршњак који пружа подршку једнако добија јер има прилику да учи нешто друго, неретко непознато, од свог вршњака који долази из другачијег контекста и културе, добија прилику да учи нове стратегије и вештине учења и решавања проблема пружајући подршку другоме. Вршњачко учење је учење које превазилази циљ стицања знања. Ученици стичу самопоуздање када делују као образовани лидери. Међутим, важно је стално имати на уму да ученици нису обучени наставници, тако да им је потребно много подршке и моделовања од стране наставника.

Неки од облика вршњачке подршке се могу реализовати и ван школе. Ученици школа које су биле уписале ученике избеглице, мигранте и тражиоце азила, заједно са наставницима посетили су колективни центар пре него што су се ученици уписали у школу. Припремили су деци из колективног центра поклоне, своје цртеже, колаче, цвеће и сл. Овим гестом су деци у колективном центру послали поруку да су добродошла, да је школа отворено и сигурно

место за њих. Са фасилитаторима који раде у колективним центрима могуће је осмислити и организовати заједничку активност за сву децу у циљу њиховог зближавања. Посету је пожељно организовати и када су се деца из колективних центара већ уписала у школу.

Вршњачка подршка би свакако била корисна у праћењу ученика (уз пратњу одраслог) односно „прављењу друштва“ на путу од школе до колективног центра и обрнуто. Наравно, треба узети у обзир физичку локацију колективног центра и проценити безбедност ученика у том подухвату. Искуства из пројекта „Спречавање осипања ученика из образовног система Републике Србије“ говоре да је оваква врста подршке допринела стварању „одговорности“ према вршњаку, па је важније било да се не изневери вршњак који чека да заједно иду од куће до школе него сам одлазак у школу, што је наравно допринело смањењу изостајања из школе.

Један од начина подршке је израда странице на друштвеној мрежи *Фејсбук*, коју би уређивали вршњаци и у коју би се укључила деца избеглице, мигранти и тражиоци азила. Ово је добар начин за одашиљање и размену разних информација, а уједно се пружа прилика да деца буду у контакту и ван наставе и школских активности, уколико желе. Овакав вид комуникације је посебно значајан у ситуацији када се ученик не појави у школи, па се релативно лако може добити информација шта је са њим, да ли је болестан или има неки други проблем. Деца из колективних центара ће се тако осећати прихваћеном и имаће осећај да неко брине о њима, што је веома важно за њихов осећај прихваћености у школи и локалној средини.

Вршњачки тим, када је успостављен и успешно функционише, у каснијој фази може (као што је било речи) да се укључи и у организовање едукативних радионица о различитим темама попут одговорног односа према здрављу, преносивим болестима, али и других тема везаних за наставне предмете као што су историја, географија, различите културе итд.

Вршњаци могу бити и вршњачки медијатори када је то потребно. Не треба заборавити да с временом и деца избеглице, мигранти и тражиоци азила могу бити укључени у Вршњачки тим, као неко ко пружа подршку другима, те могу бити ментори, едукатори, медијатори.

Ово су неки од примера које су школе са искуством у укључивању деце избеглица, миграната и тражилаца азила спроводиле у пракси. Наравно, свака школа је слободна да развије модел вршњачке подршке у складу са својим специфичностима.

ПРИЛОГ 5. ПРИМЕР ОБРАСЦА ЗА ПОРТФОЛИО УЧЕНИКА

ШКОЛСКА 201_/201_.

РАЗРЕД И ОДЕЉЕЊЕ _____

ОДЕЉЕНСКИ СТАРЕШИНА _____

ДАТУМ ПОЛАСКА/УКЉУЧИВАЊА У ШКОЛУ _____

Лични подаци о детету	
Име и презиме детета	
Пол	
Датум рођења	
Земља порекла	
Матерњи језик	
Број година формалног образовања у матичној земљи	
Место боравка (обратити пажњу уколико се ради о колективном центру, установи социјалне заштите итд.)	
Старатељство и чланови породице (да ли је са родитељима, једним родитељем или под старатељством ЦСР, остали чланови породице?)	
Утицај спољног окружења на учење (шта се од активности нуди на локацији на којој је дете смештено, какви су смештајни услови итд.)	
Учествовање у едукативним активностима у неформалном образовању (уколико их је било у колективном центру, попуњава се са представницима из невладиних организација које су радиле са дететом) – назначити у којим програмима и у ком периоду је дете учествовало	
Програми који доприносе развоју комуникације на матерњем језику	
Програми који доприносе развоју комуникације на страним језицима	
Програми који доприносе развоју математичке и основне компетенције у природним наукама и технологији	
Програми који доприносе развоју дигиталне компетенције	
Програми који доприносе развоју социјалне и грађанске компетенције	

Програми који доприносе развоју иницијативе и предузетништва	
Други значајни подаци о детету	
Идентификоване области за које је дете заинтересовано и посебно мотивисано да учествује (спорт, креативне или музичке активности итд.)	
Социјалне вештине (односи са одраслима и вршњацима и поштовање правила и реаговање у социјалним и конфликтним ситуацијама)	
Комуникацијске вештине (издвојити важне чињенице о начинима размене информација са другима и коришћењу вербалних, визуелних и симболичких средстава комуникације)	
Самосталност и брига о себи (издвојити важне чињенице о способности да испуњава свакодневне обавезе, брине о својој хигијени и својим стварима)	
Напомена (уколико знате податак који сматрате важним, а није већ поменут, нпр. здравствено стање детета, помоћ/помагала које дете користи, предзнање, познавање страних језика, вредновање образовања у породици, препознате снаге детета итд.)	

Попунио/ла Датум _____ Потпис _____

ПРИЛОГ 6. ЛИЧНИ КАРТОН – ЈЕДАН ОД МОГУЋИХ МОДЕЛА

ЛИЧНИ ПОДАЦИ УЧЕНИКА

	ПОПУЊАВА НАСТАВНИК (УЧЕНИК, АКО ЗНА, МОЖЕ САМ)
ИМЕ	
ПРЕЗИМЕ	
УЗРАСТ	
ЗЕМЉА ПОРЕКЛА	
МАТЕРЊИ ЈЕЗИК	
ПОЗНАВАЊЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА	
ПОЗНАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА	
ДА ЛИ ЈЕ ИШАО/ЛА У ШКОЛУ И КОЛИКО?	
ДА ЛИ ЈЕ НЕКО ОД РОЂАКА СА УЧЕНИКОМ?	
ИНТЕРЕСОВАЊА (ВОЛИ ДА ПЕВА, ИГРА, СВИРА, БАВИ СЕ СПОРТОМ, РАЧУНА, ЦРТА ИТД.)	
УЧЕНИКОВА ОЧЕКИВАЊА ОД ШКОЛЕ	
УЧЕНИКОВЕ ПОТРЕБЕ	

Попунио/ла

Датум

ПРИЛОГ 7. ПРИМЕР ФОРМУЛАРА ЗА ПРОЦЕНУ МЕЂУПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА ИЗ ЈЕДНЕ ШКОЛЕ

Компетенција која се процењује	Исходи	Да	Делимично	Не	Напомена
1. Способност сопственог креирања и управљања процесом учења	Планира време				
	Самостално бира садржај				
	Уочава тему садржаја				
	Раздваја битно од небитног				
	Истиче идеју и срж садржаја				
	Изводи закључак				
2. Комуникационе вештине и познавање језика	Невербална комуникација – испољавање потреба				
	Невербална комуникација – испољавање осећања				
	Вербална комуникација уз помоћ преводиоца				
	Вербална комуникација самостално на енглеском језику				
	Вербална комуникација самостално на српском језику				
3. Рад са подацима и информацијама	Разликује информације од чињеница				
	Рад на тексту				
	Рад са бројевима и мерним јединицама				
	Рад са графиконима и дијаграмима				
	Рад са аудио-визуелним средствима				
4. Употреба ИКТ у настави	Познаје и примењује савремена информатичка средства				
	Успешно претражује информације				
	Процењује релевантност и поузданост информација				
	Анализира и систематизује информације				
	Изражава се у електронском облику				
	Примењује образовни контекст у свакодневном животу				

Компетенција која се процењује	Исходи	Да	Делимично	Не	Напомена
5. Сарадња у групи и активно учешће у животу школе	Свестан је своје позиције у групи и поштује друге чланове групе				
	Поштује ауторитет, норме и кодекс понашања				
	Активно учествује у раду групе				
	Конструктивно доприноси раду групе				
	Јасно дефинише лични став и поштује ставове других				
6. Одговоран однос према здрављу, личној и општој хигијени	Познаје начин одржавања личне и хигијене простора				
	Разуме начин правилне исхране				
	Препознаје болести и важност лечења				
	Уме да пружи прву помоћ				
	Негује и развија здраве стилове живота				
7. Одговоран однос према околини и развијање еколошке свести	Разуме и развија концепт здравог и безбедног окружења				
	Активно учествује у заштити окружења и одлагању отпада				
	Рационално управља потрошњом енергије				
	Разуме значај и примењује основе рециклаже				
	Процењује ризике и утиче на друге развијањем еколошке свести				
8. Развијање естетске димензије и слободно уметничко изражавање	Препознаје међуповезаност уметничких изражаја				
	Вреднује допринос културе и уметности развоју људске заједнице				
	Свестан је међусобног утицаја културе, науке, уметности и технологије				
	Препознаје сопствени таленат и слободно се уметнички изражава				
	Отвореност према новом уметничком стваралаштву и његово уважавање				
9. Предузетништво и иницијативност	Исказује и заступа личне идеје и ставове				
	Уме да представи своје способности и пословне вештине				
	Поставља адекватне и реалне циљеве				
	Планира ресурсе и управља њима (време, новац, знања и сл.)				
	Спроводи своју предузимљивост и иницијативност у дело				

ОБЈАШЊЕЊЕ О ПРОЦЕНИ НАПРЕДОВАЊА У РАЗВОЈУ ПОЈЕДИНИХ МЕЂУПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Развој међупредметних компетенција би требало континуирано пратити, размењивати увиде наставника и других актера који су укључени у рад са учеником и процењивати више пута у току школске године. Препорука је да то буде приликом доласка ученика у школу (током прве две недеље), на сваком тромесечју, полугодишту и крају школске године.

1. Способност сопственог креирања и управљања процесом учења

Планира време – за време часа правилно распоређује време за усвајање наставних садржаја, израду задатака и презентацију урађеног.
Самостално бира садржај – способан је да у мноштву понуђених садржаја самостално одабере оне који га највише привлаче и расподели остале.
Уочава тему садржаја – на основу понуђених садржаја разуме тему и циљ часа.
Раздваја битно од небитног – препознаје чињенице које треба научити, издваја кључне речи, црта мапу ума, подвлачи, а не труди се да меморише сав садржај.
Истиче идеју и срж садржаја – самостално препознаје идеју и уме да је својим речима искаже.
Изводи закључак – уме да синтетише и повеже ново градиво са већ наученим и самостално закључује.

2. Комуникационе вештине и познавање језика

Невербална комуникација – испољавање потреба – уме да покаже сопствене потребе уз помоћ геста, мимике, пантомиме, цртежа, слике. (Жедан сам. Гладан сам. Боли ме... Помозите ми.).
Невербална комуникација – испољавање осећања – уме да покаже своја осећања уз помоћ геста, мимике, пантомиме, цртежа, слике и контролише их. (Тужан сам. Уплашен сам. Срећан сам. Задовољан сам часом...).
Вербална комуникација – уз помоћ преводиоца – комуницира са наставником и групом уз помоћ преводиоца, потпуније размењује информације.
Вербална комуникација – самостално на енглеском језику – располаже већим фондом речи енглеског језика и може да их искористи у свакодневной комуникацији (не меримо познавање енглеског језика и тачност изговорених речи, израза и времена, већ разумевање у контексту).
Вербална комуникација – самостално на српском језику – располаже фондом речи српског језика довољним да може да исказује нека своја стања, осећања и уз помоћ наставника или ученика.

3. Рад са подацима и информацијама

Разликује информације од чињеница.
Рад на тексту – преписује, поштује правописна правила, чита, писмено се изражава.
Рад са бројевима и мерним јединицама – зна вредност бројева, користи рачунске операције, користи међународни систем мерних јединица (SI).
Рад са графиконима и дијаграмима – уме да прочита податке са графикона и дијаграма, уме да их сам конструише на напредном нивоу.
Рад са аудио-визуелним средствима – употреба рачунара, мобилних телефона и апликација које се у њима налазе.

4. Употреба ИКТ у настави

Познаје и примењује савремена информатичка средства – употреба рачунара, мобилних телефона и апликација које се у њима налазе.
Успешно претражује информације – користи претраживаче за проналажење информација, селекује пронађене информације.
Процењује релевантност и поузданост информација – користи сајтове који нуде проверене садржаје и избегава несигурне.
Анализира и систематизује информације – на напредном нивоу може да повезује прикупљене информације и да их самостално користи.
Изражава се у електронском облику – уме да напише мејл, користи основе програме рачунара.
Примењује образовни контекст у свакодневном животу – усвојена знања из информатичке писмености примењује (у превозу, чита мапу града, приликом електронске комуникације са пријатељима и породицом итд.).

5. Сарадња у групи и активно учешће у животу школе

Свестан је своје позиције у групи и поштује друге чланове групе – уважава себе и друге.
Поштује ауторитет, норме и кодекс понашања – прихвата школска правила, не користи непристојне речи, поштује наставника.
Активно учествује у раду групе – сарађује са осталим члановима и даје лични допринос.
Конструктивно доприноси раду групе – предлаже, иницијативно се понаша, не одбацује друге добре идеје.
Јасно дефинише лични став и поштује ставове других.

6. Одговоран однос према здрављу, личној и општој хигијени

Познаје начин одржавања личне и хигијене простора – редовно одржава личну хигијену и отпатке одлаже на за то предвиђено место (редовно се умива, пере руке, зубе и не баца смеће).
Разуме начин правилне исхране – чешће једе здраву храну, избегава грицкалице, једе воће.
Препознаје болести и важност лечења – уме да препозна када се због болести лоше осећа он или неко из његовог окружења, спреман је да затражи лекарску помоћ и редовно узима преписану терапију.
Уме да пружи прву помоћ.
Негује и развија здраве стилове живота – бави се спортом, храни се здраво, не пије газирана пића и сл.

7. Одговоран однос према околини и развијање еколошке свести

Разуме и развија концепт здравог и безбедног окружења – разуме важност одржавања здравог окружења (воде, ваздуха, земљишта) и понаша се у складу са тим.
Активно учествује у заштити окружења и одлагању отпада – одлаже смеће на за то предвиђена места.
Рационално управља потрошњом енергије – гаси светло када излази из просторије, позитивно се управља према ресурсима (затвара чесму када заврши са прањем руку).
Разуме значај и примењује основе рециклаже – уме да одваја предмете који се могу рециклирати и/или може да их користи у стварању нових. Радо се одазива раду у секцијама које се баве рециклажом.
Процењује ризике и утиче на друге развијањем еколошке свести – савесно се односи према окружењу (опомиње друге који не одлажу правилно смеће или га бацају на било које место).

8. Развијање естетске димензије и слободно уметничко изражавање

Препознаје међуповезаност уметничких изражаја.
Вреднује допринос културе и уметности развоју људске заједнице – позитивно се односи према свим видовима културног садржаја.
Свестан је међусобног утицаја културе, науке, уметности и технологије – уочава и сагледава утицаје науке на аспекте уметности.
Препознаје сопствени таленат и слободно се уметнички изражава – издваја свој уметнички садржај и активно учествује у свим видовима наставних и ваннаставних активности у којима их може испољити.
Отвореност према новом уметничком стваралаштву и њихово уважавање – промена уметничког доживљаја због промене средине и отвореност, уважавање и поштовање уметничких достигнућа средине у којој се налази.

9. Предузетништво и иницијативност

Исказује и заступа личне идеје и ставове – уме да искаже своје ставове и да их „одбрани“, предлаже нове идеје.
Уме да представи своје способности и пословне вештине – препознаје своје способности и могућности њиховог претварања у пословне садржаје.
Поставља адекватне и реалне циљеве – усваја СМАРТ ¹³ методу приликом постављања циљева (сваки циљ мора бити мерљив, временски усклађен, дефинисан, реалан и остварив).
Планира ресурсе и управља њима (време, новац, знања и сл.).
Спроводи своју предузимљивост и иницијативност у дело – предлаже неке, у школи оствариве пословне идеје, сагледава њихову профитабилност.

13 Метода приликом постављања циљева тако да сваки циљ мора бити дефинисан, мерљив, остварив, релевантан и временски усклађен (енгл. *Specific, Measurable, Attainable, Relevant and Timely*)

ПРИЛОГ 8. ПРИМЕР ПЛАНА ПОДРШКЕ ШКОЛЕ (ПРАЗАН И ПОПУЊЕН ОБРАЗАЦ)

ПРИМЕР ПЛАНА ПОДРШКЕ ШКОЛЕ – ПРАЗАН

Елементи плана подршке ученику су:

1. Период адаптације – обухвата мере подршке и организацију образовног васпитног рада у периоду од две недеље до два месеца (индивидуално). Током овог периода потребно је испланирати:
 - интензивно учење језика средине,
 - мере за превладавање стреса,
 - прилагођену и допунску наставу.
2. Укључивање у редовну наставу уз индивидуализацију и диференцијацију;
3. Укључивање у ваннаставне активности и вршњачку подршку;
4. Планско укључивање породице/старатеља;
5. Сарадња са центром за социјални рад;
6. Сарадња са НВО које раде у неформалном образовању (ради остваривања синергијских ефеката подршке);
7. Праћење напредовања ученика.

На основу ових елемената приступате попуњавању плана подршке који треба да садржи опис активности, укључујући ко учествује у активности и ко је одговорна особа, време одржавања активности, који је главни садржај активности и који су очекивани резултати и показатељи успешности.

План подршке школе укључивању ученика миграната/избеглица/тражилаца азила						
Активност	Ко учествује	Одговорна особа	Време одржавања	Садржај	Очекивани резултат	Показатељ успешности
1.						
2.						
3.						
4.						

ПРИМЕР ПЛАНА ПОДРШКЕ ШКОЛЕ– ПОПУЊЕН

План подршке школе укључивању ученика миграната/избеглица/тражилаца азила						
Активности	Ко учествује	Одговорна особа	Време одржавања	Садржај	Очекивани резултат	Показатељ успешности
Активност 1	Чланови школског тима, предметни наставници, стручни сарадници, вршњачки тим	Директор и чланови тима	10 дана (две наставне недеље) у периоду од 3. до 6. часа	Две двочасовне радионице, једна српског језика, а друга природних наука, енглеског језика, креативне радионице и сл.	Адаптација на нову средину и услове рада у школи, усвајање основних елемената српског језика	Ученик се пријатно осећа у школи, редовно долази на наставу, усвојио је и поштује школска правила и организацију процеса рада
Активност 2	Чланови школског тима, предметни наставници, стручни сарадници, вршњачки тим	Директор и чланови тима	После првих 10 дана адаптације	Процена знања ученика и укључивање у одговарајући разред	Ученик се уклапа у предметну наставу и прати је	Ученик редовно долази на наставу
Активност 3	Предметни наставник Наставници српског језика и учитељи	Предметни наставник Предметни наставник	3. и 4. час 5. и 6. час	Усвајање знања предмета које по распореду ученик похађа Функционално усвајање српског језика усмерено ка оним знањима која су потребна ученику да би пратио осталу наставу, снашао се у условима нове средине, усвојио правила и културна обележја државе у којој се налази, осамосталио се и могао да што самосталније учествује у комуникацији	Ученик прати предметну наставу, усваја нова знања Ученик може да прати предметну наставу, разуме и прихвата културне одреднице у Србији, може да се самостално креће, исказе своје потребе, стања, осећања, затражи помоћ и сл.	Посебно прилагођени листови за рад које предметни наставници прилажу у Портфолио ученика и оцењују описно. Ученик прати наставу, зна да каже како се осећа, изнесе проблем ако га има, уме да се креће самостално по граду у коме живи, зна како да наручи храну, купи гардеробу и сл.

Активности	Ко учествује	Одговорна особа	Време одржавања	Садржај	Очекивани резултат	Показатељ успешности
Активност 4	Чланови школског тима, предметни наставници, стручни сарадници	Директор и чланови тима и предметни наставници	Током похађања наставе	Израда Портфолија ученика	Наставници су пратили постигнућа и напредовање ученика, прилагодили садржаје и методе рада	Постоји описно праћење постигнућа ученика
Активност 5	Чланови школског тима, предметни наставници, стручни сарадници	Чланови тима и предметни наставници	Током похађања наставе	Израда Школског извештаја (School report)	Ученик добија извештај о својим постигнућима може и да настави даље школовање у Србији или некој од других земаља	Израђен Школски извештај за сваког ученика

ПРИЛОГ 9. ПРИМЕР ФОРМУЛАРА ШКОЛСКОГ ИЗВЕШТАЈА

Школски извештај о укључивању ученика мигранта у образовни процес <i>School report on the inclusion of migrant students in the educational process</i>	
За период: <i>For the time period:</i>	од_____ до_____ <i>from ____ to</i>
Школа: основна/средња, назив: <i>School: elementary/secondary, name:</i>	
Школска година: <i>School year:</i>	
Седиште школе: <i>School location:</i>	
Држава: <i>Country:</i>	Србија Serbia

Образовни статус до доласка у Србију (ишао/ла у школу; образовање у породици/школи, завршени разреди) <i>(Educational status before coming to Serbia – whether child went to school; received education from family, completed grades):</i> Име и презиме (Name and surname): Разред (Class): Матерњи језик (Mother tongue):	
Опште (међупредметне компетенције) <i>General (Cross-Curricular Skills)</i>	Запажања и препоруке <i>Comments and recommendations</i>

Познавање и употреба језика: <i>Knowledge and use of languages</i>	
1. Српски језик (<i>Serbian language</i>)	
2. Енглески језик (<i>English language</i>)	
3. _____	
Одговоран однос према здрављу, личној и општој хигијени <i>Responsible attitude towards health, personal and general hygiene</i>	
Одговоран однос према околини и развијање еколошке свести <i>Responsible attitude toward the environment and the development of environmental awareness</i>	
Остале области учења (наставни предмети које је ученик похађао): <i>Ares of learning (subjects attended)</i>	Запажања и препоруке <i>Comments and recommendations</i>
Математика <i>Mathematics</i> (Познавање и употреба математичких појмова и операција) <i>(Knowledge and application of mathematical concepts and operations)</i>	
Ликовна култура <i>Visual Arts</i>	
Музичка култура <i>Music</i>	
Техничко и информатичко образовање <i>IT Lessons</i>	
Друштвене науке: историја, географија...** <i>Social science: History, Geography...</i>	
Природне науке: биологија, хемија, физика ...*** <i>Natural science: Biology, Chemistry, Physics...</i>	
Остали предмети**** <i>Other Subjects</i>	
Верска настава/грађанско васпитање <i>Religious education or civic education</i>	

Интересовања, склоности и мотивација <i>Interests, affinities and motivation</i>	
Опште препоруке (потребе за подршком) <i>General recommendations (needs for support)</i>	

Руководилац тима за додатну подршку:

Leader of the Team for additional support:

Директор: Датум:

Principal: Date:

/ Потребно је узети у обзир постигнућа у предметима (редовна/допунска/додатна настава и ваннаставне активности) које је ученик *похађао* у наведеном периоду. Предмети у загради су, за друштвене као и за природне науке, наведени само као пример.

**** Навести часове којима је ученик само присуствовао, али чије је изучавање било у већој мери отежано због недовољног познавања српског језика.

ПРИЛОГ 10. ШКОЛСКА И ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ЕВИДЕНЦИЈА

У наставку се налази најрелевантнија школска и педагошка документација у коју се могу инкорпорирати предвиђене активности и садржаји везани за интеграцију ученика избеглица, миграната и тражилаца азила. Уз то, установа у којој се школују ученици избеглице, мигранти и тражиоци азила имају обавезу издавања извода из портфолија ученика, који је написан на српском и на енглеском језику.

Извод из Стручног упутства за укључивање ученика избеглица/ тражилаца азила у систем образовања и васпитања Документација

Установа о ученику води законом прописану евиденцију и педагошку документацију. Портфолио ученика садржи постигнуће ученика, извештаје о реализацији Плана подршке ученику, посебна интересовања ученика, познавање језика, преписку са родитељима или старатељима и другим установама/институцијама. Уколико ученик напусти установу у току школске године, родитељима/старатељима ученика предаје се извод из портфолија написан на српском и енглеском језику, како би постојао доказ за наставак школовања у земљи која ће бити следећа дестинација.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ ЗА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Правни основ: Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/2017) – члан 56 (Програми образовања и васпитања у установи), члан 59 (Национални оквир образовања и васпитања), члан 60 (Планови и програми наставе и учења основног и средњег образовања и васпитања), члан 61 (Школски програм), члан 68 (Доношење програма образовања и васпитања установа), члан 69 (Доношење и објављивање програма образовања и васпитања установа); Закон о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“, бр. 55/2013) члан 23 (Програми), члан 27 (Школски програм), члан 28 (Начела израде школског програма).

Кључни део:

Школски програм доноси школски одбор, тј. орган управљања, по правилу на период од четири године. Школски програм израђује се у складу са Националним оквиром образовања и васпитања и садржи: 1) циљеве школског програма; 2) назив, врсту и трајање свих програма образовања и васпитања које школа остварује; 3) језик на коме се остварује програм; 4) начин остваривања школског програма; 5) начин прилагођавања школског програма према нивоу образовања и васпитања; 6) друга питања од значаја за школски програм. Ближи услови за израду школског програма уређују се посебним законом.

Школски програм је документ на основу којег се остварује развојни план и укупан образовно-васпитни рад у школи. Школски програм представља основу на којој сваки наставник и стручни сарадник планира и реализује свој рад. Школски програм омогућава оријентацију ученика и родитеља, односно старатеља у избору школе, праћење квалитета образовно-васпитног процеса и његових резултата, као и процену индивидуалног рада и напредовања сваког ученика. Школски програм се доноси на основу наставног плана и програма у складу са Законом. Поједини делови школског програма иновирају се у току његовог остваривања. Школа објављује школски програм у складу са Законом и општим актом школе.

Школски програм садржи: 1) циљеве школског програма; 2) наставни план основног образовања и васпитања; 3) програме обавезних и изборних предмета по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање¹⁴; 4) програм допунске и додатне наставе; 5) програм културних активности школе; 6) програм школског спорта и спортских активности; 7) програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања и програме превенције других облика ризичног понашања; 8) програм слободних активности ученика; 9) програм професионалне оријентације; 10) програм здравствене заштите; 11) програм социјалне заштите; 12) програм заштите животне средине; 13) програм сарадње са локалном самоуправом; 14) програм сарадње са породицом; 15) програм излета, екскурзија и наставе у природи; 16) програм рада школске библиотеке¹⁵; 17) начин остваривања других области развојног плана школе

14 За ставке под бр. 2 и 3 потребно је навести називе и број „Службеног гласника РС“ у којима су ти планови и програми објављени и евентуалне специфичности које карактеришу начине и поступке за њихово остваривање у конкретној школи.

15 За сваку од ставки наведених од бр. 5 до 16 навести циљеве, задатке, садржаје и друге специфичности (ако постоје).

који утичу на образовно-васпитни рад.¹⁶ Такође, **индивидуални образовни планови** свих ученика који се образују по индивидуалном образовном плану чине прилог школског програма, а када школа реализује **факултативни предмет**, његов програм саставни је део школског програма. Саставни део школског програма је и **програм безбедности и здравља на раду** који обухвата заједничке активности школе, родитеља, односно старатеља и јединице локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду. Школски програм за образовање одраслих, школски програм за музичко образовање и васпитање, школски програм за балетско образовање и васпитање, предшколски програм, односно припремни предшколски програм део су школског програма када их школа остварује. У оквиру школског програма за децу и ученике који не познају српски језик, школа може да реализује и програм за стицање елементарних знања из српског језика.

ГОДИШЊИ ПЛАН РАДА УСТАНОВА

Правни основ: Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/2017), члан 99 (Аутономија установе), члан 62 (Годишњи план рада), члан 119 (Надлежност органа управљања); Закон о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“, бр. 55/2013), члан 29 (Годишњи план рада).

Кључни део: Годишњим планом рада утврђују се време, место, начин и носиоци остваривања програма образовања и васпитања. Годишњи план рада установа доноси у складу са Законом о основама система образовања и васпитања и Законом о основном образовању (за основне школе), школским календаром, развојним планом и предшколским, школским и васпитним програмом, до 15. септембра. Уколико у току школске, односно радне године дође до промене неког дела годишњег плана рада, установа доноси измену годишњег плана рада у одговарајућем делу. Не постоји прописани образац за његову израду. Тим за израду Годишњег плана рада школе може сам да креира овај документ, односно дефинише његову структуру, обим и редослед тема, уважавајући специфичности школе. Орган управљања усваја годишњи план рада. Годишњи план рада требало би да буде јасан, концизан, оперативан документ.

16 Навести циљеве, задатке, садржаје и друге специфичности ако постоје за друге области развојног плана школе које нису наведене од бр. 5 до 16, као на пример рад Ученичког парламента, вршњачког тима, еко-тима, школског сајта и сл.

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ШКОЛЕ

Правни основ: – Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/2017), члан 119, став 1, тачка 2 (Надлежност органа управљања) и члан 126 (Надлежност и одговорност директора установе).

Годишњи извештај описује оствареност Годишњег плана рада установе. Не постоји прописани образац за његову израду. Директор је одговоран за подношење извештаја, а орган управљања га усваја.

ПРИЛОГ 10а ПРИМЕРИ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ

Да би дете остварило право на образовање, потребно је да родитељ или други законски заступник упише дете избеглицу или мигранта у школу. Закон о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС”, број 55/2013) у члану 98. и Закон о средњем образовању и васпитању („Службени гласник РС”, број 55/2013) у члану 88. уређују условни упис само у случају да је поднет захтев за нострификацију јавне школске исправе.

За дете избеглицу или мигранта, као и за свако дете домаћег држављанина, потребно је да родитељ или други законски заступник поднесе захтев за упис у школу. Чином уписа, дете стиче статус ученика. Колико год да је дете у школи, оно је ученик са свим правима која имају и домаћи држављани.

Прилози:

1. Пример потврде о израженој намери да се тражи азил
2. Пример захтева за упис у школу
3. Пример идентификационе картице детета у Центру за азил
4. Пример Личног листа ученика
- 4а Пример уписаног ученика у дневник рада одређеног одељења

С обзиром на то да су ова деца била дуго на путу, преживела су низ траума, не знају српски језик, често немају доказе о идентитету (јер су на путу без родитеља и старатеља) ни доказе о раније похађаном образовању, школе имају обавезу да преко стучних тимова за инклузију, одељењских старешина и других стручних органа, тела и служби омогуће остваривање права на образовање уз обезбеђивање додатне образовне подршке.

Прилози:

5. Пример педагошког профила ученика
6. Пример планираних мера отклањања комуникацијских препрека – индивидуализован начин рада
7. Пример плана подршке ученици Т. Д.
8. Пример питања/упитника за одељењског старешину
9. Пример питања/упитника за наставника српског језика

10. Пример питања/упитника за наставника енглеског језика

11. Пример питања/упитника за предметне наставнике

Ако ученик мигрант напушта школу коју похађа и пресељава се у друго место боравка у Србији, школа ће му издати преводницу и послати у нову школу, исто као и за домаћег држављанина. У случају да напушта Србију, издаће му се школски извештај/school report на српском и енглеском језику.

Пример:

12. Пример школског извештаја/School report

Ученику који заврши разред, школа ће издати одговарајућу јавну исправу (ђачку књижицу или сведочанство) на прописаном обрасцу. Таква исправа ће, ако њен ималац напусти Србију, у иностранству подлегати поступку нострификације.

Пример 1. Потврда о израженој намери да се тражи азил

Република Србија
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Дирекција полиције
ПОЛИЦИЈСКА УПРАВА ЗА ГРАД БЕОГРАД
УПРАВА ЗА СТРАНЦЕ
Одсек за сузбијање илегалних миграција
Број: 7039/2016/2016
БЕОГРАД

Образац број 1 3/12
16/11

**ПОТВРДА
О ИЗРАЖЕНОЈ НАМЕРИ ДА СЕ ТРАЖИ АЗИЛ**

I Лични подаци:

1. Презиме и име	ЛИЦЕ СА ПРАТЊОМ
2. Датум и место рођења	07.03.2006 KAVUL
3. Држављанство	Авганистан

II Подаци о исправама и документима које лице има код себе:
Без путне исправе

III Остали подаци и напомене:

Малолетно лице путује у пратњи родитеља. За малолетно лице потписује отац |

Овом исправом потврђује се да је ималац ове потврде лице које је изразило намеру да тражи азил у Републици Србији. На основу ове исправе, њен ималац има право боравка у Републици Србији где је у обавези да се у року од 72 сата од тренутка њеног издавања јави у CENTAR ZA AZIL KRNJACA.

Место, датум и време саставања: Београд, 04.11.2016. године у 21.00h

Потпис овлашћеног службеног лица

(М.П.)

Пример 2. Захтев за упис у школу

DIREKTORU
OŠ "JOVAN RISTIĆ", BORČA

ZAHTEV ZA UPIS U ŠKOLU

Molim Vas da moje dete [redacted] rođeno [redacted] u [redacted] Avganistan upišete u Vašu školu.

Ne posedujemo dokaz o prethodnom obrazovanju.

Od dokumenta priloženo Fotokopija Potvrde o izraženoj namerni za azil u Republici Srbiji.

Otko: [redacted]

Mesto: _____

Пример 3. Идентификациона картица детета у Центру за азил

Редни бр. (ID)
C1-0885

Име (Name): [redacted]

Презиме (Surname): [redacted]

Држава порекла (Country of Origin):
AVGANISTAN

Датум рођења (Date of Birth):
2008

Центар за азил
КРЊАЧА
Asylum Centre
KRNJACA

ЦА КРЊАЧА телефон:
AC KRNJACA phone number:
064/828-3126

Централа у Београду:
Belgrade central:
064/828-3127

Пример 4. Лични лист ученика
ЛИЧНИ ПОДАЦИ О УЧЕНИКУ/ЦИ

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Е. М.	
ДАТУМ РОЂЕЊА	1. 2003.	
ЗЕМЉА ПОРЕКЛА	Авганистан	
МАТЕРЊИ ЈЕЗИК	Фарси	
ПОДАЦИ О ПРЕТХОДНОМ ШКОЛОВАЊУ	Званичну документацију нема	
СТРАНИ ЈЕЗИК КОЈИМ СЕ КОРИСТИ	Енглески на основном нивоу	
ПОДАЦИ О ОДРАСЛИМ ОСОБАМА У ПРАТЊИ УЧЕНИКА	ОТАЦ	Дилдар
	МАЈКА	Ниххан
	ОСТАЛИ	/
РАЗРЕД КОЈИ ПОХАЂА	седми	
ОДЕЉЕНСКИ СТАРЕШИНА	К. Т.	
ДРУГИ САРАДНИЦИ/НАСТАВНИЦИ УКЉУЧЕНИ У РАД СА УЧЕНИКОМ	Наставник енглеског језика Т. К., Координатор тима М.Т., преводица С. М.	
ПОСЕБНА ИНТЕРЕСОВАЊА УЧЕНИКА	Ученик је веома заинтересован за учење српског језика, жели да након завршене основне школе упише добру средњу школу јер жели да постане пилот.	
У КОЈЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ УЧЕНИК ЖЕЛИ ДА БУДЕ УКЉУЧЕН	Ученик радо учествује у свим наставним и ваннаставним активностима, али највише воли спортске активности.	
ЛИЧНА ЗАПАЖАЊА (попуњава ученик)	„Веома сам срећан што ми је омогућено да идем у школу. Другови и наставници су ме лепо прихватили. Школа ми се допада. У Србији су људи добри али сиромашни, али мени се ипак много свиђа код вас.“	
ЗАПАЖАЊА НАСТАВНИКА (попуњава одељенски старешина)	Ученик је веома заинтересован за учење српског језика, показује висок ниво знања математике и изузетна знања из математике, жели да након завршене основне школе упише добру средњу школу јер жели да постане пилот. Ученик је веома лепо васпитан, са развијеним социјалним вештинама. Језичка баријера није представљала препреку за упознавање и дружење са вршњацима. Радо упознаје нове другове и остварује другарске односе. Својом отвореношћу плени пажњу тако да је лепо прихваћен од стране вршњака. Адекватно реагује у социјалним ситуацијама и поштује правила понашања на часу и у школи. Врло радо учествује у свим групним и колективним активностима. У односима са наставницима показује поштовање, послушност и захвалност. Прија му пажња и похвала.	

Попунио/ла уз помоћ преводиоца одељ. старешина К. Т.
Датум 24. 3. 2017._____

Пример 4а. Уписани ученик у дневник рада одређеног одељења

Ученик/ученица: Т. Д.

ОЦЕНЕ УЧЕНИКА										
Редни број	Број у матичној књизи	Презиме, средње слово и име ученика-це								
27		Д.		Т.						
Наставни предмет		Прво полугодиште			Друго полугодиште					
Српски језик		језик								
Српски језик <small>(из одређеног подручја)</small>										
Енглески језик		језик								
Ликовна култура										
Музичка култура										
Историја										
Географија										
Физика										
Математика		5								
Биологија										
Хемија										
Техничко и информатичко образовање										
Физичко васпитање										
<small>Физичко васпитање -</small>										
<i>Физичко васпитање</i>										
<i>Информатика и рачунарска графика</i>										
<small>(факултетски предмет)</small>										
Слободне активности										
Допунска настава										
Додатни рад										
Изостанци		оправдани неоправдани свега			оправдани неоправдани свега					
Владање										
ОПШТИ УСПЕХ										
ИЗОСТАНЦИ ПО МЕСЕЦИМА										
IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	Укупно
О	Н	О	Н	О	Н	О	Н	О	Н	О
Напомене:										

Пример 5. Педагошки профил ученика

Педагошки профил ученика Е. Н.		
Јакe стране и интересовања ученика/це	Потребе за подршком	
Б.1 Учење и како учи (издвојити важне чињенице о досадашњим образовним постигнућима, стиловима учења, ставовима према школи, мотивацији за учење, интересовањима, областима и специфичним и како се ови аспекти понашања испољавају у различитим ситуацијама)		
Ученик је велар и разигран дечак. Има четрнаест година и поседује образовни ниво који му омогућава да похађа осми разред, има десети разред завршен у земљи из које потиче. Веома је мотивисан и заинтересован за похађање наставе, школа му се допада и воли да учи. Отвореног је ума и врло слободно исказује своје мишљење. Користи латинично писмо осланајући се на енглески алфавет и тако показује иницијативу и самопомоћ у учењу писана на српском. Жели да учи српски језик и велики број речи усваја свакодневно не само на настави већ и у комуникацији са вршњацима. Веома жели да научи ћирилично писмо и улаже велики труд да то и оствари. Не показује знаке замора и преоптерећености. Прихвата постављене задатке и адекватно на њих одговара. Изузетно је развијених когнитивних способности. Има високо постављене циљеве и отуда жури да научи српски језик како би могао да се потпуно посвети учењу свих наставних предмета, јер жели да буде пилот.	Потребна је подршка : 1. У усвајању српског језика; - развоју говора и језика и обогаћењу фонда речи и израза; - усвајању штампаних слова латиничног писма, - развоју вештине читања (повезивање фонема са графемима) - писања на српском језику; - усвајању елементарних знања из граматике и правописа, развоју говора и језика и обогаћењу фонда речи и израза; 2. У учењу енглеског језика: - богаћење фонда речи идиома и фраза; - Проширивање знања о граматичким и правописним правилима енглеског језика; - развој вештина читања и писања.	
Б.2 Социјалне вештине (издвојити важне чињенице о односима са другима, одраслима и вршњацима, поштовању правила и реаговању у социјалним ситуацијама)		
Ученик је веома лепо васпитан са развијеним социјалним вештинама. Језичка баријера није представљала препреку за упознавање и дружење са вршњацима. Радо упознаје нове другове и остварује другарске односе. Својом отвореношћу плени пажњу тако да је лепо је прихваћен од стране вршњака. Адекватно реагује у социјалним ситуацијама и поштује правила понашања на часу и у школи. Врло радо учествује у	Обезбедити ученику првенствено олакшавајуће могућности за интеграцију и адаптацију на нову средину, без додатног стреса и уз емпатију и пријатну атмосферу. Укључивати га у сталну интеракцију са вршњацима, кроз заједничке активности, игру и дружење, како би му се омогућило да учи српски језик уз вршњачку подршку. Висок ниво самомотивисаности одржавати сталном пажњом и	
свим групним и колективним активностима. У односима са наставницима показује поштовање, послушност и захвалност. Прија му пажња и похвала.		похвалом које му изузетно пријају.
Б.3 Комуникациске вештине (издвојити важне чињенице о познавања језика на коме се школује, као и смећње у коришћењу		начинима размене информација са другима, укључујући и степен вербалних, визуелних и симболичких средстава комуникације)
Иницира социјалну комуникацију уз поштовање правила на енглеском и српском језику користећи речи које је усвојио. Жели да што пре научи српски језик тако да захтева да му се наставници и вршњаци обраћају на српском. Спонтану комуникацију остварује уз повремено неразумевање због грешака у говору на српском језику које са лакоћом савладава. Прија му пажња и похвала	Потребна је подршка у потпуном овладавању српским језиком. Подстицати га да одговоре даје потпуним реченицама. Тражити повратну информацију о разумевању улупустава за рад. Укључити вршњачку подршку у већој мери, кроз рад у пару, групи и колективним играма и активностима.	
Б.4 Самосталност и брига о себи (издвојити важне чињенице о код куће и у школи)		способности да се сам стара о себи и испуњава свакодневне обавезе
Вештине свакодневног живота су изузетно развијене. Пријатног је изгледа и веома води рачуна о томе. У школи се самостално припрема за час, води рачуна о школском прибору и личним стварима. Познаје просторије у школи и веома успешно се сналази у школском окружењу.	Подстицати ученика да самостално, изван школске средине уз подршку вршњака развија своја интересовања и конструктивно организује и проведе слободно време.	
Б.5 Утицај спољашњег окружења на учење (издвојити важне чињенице о породичним и другим условима који могу да утичу на учење и напредовање ученика)		чињенице о породичним и другим условима који могу да утичу на учење и напредовање ученика)
Родитељи показују отвореност и спремност за сарадњу. Веома су заинтересовани за образовање своје деце, радо сарађују са школом и долазе на родитељске састанке. Због непознавања српског језика родитељи нису у могућности да ученику пруже адекватну помоћ у извршавању школских обавеза, па је обезбеђена подршка преводиоца и волонтера. Ученик има обезбеђене свеске и потребан прибор	Остварити комуникацију са родитељима преко преводиоца и волонтера како би родитељ стекли увид у оно што током наставне недеље ученик савлада. Родитеље обавештавати о свим планираним наставним и ваннаставним активностима	
Идентификоване приоритетне области и потребе за подршком у образовању	Додатна подршка за коју је потребно одобрење Интересорне комисије за додатном подршком	
Усвајање и овладавањем српским језиком, богаћење речника речима и изразима на српском језику. Усавршавање знања енглеског језика. Савладавање основних прилагођених наставних садржаја из свих других наставних предмета.	Вежбе вербалне комуникације на српском језику. Додатна помоћ у савладавању едукативних захтева из осталих наставних предмета. Водити ученика ка основним стандардима постигнућа.	

Пример 6. Планиране мере отклањања комуникацијских препрека – индивидуализован начин рада

ПЛАНИРАНЕ МЕРЕ ОТКЛАЊАЊА КОМУНИКАЦИЈСКИХ ПРЕПРЕКА ИНДИВИДУАЛИЗОВАНИ НАЧИН РАДА У ШКОЛИ

Процена потреба за подршком			
Мере/врста подршке	Потребне мере/врсте подршке (за које активности, односно предмете/области)	Кратак опис мере/врсте подршке и сврха тј. циљ пружања подршке	Реализује и прати (ко, када)
Прилагођавање метода, материјала и учила (мере индивидуализације)	Прилагођавање метода и дидактичког материјала. Прилагодити вербалну и невербалну комуникацију нивоу разумевања ученика.	Адекватним приступом, поступним и примереним захтевима, уз много подстијаја, прилагођене наставне садржаје презентовати у малим целинама. Охрабрити сваки труд. Вербалну комуникацију прилагодити нивоу разумевања ученика. Током наставног процеса користити што више примерених дидактичких средстава (аудио визуелна). Применити посебан програм и наставни материјал за усвајање српског језика и развој вештине читања и писања.	Одељењски старешина, наставници, чланови тима за ИО, преводилац волонтери, ученик-ментор, Вршњачки тим и чланови Тима
Прилагођавање простора/услова у којима се активности односно учење одвија (нпр. отклањање физичких баријера, специфична организација и распоред активности и сл.)	Обезбедити ученику сталан распоред. Обезбедити вршњачку подршку (ученик-ментор). Обезбедити распоред додатних часова уз подршку преводаца и наставника српског језика(два часа) у току радног дана.	У вршњачкој групи ученику обезбедити стално место седења које одговара његовим потребама. Обезбедити потребна средства за рад, прилагођена нивоу напредовања ученика. Одредити распоред активности уз додатну подршку преводаца и наставника за учење српског језика, у просторијама са којима ће ученик бити упознат и према усталеном распореду.	Одељењски старешина, наставници, чланови тима за ИО, преводилац волонтери, ученик-ментор, Вршњачки тим и чланови Тима
Измена садржаја активности и исхода у васпитној групи, односно садржаја учења и стандарда постигнућа образовања	Наставне садржаје из Српског језика, Математике прилагодити способностима разумевања ученика; поделити их у мање целине, приказати их што оцигледније, иницирати активно укључивање ученика у процес стицања знања. У иницијалној фази не инсистирати на едукативним	Током реализације наставног градива ученику се обратити разумљивим језиком, спорије у кратким реченицама и увећаним темпом наглашавајући сваку реч. Такође постепено уводити нове речи и појмове уз додатна објашњавања. Ученику обезбедити више времена да вербално и писано одговори на дате захтеве. Прилагодити тежину задатка, облик питања, извршити сажимање градива. Користити пртеже, гестове, предмете и мултисензорне подржаје. Задавати мање задатака	Одељењски старешина, наставници, чланови тима за ИО, преводилац волонтери, ученик-ментор, Вршњачки тим и чланови Тима
	постигнућима.	и сваки задатак изделити у етапе. Одвојити време за конверзацију и обавезно остварити контакт и средствима невербалне комуникације.	
Остале мере подршке (уколико их има, навести)	Подршка преводаца, волонтера и ученика-ментора	Проширити мрежу представа и појмова; радити на богаћу речника; на развоју реченица и реченичних структура; корекцији неправилног изговора гласова српског и енглеског језика. Подстићи спонтану комуникацију са вршњацима и одраслима.	Одељењски старешина, наставници, чланови тима за ИО, преводилац волонтери, ученик-ментор, Вршњачки тим и чланови Тима

Пример 7. План подршке ученици Т. Д.

План активности – школа			
Предмет/област: Српски језик	Циљ (оčekивана промена): Да ученик стекне базичну језичку писменост да овлада основним законитостима српског књижевног језика; усвоји правилан изговор и интонацију при усменом изражавању и читању; да се оспособи за разговор о темама из свакодневнег живота; да савлада основе граматичких и правописних правила.		
	Укупно трајање: током школске године		
Кораци/Активности:	Реализатори	Учесталост и трајање	Исход/оčekивана промена и како ће се она проценити
1. Правилан изговор и интонирање гласова, речи и реченица, усавајање значења речи и фразеологизама која се употребљавају у свакодневној комуникацији.	Наставник српског језика, преводилац, вршњаци, члан Тима, волонтер	Током школске године	Правилно изговара усвојене гласове, разуме значење речи и фразеологизама која се користе у свакодневној комуникацији.
2. Савладавање, увежбавање и усавршавање гласног читања	Наставник српског језика, преводилац, вршњаци, члан Тима, волонтер	Током школске године	Правила артикулација гласова, речи и реченица, повезивање графема са фонемама. Читање (шчитавање) речи и реченица састављених од усвојених слова и гласова. Разумевање прочитаног.
3. Развој језичке културе: уочавање разлике између говорног и писаног језика. Причање о догађајима (хронолошки ток радње) и описивање доживљаја - према сачињеном плану уз консултовање и подршку наставника. Описивање: једноставног радног поступка; спољашњег и унутрашњег простора; појединости у природи.	Наставник српског језика, преводилац, вршњаци, члан Тима, волонтер	Током школске године	Разуме текст (вирилнички и латинички) који чита наглас и у себи, разликује основне делове текста уме да преприча текст, Усвоји основне облике усменог и писменог изражавања
4. Усавајање основних граматичких и правописних правила.	Наставник српског језика, преводилац, вршњаци, члан Тима, волонтер	Током школске године	Примењује граматичка и правописна правила у једноставним примерима.

Предмет/област: Енглески језик	Циљ (оčekивана промена): Усавајање правилног изговора гласова, гласовних скупова и речи; да стекне базичну језичку писменост, развијање способности за учење страног језика, употреба језика у социјалној комуникацији и сл.		
	Укупно трајање: током школске године		
Кораци/Активности:	Реализатори	Учесталост и трајање	Исход/оčekивана промена и како ће се она проценити
1. Правилан изговор и интонирање гласова, речи и реченица, проширивање репертоара употребних речи.	Наставник енглеског језика, преводилац и други чланови тима за пружање подршке ученику	Током школске године	Правила артикулација гласова, речи и реченица.
2. Разумевање и одговор на постављене захтеве, усавршавање способности конверзације.	Наставник енглеског језика, преводилац и други чланови тима за пружање подршке ученику	Током школске године	Разумевање упутства и социјалне комуникације.
3. Правила индивидуална, групна или хорска репродукција идиома, фраза и песмица.	Наставник енглеског језика, преводилац и други чланови тима за пружање подршке ученику	Током школске године	Препознавање и правилна репродукција и употреба научених идиома и фраза.
4. Усавајање основних граматичких и правописних правила.	Наставник енглеског језика, преводилац и други чланови тима за пружање подршке ученику		Развој усменог и правилног писаног изражавања на страном језику.

Пример 7. План подршке ученици Т. Д.

Разред: VII-3

ПЛАН ПОДРШКЕ

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

Т. Д. је рођена 08.06.2004. године. Авганистанка је, матерњи језик јој је фарси. Смештена је у Центру за азил Крњача. Путује са мајком, оцем, две старије сестре близнакиње (похађале прошле године осми разред у нашој школи) и млађом сестром (похађала четврти, а ове године похађа пети разред у нашој школи).

Због организације превоза из Центра, у школи ће боравити увек прва четири часа и у преподневној и у поподневној смени.

ШКОЛСКО ИСКУСТВО:

Т. Д. је у периоду 27. 03 – 30. 05. 2017. године похађала наставу у нашој школи у одељењу 6–3. Била је заинтересована и напредовала је. Учећи уз старије сестре, из неких предмета је имала знање изнад очекиваног за разред. Веома је вредна и амбициозна, воли да учи, образовање сматра јако важним. Радо помаже другима. Преводи са енглеског на фарси. Жели да постане професор математике.

У Авганистану је ишла у школу. Откако је на путу, укључена је у школе језика у свим камповима у којима је боравила. У Миксалишту је похађала часове математике.

ПРОЦЕНА ЗНАЊА И ВЕШТИНА:

Т. Д. може да се споразумева на српском (представља се, разуме основне школске инструкције, пише и ћирилично и латиничко писмо), али још увек не може да прати наставу само на српском језику.

Заинтересована је за учење енглеског језика, процењено знање усмених одговора је за оцену 4–5 и писмено се добро изражава. Помаже свима око превођења са енглеског на фарси. Процена знања немачког језика: може без тешкоћа да прати градиво седмог разреда.

Њено знање математике одговара знању одличног ученика осмог разреда! Самостално ради задатке који се односе на рачунске операције у скупу реалних бројева, решава једначине и неједначине, као и системе, израчунава обим и површину геометријских фигура, површину и запремину геометријских тела, уме да чита графиконе, решава проблемске задатке.

Заинтересована је за учење свих наставних предмета (информатике, физике, биологије, хемије, уметности).

Врло је посвећена и заинтересована. Вредна је, упорна, одговорна, амбициозна. Воли да учи. Помаже другима. Добро се уклопила у средину. И у одељењу и у ходницима, ученици радо и уљудно комуницирају са њом.

ПРОГРАМ АДАПТАЦИЈЕ И ПРЕВЛАДАВАЊА СТРЕСА

Како је Т. Д. наша „стара“ ученица, познат јој је и простор и организација рада. Распоређена је у исто одељење (садашње 7–3) са другарицом са којом је била и прошле године (Ш. А.), а придружена им је и нова ученица Х. А., којој Т. Д. помаже у адаптацији и тиме задовољава своју потребу да помаже и развија самопоуздање.

ПРОГРАМ ИНТЕНЗИВНОГ УЧЕЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Свакодневно ће похађати бар један час српског као нематерњег језика у малој групи коју ће чинити ученици седмог разреда (њих седморо). Наставу ће реализовати наставнице српског језика и учитељице према програму који су припремиле наше наставнице српског језика, енглеског језика и учитељица.

Преостала три часа у току дана похађаће наставу осталих предмета по распореду часова одељења 7–3 или по прилагођеном распореду на српском језику, уз инструкције наставника на енглеском језику.

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ ОСТАЛИХ ПРЕДМЕТА

Наставу осталих предмета похађаће по распореду часова одељења 7–3 или по прилагођеном распореду, како би била у могућности да похађа све наставне предмете предвиђене за ученике седмог разреда.

Наставници ће прилагођавати језик инструкције, наставне материјале, методе и начине рада, уз наглашену вршњачку подршку.

УКЉУЧИВАЊЕ У ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

Због организације превоза која је таква да ограничава боравак у школи увек у току прва четири часа, а ваннаставне активности су увек у међусмени, Т. неће моћи да се укључи у ваннаставне активности.

Због тога се планира учесталији групни рад у одељењима, уз наглашену вршњачку подршку, као и укључивање у активности које нису везане за термине у међусмени (обележавање Дечје недеље, обележавање Дана школе, посете градским манифестацијама и културним знаменитостима и слично).

Пример 8. Питања/упитник за одељењског старешину

ПИТАЊА ЗА ОДЕЉЕЊСКЕ СТАРЕШИНЕ ЗА ИЗРАДУ ПЛАНА ПОДРШКЕ УЧЕНИКУ

Име детета _____ Разред и одељење _____

1. Да ли је дете до сада похађало формално образовање? Колико дуго? Где?
2. Да ли је дете похађало неки неформални облик образовања? Који? Колико дуго? Где?
3. Ко је од рођака са дететом на путу (с ким живи)?
4. Који је матерњи језик детета?
5. Колико добро познаје енглески језик?
6. Колико добро познаје српски језик?
7. За које предмете је посебно заинтересован/а?
8. Које предмете може да прати с обзиром на своје знање српског/енглеског језика?
9. Какав је однос према учењу и раду овог ученика/це?
10. Да ли иницира комуникацију са ученицима школе?
11. Опишите дете онако како га Ви видите! (главне особине, однос према раду, мотивација, комуникација са ученицима школе, са другим ученицима/мигрантима)

(Одељенски старешина)

Пример 9. Питања/упитник за наставника српског језика

ПИТАЊА ЗА НАСТАВНИКЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Име детета _____ Разред/одељење _____

1. Да ли је дете пре поласка у нашу школу учило српски језик? У формалном образовном систему? У неформалном образовању? Колико дуго?
2. Процените ниво знања српског језика на почетку школске године?
3. Да ли је дете заинтересовано за учење српског језика?
4. Да ли је дете напредовало у знању српског језика од почетка школске године до сада?

5. Да ли дете може да прати наставу на српском језику или објашњења дајете и на енглеском?
6. Да ли припремате посебне задатке/материјале/подсетнике/радне листове/_____ (подвуците) за ученика/мигранта?
7. Да ли му/јој задајете домаће задатке?
8. Да ли укључујете ученике из одељења да раде у пару са учеником/мигрантом?
9. У којој мери је дете заинтересовано за изучавање Вашег предмета? Процените интересовање.
10. Какав је однос према раду и обавезама детета у оквиру Вашег предмета?
11. Каква је комуникација детета са ученицима из одељења? Да ли се обраћа за помоћ? Да ли сарађује?
12. Да ли сте организовали неку заједничку активност ученика/миграната са ученицима из одељења? Коју?
13. Опишите дете, које сте специфичности уочили?
14. Који продукт можете приложити за портфолио овог ученика/ученице?

Пример 10. Питања/упитник за наставника енглеског језика

ПИТАЊА ЗА НАСТАВНИКЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА
--

Име детета _____ Разред/одељење _____

1. Да ли је дете пре поласка у нашу школу учило енглески језик? У формалном образовном систему? У неформалном образовању (нпр. учење на неком курсу, у кампу, у којој земљи)? Колико дуго?
2. Процените ниво знања енглеског језика на почетку школске године?
3. Да ли је дете заинтересовано за учење енглеског језика?
4. Да ли је дете напредовало у знању енглеског језика од почетка школске године до сада?
5. Да ли припремате посебне задатке/материјале/подсетнике/радне листове/_____ (подвуците) за ученика/мигранта?
6. Да ли му/јој задајете домаће задатке?
7. Да ли укључујете ученике из одељења да раде у пару са учеником/мигрантом?
8. Да ли ученика/мигранта укључујете у групни рад на часу?

9. У којој мери је дете заинтересовано за изучавање Вашег предмета? Процените интересовање.
10. Какав је однос према раду и обавезама детета у оквиру Вашег предмета?
11. Сматрате ли да дете може да прати програм енглеског језика заједно са одељењем?
12. Каква је комуникација детета са ученицима из одељења? Да ли се обраћа за помоћ? Да ли сарађује?
13. Да ли сте организовали неку заједничку активност ученика/миграната са ученицима из одељења? Коју?
14. Опишите дете, које сте специфичности учили?
15. Који продукт можете приложити за портфолио овог ученика/ученице?

(Име и презиме наставника)

Пример 11. Питања/упитника за предметне наставнике

ПИТАЊА ЗА ПРЕДМЕТНЕ НАСТАВНИКЕ О НАЧИНУ РАДА СА УЧЕНИЦИМА/МИГРАНТИМА

Наставни предмет _____

Име ученика _____ Разред/одељење _____

1. Да ли дете може да прати наставу на српском језику или објашњења дајете и на енглеском?
2. Да ли у превођење на енглески укључујете ученике из одељења? Колико често?
3. Да ли припремате посебне задатке/материјале/подсетнике/радне листове/_____ (подвуците) за ученика/мигранта?
4. Да ли му/јој задајете домаће задатке?
5. Да ли укључујете ученике из одељења да раде у пару са учеником/мигрантом?
6. Да ли ученика/мигранта укључујете у групни рад на часу?
7. Да ли дете Вашим часовима само присуствује и не укључујете га у рад јер је изучавање Вашег предмета у већој мери отежано због недовољног познавања српског језика?
8. У којој мери је дете заинтересовано за изучавање Вашег предмета? Процените интересовање.

9. Какав је однос према раду и обавезама детета у оквиру Вашег предмета?
10. Каква је комуникација детета са ученицима из одељења? Да ли се обраћа за помоћ? Да ли сарађује?
11. Да ли сте организовали неку заједничку активност ученика/миграната са ученицима из одељења? Коју?
12. Опишите дете, које сте специфичности учили?
13. Који продукт можете приложити за портфолио овог ученика/ученице?

(Име и презиме наставника)

Пример 12. Школски извештај/school report

Школски извештај
School Report

Школа (School name): „Раде Драинац“
Школска година (School year): 2016/2017.
Седиште (School location): Београд
Држава (Country): Република Србија

Име (Name): Е. Н.

Разред (class): VIII/5 (осми)

Кроскурикуларне вештине <i>Cross-Curricular Skills</i>	Коментари <i>Comments</i>	Остварени ниво <i>Level Achieved</i>
Комуникација Communication (узимајући у обзир достигнућа ученика везана за област језика и функционалну писменост) <i>considering the achievements of students in language and functional literacy</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Уз помоћ преводиоца комуницира са наставником и групом ученика. • Располаже фондом речи српског језика довољним да може да исказе своје потребе и осећања, уз помоћ наставника или ученика-ментора. • With the help of an interpreter, he communicates with a teacher or a group of students. • Has a good command of Serbian to express his needs and feelings, with the help of a teacher or a senior student. 	

<p>Коришћење математике Using Mathematics (узимајући у обзир достигнућа из области математике и математичких знања) <i>(Considering achievement in Mathematics and Numeracy area of learning)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Зна вредност бројева и користи рачунске операције. • Користи SI систем мерних јединица. • Уме да прочита и тумачи графикон и дијаграм. • Служи се рачунаром. • Knows the value of numbers and uses different methods of calculation. • Uses the International System of Units. • Is able to read and understand graphs and diagrams. • Uses a computer. 	
<p>Коришћење ИКТ Using ICT (узимајући у обзир постигнућа ученика везана за област ИКТ-а и функционалну писменост) <i>(considering the students' achievements related to the field of ICT and functional literacy)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Познаје и примењује савремена информатичка средства: рачунар, мобилни телефон и апликације које му они нуде. • Информатичка знања примењује у свакодневном животу. • Успешно користи претраживаче за проналажење, селектовање и примену информација. • Uses modern IT equipment: computers, mobile phones and available applications. • Uses ICT knowledge in everyday life. • Uses browsers for searching, selecting and applying the information. 	

Област учења <i>Areas of Learning</i>	Коментари <i>Comments</i>	
<p>Уметност <i>The Arts</i> Уметност и дизајн <i>Arts and design</i> Музика <i>Music</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Уме да се ликовно и креативно изрази користећи различите технике, ликовна средства и елементе, уз естетске компоненте. • Ужива у музичком изразу, прати ритам и мелодију познатих песама и композиција. • Позитивно се односи према свим видовима културног садржаја. • Appreciates the distribution of culture and art to the development of the community. • Knows how to express himself both artistically and creatively, by using diverse techniques, art resources and elements, along with the esthetic components. • Enjoys musical expression, keeps up with the rhythm and the melody of the famous songs and compositions. • Has a positive attitude towards all forms of artistic content. 	

Енглески језик <i>English</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Располаже већим фондом речи енглеског језика и користи их у свакодневној комуникацији. • He has a good command of English and uses it in everyday communication.
Лични развој <i>Personal Development</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Заступа и исказује личне идеје и ставове. • Уме да представи своје способности и вештине. • Поставља реалне и адекватне циљеве. • Expresses personal ideas and attitudes. • Is able to represent his skills and abilities. • Sets realistic and acceptable goals.
Одговоран однос према здрављу, личној и општој хигијени <i>Responsible attitude towards health, personal and general hygiene</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Познаје начин одржавања личне хигијене и хигијене простора, редовно одржава личну хигијену. • Препознаје болести и важност лечења, спреман је да затражи лекарску помоћ. • Негује и развија здраве стилове живота. • Has a responsible attitude towards general and personal hygiene. • Is familiar with diverse illnesses and the importance of health care and is ready to ask for medical attention. • Leads the healthy lifestyle.
Одговоран однос према околини и развијање еколошке свести <i>Responsible attitude towards the environment and the development of environmental awareness</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Разуме и развија концепт здравог И безбедног окружења. • Активно учествује у заштити окружења И одлагању и рециклирању отпада. • Савесно се односи према заштити животне средине. • Understands and develops the concept of healthy and safe environment. • Is actively involved in preserving the nature and recycling. • Has a responsible attitude towards the environment.
Природне науке: <i>Science</i> Биологија <i>Biology</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Уме да именује и разврста жива бића у царства. • Разликује основне екосистеме и повезаност њихових чланова у ланцу исхране. • Is able to name living things and classify them into the kingdoms. • Distinguishes the basic ecosystems and interactions between their members in the food chain.
Верска настава ИСЛАМ <i>Religious education ISLAM</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Поседује изузетна знања и истиче се из познавања и поштовања вере којој припада. • Has great knowledge and respect of religion he belongs to.

Интересовања и способности (истицање посебног талента – опционо)

Interests and skills (emphasize the special talent – optional)

Воли спорт, а посебно фудбал и показује велико интересовање за бављење овим спортом.

He likes sports, especially football. He is very interested in practising this sport.

Фокус на развој (потребе за подршком, могућа решења...)

Focus on Development (support needs, possible solutions ...)

Потребна је подршка у даљем развоју говора и обогаћењу фонда речи и израза српског и енглеског језика, развоју вештине писања и читања на српском и енглеском језику.

Организовати сарадњу са вршњацима, кроз заједничке активности, игру и дружење. Омогућити му да учи уз вршњачку подршку, а висок ниво самомотивисаности одржавати сталном пажњом и похвалом које му изузетно пријају.

Подстицати га да самостално, изван школске средине уз подршку вршњака развија своја интересовања и конструктивно организује и проведе слободно време.

He needs support in further development of speech and vocabulary enrichment of both English and Serbian languages and in writing and reading skills as well. Organize cooperation with the peers through different activities, games and socializing.

Allow him to study with the peers assistance. He will maintain the high level of self-motivation through praise, that soothes him as well as giving him some attention.

He should be motivated to develop his interests by himself but with the support of his peers and to organize and spend creatively his free time.

Одељењски старешина:

Teacher

Датум:

Date

Директор:

Principal

МП

ПРИЛОГ 11. СЦЕНАРИЈИ РАДИОНИЦА СА НАСТАВНИЦИМА И УЧЕНИЦИМА

У наставку се налазе сценарији за четири радионице које се могу реализовати са наставницима и ученицима.

Радионица 1: Инцијалне активности у циљу међусобног упознавања наставника и ученика

Радионица 2: Три културе

Радионица 3: „Nowruz“ – обележавање нове године народа централне Азије

Радионица 4: Да ли смо сви исти?

Радионица 5: Структура стереотипа

Радионица 6: Оптичке илизије

Радионица 1: Инцијалне активности у циљу међусобног упознавања наставника и ученика

1. Циљ активности:

- Боље упознавање учесника;
- Подстицање учесника да се друже;
- Промишљање о себи и другима;
- Разумевање да без обзира што смо сви различити, можемо бити повезани и ослањати се једни на друге.

Варијанта број 1

Кораци:

1. Учесници се шетају кроз простор и упознају се једни са другима невербално.
2. На зиду се претходно поставе слике/цртежи/постери неких предела, воћа, слаткиша, спорта (ово су предлози) и даје се инструкција да се окупе око онога што највише воле.
3. Свака група добије задатак да направи слику те групе која се окупила око неког постера. Касније ће то размењивати.

- Учесници се поделе по паровима. Важно је водити рачуна да свако има свог пара, ако неко нема, онда нека му приђе неко од водитеља радионице. Пар се подели на особу А и особу Б. Парови имају задатак да једни другима представе себе, кратко – прво особа А, па онда Б, и да кажу две ствари које воле.
- На крају свако представља свог пара, говорећи да је он та особа. Дакле, свако се представља и говори као да је он она друга особа.

Варијанта број 2

2. Кораџи:

- Водитељ на лопти залепи папире са питањима, свуда по лопти. Каже учесницима да ће он први неке додати лопту, а да они после бацају једни другима. Онај коме лопта буде бачена треба да одговори на питање које притисне левим палцем када ухвати лопту.

Питања (водитељи радионице су слободни да сами креирају питања):

- Шта њихово име значи?
- Како су добили име?
- Које друго име воле?
- Шта им је важно у другарству?
- Шта им је важно у љубави?
- Да ли гледају нешто на Јутјуб каналу и шта?
- Који филм воле и зашто?
- Коју боју воле и зашто?
- Коју књигу воле и зашто?
- Које годишње доба воле и зашто?

Након овог корака следе кораџи 4 и 5 као у претходној варијанти:

- Учесници се поделе по паровима. Важно је водити рачуна да свако има свог пара, ако неко нема, онда нека му приђе неко од водитеља радионице. Пар се подели на особу А и особу Б. Парови имају задатак да једни другима представе себе, кратко, прво особа А, па онда Б, и да кажу две ствари које воле.
- На крају свако представља свог пара, говорећи да је он та особа. Дакле, свако се представља и говори као да је он она друга особа, само кратко каже нешто о себи и каже шта воли.

За крај радионице, водитељ сумира активности констатацијом и да смо сви у исто време и слични и различити, али да то не значи да неко ко је по неким особинама другачији од нас не може да нам буде пријатељ.

1. Циљеви активности:

Циљ је да се покаже да предрасуде и стереотипи настају на бази неке истине око које се врше генерализације, које се као гроздови групишу у предрасуде, да се кроз интерпретацију и генерализацију истина, предрасуде формирају као заштита која прераста у ограничење.

2. Кораци:

1. Спровођење игре – Сусрет три културе:

Учесници се поделе у три групе. Свака група представља по једну културу. Водитељ свакој групи посебно објашњава правила понашања у тој култури, да други не чују.

Понашање припадника прве културе:

- одброје у себи до 6 пре него што кажу нешто;
- на звук звона (пиштаљке) заћуте и послушкују;
- на питање „Како си?“ покрију очи руком.

Понашање припадника друге културе:

- чим неког сретну питају „Како си?“ и уносе се у лице саговорнику;
- на звук звона (пиштаљке) протежу се (праве поздрав сунцу);
- кад саговорник говори тихо или ћути, постају бучни, вичу да би успоставили контакт.

Понашање припадника треће културе:

- говоре тихо;
- на звук звона (пиштаљке) поклоне се дубоко;
- држе дистанцу од пола метра од саговорника (измичу се).

Свакој групи треба дати по пар минута да се припреми. Након тога креће игра у виду слободног кретања и размене мишљења о различитим темама (на пример, поштовање времена, однос према природи итд.). Циљ игре је да се различите културе упознају, да питају саговорника оно што их интересује. У разговору, свако се држи правила своје културе. Кључ игре је да се учесници не открију, тј. не кажу другима шта су правила културе којој припадају. Водитељ се повремено оглашава звоном (пиштаљком). Ова игра траје од 10 до 15 минута.

2. Размена: Припадници сваке културе саопштавају своје утиске о оним другима: шта су приметили, како су се осећали при томе, шта мисле о њима, шта мисле да су главна обележја других култура, по чему се разликују од њихове културе, по чему су слични, шта је било пријатно, шта непријатно искуство током игре. Водитељ записује одговоре на табли.
3. Завршни коментар водитеља, односно кратка лекција (заснована на искуству ученика током игре) о томе како различите културе утичу на различите начине мишљења и понашања и да је веома важно разликовање опажања од тумачења нечијих ставова и понашања.

Радионица 3: „Nowruz“ – обележавање Нове године народа централне Азије

1. Циљеви активности:

- развијање интеркултуралности – културна размена и презентовање авганистанске традиције и обичаја;
- развијање толеранције и прихватање различитости;
- развијање тимског духа и заједништва;
- успешно формулисање поздравних порука и њихово исписивање на матерњем и српском језику;
- усвајање нових појмова из српског језика;
- успешна примена фотографије, бележење информација и складиштење података у електронској форми;
- примена вршњачке подршке.

2. Корази:

Корак 1 (уводна активност):

Powerpoint презентација „Празници – врсте празника и њихово обележавање“. Уводна активност примењује се у сврху приближавања теме и циљева радионице ученицима. Она представља мотивациони фактор и почетни је алат у развоју иницијалне вербалне интеракције.

Корак 2:

Представљање празника – Нове године кроз речник нових појмова и обичаје. Друга активност обављаће се кроз интеракцију, дијалог,

појашњавање и приближавање обичаја и традиције, али и усвајање нових појмова и речи на српском језику.

Nowruz („New day“, „Нови дан“) назив је једног од најзначајнијих празника народа централне Азије. Има веома дугу традицију (3.000 година се обележава) и слави га око 300.000.000 људи широм целог света. Обележава се сваке године на дан пролећне равнодневице (20. или 21. а ређе 22. марта) и представља први дан (нови дан) нове године и прати грегоријански календар.

Тај празник сматра се гласником мира, пријатељства, добронамерности за људе и дивљење природи. Nowruz представља прилику за нове покушаје, нова остварења, нове победе и нова размишљања.

Није познато ни када ни како се тачно Nowruz почео славити. Неки историчари верују да је настао као реакција на природне промене времена. Слави се крај зиме и почетак пролећа, рађање новог животног циклуса.

Корак 3:

Приказати филм о овом празнику. Један од филмова (на енглеском језику) налази се на следећем линку: <https://www.youtube.com/watch?v=nsuAoZ5IYiU>

Након приказаног филма следи исписивање речи: ПЛОДНОСТ, СРЕЋА, ЖИВОТ, ВЕГЕТАЦИЈА, ХЛЕБ, ЗДРАВЉЕ, или неке друге која прати симболику. Речи лепимо на зид.

Уочи доласка Nowruz-а поставља се трпеза Хафт – син, која у преводу значи седам С. Њу чини седам ствари које почињу словом С и свака носи своју симболику – новогодишње зеленило – симбол плодности и среће; јабука – симбол живота; алва која се прави од пшеничних клица – симбол вегетације и хлеба насушног, сирће – симбол среће; бели лук – симбол здравља; врста воћа која чува од разних несрећа и убода отровних животиња; зачин. Број 7 представља свети број.

У склопу ове активности ученици ће засадити биљку (ако је могуће) јер традиција налаже да се пролећу поклонити једна младица из које ће касније стасати стабло.

Корак 4:

Формулисање поздравних порука и истицање жеља. Жеље (већ смо помињали исказивање потреба, жеља и осећања, обнављање иска-

зивања жеља и осећања) исписују се на сва три језика – велико слово, знак интерпункције (обнављање ја желим, желим ти да, желим вам да, желим Вам, обнављање личних заменица и заменице Ви из поштовања) – ова активност је везана за српски језик.

Корак 5:

Израда плаката. Групна израда плаката за прославу Nowruz-a – ова активност развија групни рад, предузетнички дух и подстиче преузимање улоге вође и сарадњу. Завршени плакат симболизује заједнички успех, идеју заједништва која се остварује неvezано за место и време, и шаље поруку да смо сви различити али смо уједно и сви исти – ова активност је везана за грађанско васпитање и развијање толеранције. Плакат лепимо на зид.

Корак 6 (завршна активност):

Заједничка прослава Nowruz-a. Ова активност демонстрира подршку запослених и ученика новим ученицима, а уједно деца која су укључена у реализацију активности уче о различитим културама. Nowruz се прославља уз колаче и музику народа централне Азије, чиме се подстиче и учење о уметности друге културе. Ова активност је везана за подстицање интеркултуралности и заједништва.

Радионица 4: Да ли смо сви исти?

1. Циљеви активности:

- подстицање размишљања о томе какве ефекте на једно друштво има постојање друштвених класа и хијерархије;
- подстицање размишљања о томе колико различите групе људи могу имати сличности.

Напомена: Многи људи ову вежбу доживљавају емотивно јер се она непосредно фокусира на њихову личну и породичну историју и искуство. Препорука је да се вежба ради само са вршњачким тимом, а не са децом избеглицама, мигрантима и тражиоцима азила.

2. Корази:

Сви учесници треба да стану у праву линију, око две трећине просторије нека буде испред њих а трећина иза. Учесницима се каже да ће

им водитељ говорити да направе по неколико корака унапред или уназад. Водитељ показује дужину корака којом треба да се крећу.

Водитељ каже учесницима:

- Молим вас да не говорите ништа током ове вежбе. Не бисмо волели да било шта омета учеснике у ономе што осећају и размишљају.
- Пре него што почнемо, ухватите за руку особе које стоје поред вас и размислите о везама које имамо једни са другима у овој групи. Сада ћу да почнем.

Онда почети са следећим инструкцијама:

- Направите корак ако сте некада били дете.
- Ако мислите да имате све што пожелите и ништа вам не недостаје.
- Ако сте сваке године били на летовању на мору.
- Ако можете да кажете за себе да сте срећни.
- Ако сте потпуно задовољни собом.
- Ако сте најбољи што можете у школи.
- Ако знате некога ко је напустио основну или средњу школу.
- Ако користите неку од друштвених мрежа.
- Ако желите да се даље школујете.
- Ако су вам родитељи-старатељи завршили вишу школу или факултет.
- Ако знате некога ко није ишао на екскурзију.
- Ако бисте желели да живите у неком другом граду.
- Ако волите класичну музику.
- Ако знате некога ко не воли народњаке.
- Ако знате да скијате.
- Ако имате плаве очи.
- Ако нисте заљубљени.

Водитељ каже учесницима:

- Сада погледајте унаоколо и немојте ништа говорити. Обратите пажњу на то ко стоји близу вас, а ко далеко.
- Дозволите да неколико тренутака на крају ове вежбе прође у тишини да би учесници имали прилику да размисле и да осете дистанце која постоји између њих.

Коментар водитеља о томе како нам почетне позиције нису једнаке, у зависности од тога ком друштвеном слоју припадамо. Да је зато неке потребно више подршке, а неко је просто добија рођењем, породичном и друштвеном припадношћу. Позива на размишљање шта се дешава са онима који не припадају подржавајућем породичном и друштвеном окружењу, које није подржано ни од стране вршњака и околине.

Радионица 5: Структура стереотипа

Циљеви радионице:

- уочавање разлике између чињеница и уверења;
- разумевање структуре стереотипа.

1. Вежба: сви стоје у кругу, водитељ чита исказе, учесници у себи прочисте да ли је тај исказ чињеница или уверење, уђу у круг ако сматрају да је исказ чињеница, а остану напољу ако сматрају да је уверење. (Коментарише се након сваког исказа.)

- Девојчице не би требало да заврше школу јер им је место у кући.
- Више од половине девојчица не уписује школу.
- Родитељима девојчица није стало до њихових ћерки.
- Већина родитеља не подстиче образовање њихових ћерки.
- Сви Роми су музикални и знају да играју.
- Ромска деца имају боље оцене из музичког него из математике.
- Учитељи чешће кажњавају старију децу него другу децу зато што их не воле.
- Роми су весели и уживају у свом начину живота.
- Већина људи је лења, неће да ради.
- Већина људи је вредна и хоће да ради.
- 27% Рома је запслено и прима плату.

2. Анализа стереотипа

Свако одабере један од понуђених стереотипа у претходној активности. На основу изабраног деле се у групе. Запишу тај стереотип на папир.

3. Делови, шта ту све има

У групама размењују зашто су изабрали баш тај исказ.

Brainstorming-ом, по групама: да дођу до тога зашто људи имају тај стереотип. Како су га научили, шта је све утицало да се он формира, ко су све били агенси... Покушају да одговоре на питања:

- Који делови стереотипа почивају на чињеницама?
- Шта је све могло довести до те чињеничне ситуације?
- Шта су претеривања, тумачења, или нетачни делови стереотипа?
- Због чега се они јављају?

Учесници праве анатомију стереотипа, од онолико делова колико желе, представљају тај стереотип као графички приказ, као постер, дефинишу односе међу деловима: чињенице, интерпретације, уверења, оно што је утицало...

ПРИЛОГ 12. ЦЕЛОКУПАН ТЕКСТ СТРУЧНОГ УПУТСТВА

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

Број: 601-00-00042/2017-18

Датум 05.05.2017. године

Београд

Немањина 22-26

Предмет: Стручно упутство за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања

Увод

Стручним упутством за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања (у даљем тексту: Стручно упутство) ближе се уређује начин уписа ученика и начин пружања мера подршке укључивању у образовно-васпитни процес. Стручно упутство односи се на одредбе које се тичу уписа ученика у школу а садржане су у Закону о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ бр. 72/09; 52/11 и 55/13, 35/15 – аутентично тумачење и 62/16-УС), Закону о средњем образовању и васпитању („Службени гласник РС“ број 55/13) и Закону о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“ број 55/13), Закону о забрани дискриминације („Службени гласник РС“ број 22/09), Правилнику о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања („Службени гласник РС“ број 22/16), Закону о азилу („Службени гласник РС“ број 109/07) и другим законима којима се регулишу права детета и ученика.

Република Србија се ратификацијом Конвенције о правима детета Уједињених нација („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“ број 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“ бр. 4/96 и 2/97 – у даљем тексту: Конвенција), обавезала да обезбеди остваривање свих права детета, а нарочито право на образовање, потпуну информисаност, на правично поступање и заштиту приватности, као и подршку за физички и психички опоравак и социјалну интеграцију.

Упис у образовно-васпитне установе

Приликом доласка у Републику Србију малолетне избеглице/тражиоци азила који се уписују у установе образовања и васпитања, а са собом имају доказ о претходно стеченом образовању, уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе од стране ЕНИК НАРИК центра (МПНТР, Немањина 22–26, 6. спрат, крило Ц, канцеларија 24, информације на телефон 36 16 577 од 13:00 до 14:00).

За ученике који не поседују доказе о претходном школовању из земље порекла, примењује се Женевска конвенција о статусу избеглица која прописује да ће држава у којој избеглица борави настојати да му пружи сву помоћ како би у потпуности остварио своја права.

Приликом доласка у Републику Србију малолетне избеглице/тражиоци азила који се уписују у установе образовно-васпитног система, а који немају са собом доказ о претходно стеченом образовању, уписују се на основу претходне провере знања.

Родитељ, други законски заступник или надлежна институција обраћа се школи са захтевом за упис. Школа одговара у року од пет радних дана и у истом року обавештава просветне саветнике задужене за инклузивно образовање у надлежној школској управи о својој одлуци. Установа која није у могућности да прими ученика доставља писано образложење школској управи која ће проценити оправданост навода и предузети мере уписа ученика у школе где је то могуће, о чему обавештава организациону јединицу у Министарству надлежну за образовање миграната, избеглица и тражиоца азила.

План подршке на нивоу школе

Стручни тим за инклузивно образовање школе сачињава **План подршке школе укључивању ученика** избеглице/тражиоца азила. План подршке школе треба да садржи активности одељенског старешине, организације општих родитељских састанака, часова одељенске заједнице у циљу припреме родитеља и ученика за долазак новог ученика коме је потребна подршка. Тим за претходну проверу знања може бити допуњен следећим члановима: преводилац, наставник страног језика, педагошки асистент (уколико већ ради у школи), координатор и члан Тима за инклузивно образовање, секретар установе, педагошки саветник уколико ради у установи, представник стручне службе установе, старатељ центра за социјални рад или родитељ, а процену претходне провере знања завршава у року од седам радних дана по основу члана 55. Закона о средњем образовању и васпитању („Службени гласник РС“ број 55/13) и Закона о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“ број 55/13).

План подршке ученику

На основу процене формулише се **План подршке ученику** и одређује у који разред ће ученик бити уписан. Установа организује додатну подршку ученику у складу са ресурсима и постојећом законском регулативом. Стручни тим за инклузивно образовање школе предлаже чланове Тима за додатну подршку ученику који решењем именује директор школе.

Ученици се уписују у одговарајући разред након претходне провере знања, уз могућност реализације активности у припремном периоду од две недеље до два месеца током укључивања у редовну наставу, како би се постепено извршила адаптација ученика.

План подршке ученику садржи:

- програм адаптације и превладавање стреса;
- програм интензивног учења језика средине како би се учење језика одвијало у складу са методологијом убрзаног савладавања програма српског језика као страног језика на допунским часовима, али и кроз учешће у редовној настави и ваннаставним активностима које школа реализује;
- индивидуализацију наставних активности кроз прилагођавање распореда похађања наставе, дидактичког материјала, метода и начина рада;
- укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку.

Процена и праћење

Процена се заснива на целовитом и индивидуализованом приступу, заснованом на једнаким могућностима у сагледавању потреба ученика, са циљем израде Плана подршке ученику, у његовом најбољем интересу.

Процену врши Тим за претходну проверу знања у сарадњи са особама које најбоље познају ученика и уз потребну подршку преводиоца. Том приликом прикупљају се основни подаци о досадашњим образовним искуствима, језичким компетенцијама и интересовањима ученика и на основу њих прави план за првих месец дана рада.

Након претходне провере знања врши се упис у одговарајући разред.

Праћење напредовања ученика се врши свакодневно и ревидира се на две недеље до месец дана у зависности од процеса прилагођавања ученика и реализације планираних циљева.

Родитељи или други законски заступници су укључени у целокупан процес као сарадници и морају бити обавештени и сагласни са изменама активности унутар Плана подршке ученику, пре његове реализације.

Документација

Установа о ученику води законом прописану евиденцију и педагошку документацију. Портфолио ученика садржи постигнуће ученика, извештаје о реализацији Плана подршке ученику, посебна интересовања ученика, познавање језика, преписку са родитељима или старатељима и другим установама/институцијама. Уколико ученик напусти установу у току школске године, родитељима/старатељима ученика предаје се извод из портфолија написан на српском и енглеском језику, како би постојао доказ за наставак школовања у земљи која ће бити следећа дестинација.

Прилог: Шематски приказ процедура у поступању.

МИНИСТАР

Младен Шарчевић, с. р.

Шематски приказ процедура укључивања ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања

ПРИЛОГ 13. ПРИМЕРИ РАСПОРЕДА ПОХАЂАЊА НАСТАВЕ УЧЕНИКА ИЗБЕГЛИЦА/МИГРАНАТА

Пример 1.

РАСПОРЕД ЧАСОВА УЧЕНИКА/МИГРАНАТА ЗА ПОНЕДЕЉАК

	1. час	2. час	3. час	4. час
Ученици III-3	По распореду III-3	По распореду III-3	По распореду III-3	По распореду III-3
Ученици V-1	Српски језик са V-1 (кабинет)	Ликовна култура са V-1 (кабинет)	Ликовна култура са V-1 (кабинет)	Немачки језик са V-1 (кабинет)
Ученици V-2	Српски језик са V-1 (кабинет)	Ликовна култура са V-1 (кабинет)	Ликовна култура са V-1 (кабинет)	Математика са V-2 (кабинет)
Ученици VII-2	Енглески језик са VII-3 (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Математика (кабинет)	Историја (кабинет)
Ученици VII-3	Енглески језик са VII-3 (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Математика (кабинет)	Историја (кабинет)
Ученици VII-4	Ликовна култура са VII-4 (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Математика (кабинет)	Историја (кабинет)

РАСПОРЕД ЧАСОВА УЧЕНИКА/МИГРАНАТА ЗА УТОРАК

	1. час	2. час	3. час	4. час
Ученици III-3	Српски језик (библиотека)	По распореду III-3	По распореду III-3	По распореду III-3
Ученици V-1	Српски језик (библиотека)	Енглески језик са V-2 (кабинет)	Математика (кабинет)	Музичка култура са V-2 (кабинет)
Ученици V-2	Српски језик (библиотека)	Енглески језик са V-2 (кабинет)	Математика (кабинет)	Музичка култура са V-2 (кабинет)
Ученици VII-2	Биологија (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Информатика (кабинет)	Ликовна култура (кабинет)
Ученици VII-3	Биологија (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Информатика (кабинет)	Ликовна култура (кабинет)
Ученици VII-4	Биологија (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Информатика (кабинет)	Ликовна култура (кабинет)

РАСПОРЕД ЧАСОВА УЧЕНИКА/МИГРАНАТА ЗА СРЕДУ

	1. час	2. час	3. час	4. час
Ученици III-3	По распореду III-3	По распореду III-3	По распореду III-3	Српски језик (кабинет)
Ученици V-1	Информатика са V-1 (кабинет)	Енглески језик са V-2 (кабинет)	Немачки језик (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици V-2	Информатика са V-1 (кабинет) и	Енглески језик са V-2 (кабинет)	Немачки језик (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици VII-2	Ликовна култура са VII-2 (кабинет)	Математика (кабинет)	Физика (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици VII-3	Ликовна култура са VII-2 (кабинет)	Математика (кабинет)	Физика (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици VII-4	Музичка култура са VII-4 (кабинет)	Математика (кабинет)	Физика (кабинет)	Српски језик (кабинет)

РАСПОРЕД ЧАСОВА УЧЕНИКА/МИГРАНАТА ЗА ЧЕТВРТАК

	1. час	2. час	3. час	4. час
Ученици III-3	По распореду III-3	Српски језик (библиотека)	По распореду III-3	По распореду III-3
Ученици V-1	Биологија са V-2 (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Енглески језик (кабинет)	Математика са V-1 (кабинет)
Ученици V-2	Биологија са V-2 (кабинет)	Српски језик (библиотека)	Енглески језик (кабинет)	Математика са V-1 (кабинет)
Ученици VII-2	Математика са VII-2 (кабинет)	Музичка култура са VII-2 (кабинет)	Енглески језик (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици VII-3	Биологија са VII-3 (кабинет)	Математика (кабинет)	Енглески језик (кабинет)	Српски језик (кабинет)
Ученици VII-4	Биологија са VII-3 (кабинет)	Математика (кабинет)	Енглески језик (кабинет)	Српски језик (кабинет)

Пример 2.

ЧАС	ПОНЕДЕЉАК	УТОРАК	СРЕДА	ЧЕТВРТАК	ПЕТАК
1. ЧАС					
2. ЧАС					
3. ЧАС	Математика	Енглески језик	Српски језик	Српски језик	Физика
4. ЧАС	Хемија	Математика	Енглески језик	Физика	Биологија
5. ЧАС	Музичка култура	Физичко васпитање	Час одељенског старешине	Техничко образовање	Ликовна култура
6. ЧАС	Радионице српског језика	Радионице српског језика	Радионице српског језика	Радионице српског језика/ Радионице енглеског језика/ Математичке радионице/ Креативне радионице	Креативне радионице/ Психолошке радионице/ Ваннаставне активности (нпр. одлазак у џамију, зоолошки врт)

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ

- Биро, М., Станић, Т., Ђуровић, Д., Мајсторовић, Н. и Петроска-Бешка, В. (1995). Психопатолошке карактеристике деце избеглица у колективном и ванколективном смештају, *Психологија* 1–2, 173–186.
- Веселиновић, Ж., Вушуровић, А., Јовановић, В., Чекић Марковић, Ј. (2016). *Приручник за школе – планирање, спровођење и праћење мера за спречавање осипања ученика из образовног система*, Београд: Центар за образовне политике
- Влада Републике Србије (2013). Стратегија превенције и заштите од дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 60/2013
- Влада Републике Србије (2014). Акциони план за спровођење Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период 2014–2018. године, „Службени гласник РС“, бр. 107/2014
- Вуковић, С. (2017). *Стрес родитељске улоге у контексту породичних односа и васпитног стила*, Задужбина Андрејевић, Посебна издања, ISBN 978–86–7525–0303–2
- Дигитално насиље – превенција и реаговање. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>
- European Commission: Towards a European Agenda on Migration – https://ec.europa.eu/commission/priorities/migration_en
- Закон о азилу, „Службени гласник РС“, бр. 109/2007
- Закон о основама система образовања и васпитања, „Службени гласник РС“, бр. 88/2017
- Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник РС“, бр. 55/2013
- Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник РС“, бр. 55/2013
- Закон о управљању миграцијама, „Службени гласник РС“, бр. 107/2012
- Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009
- Избегличка и мигрантска криза у Европи – Унапређење будућности деце кроз приступ образовању, Уницеф 2016.

- Ковач Церовић, Т., Ценерић, И. и Јокић, Т. (2017). *Како до квалитетне допунске наставе – ослонци за унапређење и примери добре праксе*, Београд: Центар за образовне политике
- Крстић, И. (2012). *Заштита права миграната у Републици Србији – Приручник за државне службенике и службенике у локалним самоуправама*, Београд: Међународна организација за миграције – Мисија у Србији
- Министарство просвете, науке и технолошког развоја (2017). Стручно упутство за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања, бр. 601-00-00042/2017-18 од 5. маја 2017. године
- National Union of Teachers: Welcoming Refugee Children to your School, UK, преузето са <https://www.teachers.org.uk/sites/default/files2014/refugee-teaching-guide-web--10248-.pdf>
- Опачић, Г. (1995). *Личност у социјалном огледалу*, Београд: Институт за педагошка истраживања
- Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања, „Службени гласник РС“, бр. 22/2016
- Уједињене нације (2016). Њујоршка декларација о избеглицама и мигрантима, Генерална скупштина УН, А/РЕС/71/1
- УН Комитет за права детета (2001). Општи коментар бр. 1 – Циљеви образовања, ЦРЦ/ГЦ/2001/1
- УН Комитет за права детета (2005). Општи коментар бр. 6 – Третман непраћене или раздвојене деце, ЦРЦ/ГЦ/2005/6
- УН Комитет за права детета (2016). Општи коментар бр. 20 – Остваривање права адолесцената, ЦРЦ/Ц/ГЦ/20
- Унеско, Речник термина везаних за миграције – доступно на: www.unesco.org/shs/migration/glossary
- Уницеф (2016). Избегличка и мигрантска криза у Европи – Унапређење будућности деце кроз приступ образовању, необјављен текст.
- Уредба о начину укључивања у друштвени, културни и привредни живот лица којима је признато право на уточиште, „Службени гласник РС“, бр. 101/2016
- Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006

**ПРИРУЧНИК ЗА ШКОЛЕ
У РЕАЛИЗАЦИЈИ СТРУЧНОГ УПУТСТВА
ЗА УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА
ИЗБЕГЛИЦА/ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА
У СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА**